احمد شاه بابا افغان

د ستر احمدشاه بابا د اتل ژوند تاریخ

مؤلف: میرغلام محمد غبار

ژباړن: امین الله دریځ

احمدشاه بابا افغان

مؤلف: میرغلام محمد غبار

ژباړن: امین الله دریځ

د کتاب پېژندګلوی:

د کتاب نوم : احمدشاه بابا افغان

مولف : میرغلام محمد غبار

ژباړن : امین الله «دریغ»

کمپوزر : مجیب الله

خپروونکی: دانش کتابخانه، قصه خوانی، ډهکی نعلبندی

فون: 2564513

د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوک

د چاپ کال : قوس ۱۳۷۷ هـ ش

بسم الله الرحمن الرحيم

ډالۍ

افغان توريالي ژوبل ولس ته چې د تاريخ په بهير کې
څو پلا د خپلې تېرې تورې په تور، تور سکور شو.

فهرست

عنوان	مخ

د ژباړن یادښت

تاریخ د بر میال و پرتمین ژوندانه پر لوري د انساني ټولنو د سېرو او تودو هڅو زېرنده پایله ده.

انساني پرګنې د ژوندانه په بهیر کې د تاریخ د خوځنده ځواک په توګه ځان ځرګندوي او خپل ازمېښتونه، پوهه او برياوې له خپلو تکرونو، تېروتنو او ماتيو سره د همدغه تاریخ له لارې خپلو راتلونکيو کولونو ته دارزښتمنو ژوند ښېو په توګه یادګار پرېږدي چې هغه په سمه توګه د ګاندې په ټاکلو کې ګټه ترې واخلي او د ناټاکلي او ناځرګندې بشپېړتیا پر لورې پر له پسې ګامونه ګړندي کړي، په دې توګه، تاریخ د فرهنګ د پر مختلونې بهیر هنداره هم ګڼلای شو. پخوا چا تاریخ ته د پوې په لړ کې ځای نه ورکاوه؛ د ټولنیز پرمختګ په بهیر کې یې د هغه ارزښت نه پېژانده او د پخوانیو انسانانو هغه زړې کیسې یې ګڼلې چې یوازې یې د وزګارتیا او دمې په شېبو کې د اورېدو وړبللې، خو ټولنیز شعور د دغه ټکي منلو ته چمتو نه وچې دوی د ژوندانه په هر ګام و پړاو کې د تاریخ لارښوونو ته اړ دي او له هغه سره اړه لري.

وروسته چې د ژوندانه په بهلا ، بهلو اړخونو کې انساني اند ځواک وده ومونده؛ د ژوندانه لمن وغځېده او د چاپېر یال په اړه ژورې پوهې ته اړتیا رامنځته شوه؛ تاریخ هم د پام وړ وګرځېد؛ ارزښت یې راځرګند شو او تر ټاکليو پوهنیزو آرونو لاندې یې راټولونه پیل شوه.

په ځانګړې توګه، د لرغوني یونان په ځلاند پېر کې چې فلسفې او پوهې بازار تود شو او په هره څانګه کې پوهان را ډګر ته شول، تاریخ ته هم هراړخیز کار پیل او د نورو پوهنو پر لیکه ودرول شو. تاریخ ته د «هېرودوت» هاند وهڅې، لکه هندسې ته د «اکلېدوس» د اندو هڅو غوندې ارزښتناکې او اغېزناکې وې، نوموړي پوه د خپلو څېړنو په ترڅ کې تاریخ ته د بشر پوهنې د یوې سترې څانګې په توګه آر و لاسوند وټاکلی شول. همدا آرو لاسوندوو چې تاریخ یې له زړو کیسو او اسطورو نه رابېل کړ او د یوې ځانګړې پوهې په توګه یې وپېژاند.

د منځنیو پېړیو په پای کې چې د ژوندانه مړاوې ونې بیانوې را واخیسته او بشر د

پرمختګ و بیا راژوندي کولو هوډ و تابیا ونیوه؛ تر هرڅه لومړی همدا تاریخ و چې دځلاندې ډیوې په توګه یې د «رنسانس» مخې ته د لرغوني یونان پرلورې د منځنیو پېړیو تیاره او کاږه واټونه ورنول او د نني نړیوال پرمختګ ارت ډګرونه یې پرانیستل.

د رنسانس له پیله را پر دېخوا یو ځل بیا د تاریخ فرهنګي ارزښت وځلېد او چټکه وده یې وموندله. په دې توګه، د شلمې پېړی ګړندی ساینسي او ټکنالوژیک پرمختګ چې د توکیزې زېږندویی له پلوه یې د بشري ژوندانه بنه نوې کړه، په ناڅاپي توګه رامنځته شوی نه دی همدا تاریخ و چې څو زره کلنه انساني پوهه یې وپېیله؛ ساینس یې وزېږاوه او په پای کې بشر د دې وړ شو چې سپوږمۍ ته پر تګ سربېره د مریخ تر شا وخوا هم د ګرځېدو جوګه شي، ځکه نو بېځایه نه ده چې تاریخ «د ساینس پلار» وګڼل شي.

نن چې بشر د لانویو پرمختګونو پر لار ولوري روان دی، تر هر بل مهاله یې تاریخ ته ژوره اړتیا لیدل کېږي، په ځانګړې توګه چې غواړي د پنځ (طبیعت) د سمون ترڅنګ د خپل ژوندانه لوري، لودن ته هم له نویو مهالنیو غوښتنو سره سمه نوې بنه ورکړي او انساني اخلاقي ارزښتونه د سپکاوي او اسکېرنې له ګړنګ وژغوري، نو ښایي تاریخ ولولي؛ پرې پوه شي او ګانده له او سمهال سره د تېر مهال د ازمېښتونو، تودو، سړو، بریو، ماتیو او تېروتنو منطقي پیوندونو له پام کې نیولو سره داسې وتړي چې بشریت پرځان باندې د ویرونو، ناتارونو او زړه بوګنوونکیو پېښو د ازمېښت بیا راوستو ته اړ نه شي، خو د سوکالی، برم و برتم «آغلي ښار» هرو، مرو ودان کړای شي. په دې اړه افغان ولس تر هر بل چا ډېر د آغلي ښارودانی ته اړتیا لري، ځکه چې نن د پرتمین و ویاړلي تاریخ پر لرلو سربېره هم د نړیوال چټک پرمختګ پرواټ تر ټولو وروستی پاتې شوی او د ژوندانه په ترخو او تیارو شپو کې شپې او ورځې تېروي.

که افغان مېړني ولس چې پر هر ډګر یې د توري بریښنا د ښنه غوني ځیږ کړي، یوځل بیا خپلو پخوانیو ویاړونو او سربښندنو ته ځیر شو، نو دا متره لري چې نن هم د ژوندانه په ښلا، ښلو فرهنګي، اقتصادي، ټولنېزو او سیاسي ډګرونو کې د سیالانو سیال شي او د یوه سوبمن ملت په توګه لومړی له پرمختللي نړی سره اوږه سمه او بیا یې ترې جګه هم کړای شي. ددې سپېڅلې موخې د بشپړاوي یوه لار دا ده چې ټول د خپل ملي تاریخ رښتیني اتلان، لوړو ژور پړاوونه او د هغوی آرمانونه وپېژنو.

زموږ د ملي تاریخ پر هسک داسې ګڼ شمېر ځلاند ستوري ځلېږي چې هر یوه په خپل وار د تیارو زړه ځیرلی او د افغان ولس په ملتیا یې د سیاسي ژوندانه لار له ورکېدو

نه ژغورلې ده. خو په دغه لړ کې ښاغلي «احمدشاه بابا» د اورد مهالې کرکجنې تورې شپې په ګوګل کې د سوبې او برم د سپېڅلي سباوون هغه رون لمر دی چې په خپلو وړانګو يې زرګونه کلونه وروسته بيا د برميالي «آريانا» تياره او هېر شوي ګوټونه ورونول او کنګل وهلي زړونه يې د نوي ژوندانه د پسرلنيو ګلو رينو شېبو د بيا پيلولو پرلوري تاوده کړل. احمدشاه بابا د افغان ولس هغه مشر دی چې د مشرتابه درې سپېڅلې آزونه (پوهه، مينه، بلهاري) يې د سياسي ژوندانه ستری ځانګړ تياوې، وې او د خپلو وياړليو هڅو تر پايه يې «د هاغه مهال له نړيوال سياسي، جغرافيايي دود و او تاسره سم» يوه شيبه هم خپل سربندوی ولس چې دده په لارښوونه يې بې ساري اتلولی او سربندونې وکړې، هېر نه کړ، ځکه خو ، همدومره چې احمدشاه بابا ته خپل سرسپارلی ولس ګران و، ولس ته هم دی دمانيز پلار غوندې ښکارېده او د زړه له کومې يې درناوی کاوه او کوي يې.

دا د هر افغان ملي دنده ده چې د احمدشاه بابا شخصيت، د هغه د منځته راتګ سياسي چاپېريال او د هغه د پرله پسې هڅو او کړاوونو زېږنده پايلې په ژورو او هر اړخيز ډول وپېژني او د ملي يووالي د سمبول په توګه يې د ګاندې له ځانګړ تياوو سره سم د سياسي ژوندانه پر ډګر د لارې مشال وګڼي.

د احمدشاه بابا په اړه کورنيو او بهرنيو تاريخپوهانو ګڼ شمېر کتابونه ليکلي چې هريو يې پرخپل ځاي تاکلی ارزښت لري او د لوستلو وړ دي، خو هغه کتاب چې له نن نه (٦٠) کاله پخوا د هېواد تکړه او نوميالي تاريخپوه ښاغلي ارواښاد ميرغلام محمد «غبار» د «احمدشاه بابا» په نامه ليکلي و، زما د پر خوبښ شو او پرېکړه مې وکړه: چې د ټولو پښتنو او پښتو ويونکيو له پاره يې وژباړم، دا د ی د لوی خدای په مرسته اوس دا کوچنۍ هڅه تر بشپړېدو وروسته ستاسې مخې ته ايښې، هيله ده چې په لوستو يې مانيزه ګټه ترې واخلئ او د احمدشاه بابا د لاښې او ژورې پېژندنې په لار کې مو مرستندويه شي.

په پای کې له خپل ګران ملګري افغان فرهنګ مين ښاغلي اسدالله «ساپی» نه مننه کوم چې د «دانش کتاب پلورځي» په لګښت يې د دغه کتاب چاپولو ته تندي ورين او يوځل بيا يې د ګران افغانستان له وياړونو سره خپله اورنۍ مينه زبات کړه.

د ودان افغانستان په هيله
ا «دريځ»
تله، ۱۳۷۷ کال

د لیکوال سریزه

افغان احمدشاه «بابا» پر (۱۱۳۵ سپوږمیز = ۱۷۲۲ زیږدی) کال په هرات ښار کې وزیږید، د (۱۱۶۰ - لس پر شوال = د ۱۷۴۷ ز پر اکتوبر) په کندهار ښار کې د افغانستان پر پاچاهۍ وټاکل شو او د (۱۱۸۶ س پر رجب = ۱۷۷۳ ز پر سپتامبر) په توبه غر کې له نړۍ نه لاړ.

د افغانستان د ملت په سیاسي ژوندانه کې د احمدشاه بابا اندونو او کړنو ارزښتمن اغېز لاره، دی د هېواد د تاریخي بهیر یې له سترو نومیالیو څخه دی چې د ژوندانه او هڅو زده کړه یې د هر افغان ملي دنده ګڼل کیږي.

د احمدشاه ارزښت سربېره پر دې چې یو افغان پاچاه و، له دغه اړخه د بر غوره دی چې دی تر دوو پېړیو ویجاړتیا او د افغانستان تر سیاسي شننې (د افغانستان د تیموریانو د دولت تر ړنګېدو او پر لسمه هجري پېړۍ د بخارا، پارس و هند د واکمنو په لاسونو د هېواد وېش) وروسته د ځواکمن دولت بنسټ اېښوونکی او د افغانستان د پخوانۍ لوړتیا نوی کوونکی دي.

تر احمدشاه وړاندې په کندهار و هرات کې د هوتکیانو او ابدالیانو نومیالیو هم د افغانستان خپلواکي ځلولې او هم هوتکیانو د پارس هېواد نیولی، خو دوی په کورنیو چارو کې د ټول هېواد د سیاسي اداري پریووالي بریالي شوي نه دي. خو احمدشاه

هماغومره چې د پوځي بريوله پلوه ستر افغان پاچاه دی، تر دې لا ډېر د هغو خدمتونو لا امله چې د افغانستان د ملي او سياسي يووالي په لار کې يې وکړل؛ د درناوي وړ ګڼل کېږي، نو دا به يوه نيمګړتياوي چې د احمدشاه هېوادوال د هغه د ژوندانه تاريخ د عباسي خليفه القاهر يا پرانسوي څلورم هانري تر ژوند پېښو لږ وپېژني، هغه هم پر داسې مهال چې ګران هېواد د افغانستان د زلمي او پوه پاچاه اعليحضرت محمد ظاهرشاه اطال الله بقاءه د پوهې او ادب پالنې تر سيوري لاندې د پرمختګ خواته ځي.

د ١٣١٧ لمريز کال پر مني د کندهار ولايت نايب الحکومه او پوځي کوماندان والا حضرت «سردار محمد داود خان» د احمدشاه بابا د غزلونو ديوان «چې تر اوسه لا سی ليکنو په بڼه و» د چاپولو تابيا وکړه او ماته يې وويل چې د هاغه لوی پاچاه ژوند پېښې د هغه د شعرونو د ديوان د سريزې په توګه وليکم.

سره له دې چې روغ نه وم او د دغه پتمن کار له پاره د پلټنې او لوستنې وړ کتابتون و کتابونه هم نه وو، بيا مې هم د دې سکالو د ارزښت له مخې زړه ونيو او په بې وزلۍ کې مې هغه څه چې کړای شول؛ بشپړ کړل.

داچې د دغه کتاب پرېروالي «څلورېرخې، اته ډېرش څپرکي» د غزلي ديوان په سريزه کې د هغه د راوستو مخه نيوه نو د «احمدشاه بابا» په نامه د يوه ځانګړي کتاب په توګه چاپ و خپراوي ته وسپارل شو. (١)

په پای کې د دغه ټکي يادول بې ګټې نه دي چې د دغه کتاب په ليکلو کې زما له دود سره سم د هغو کتابونو او اخځونو چې نوم يې اخلم، لومړی ځل په لمن ليک کې د ليکوال نوم، کتاب، چاپځی، د چاپ نېټه او د مخونو شمېر راوړل کېږي او تر هغې وروسته د مخ يا متن په لمنليک کې يوازې د ليکوال يا کتاب د نامه په يادولو بسنه کېږي.

د ١٣١٧ ژمی – کندهار ښار

مير غلام محمد «غبار»

(١) د احمدشاه آر غزليز ديوان د ښاغلي ليکوال عبدالحي خان حبيبي په بشپړه سريزه پر ١٣١٩ کال په کابل کې چاپ شو، ما چې مخکې د دغه کتاب نيولېک دوي ته وړ کړی او نومړي هم د احمدشاه د زوکړې د نېټې، ځای، منګ، پلازناستې، ودانيو، نښان، اداري جوړښت او داسې نورو ځينې برخې او سرليکونه د «لوي احمدشاهٔ» د سريزې په (و-ط) مخونو کې ځايولي وو نو دا چې تر اوسه دغه کتاب چاپ شوی نه و، دغو اخځونو ته يې هم نغوته کړې نه وه، که نه دوی تل په خپلو ليکنو کې هرو، مرو د سرچينو او اخځونو يادنه کوي، نو درانه همکار د دغه کتاب د چاپيدو په ترڅ کې پر ما پهنګار وکړ چې اقتباس ته يې نغوته وکړم. هماغسې چې هغه وړور دنيا وله مخې دالار ښوونه وکړه، زه يې هم د وجدان له مخې په پلې کولو اړ شوم. «ليکوال»

لومړۍ برخه

لومړی څپرکی

داحمدشاه نسب

احمدشاه د زمان خان زوي د دولت خان لمسی د سدوزیو له کوچني وند څخه دی چې د افغانستان د پښتنو د قبیلوي ویش له مخې د سړبنو ابدالیو د لویې څانګې اړوند دی.

دلته د دغه وند یز ویش سپړنه چې لومړی یې د کورنیو له نومونو نه سرچینه اخیستې او بیا قبیلې پرې نومول شوې چې هرې یوې څو وړې او سترې څانګې موندلې او په دې توګه یې د ملي ږوالي د رنګېدو او د ویجاړتیا لار برابره کړې، سمدلاسه بې ګټې او له دې څېړنې نه بهر ده.

خو د احمدشاه د نسب په اړه: یو شمېر لیکوالو چې غوښتي یې دي د پښتنو د نسب پوهنې په اړه د وغږېږي، هڅبنده دروغجنې شجرې یې لیکلي، لکه یو چې د احمدشاه د نسب په اړه وایي: هغه د زمان زوی، د دولت زوی، د سرمست زوی، د شیرخان زوی، د

خواجه خضر زوی، د سدوزوی، د عمر زوی، د معروف زوی، د بهلول زوی، د کاني زوی، د بامي زوی، د حبیب زوی، د پوپل زوی، د زیرک زوی، د عیسی زوی، د ابدال زوی، د ترین زوی، د شرخبون زوی، د سربن زوی، د قیس «عبدالرشید» زوی دی.[1]

دا وروستی د حضرت محمد (ص) همهالي بولي چې په حجاز کې یې د اسلام دین ومانه او وسني څو میلیونه پښتانه یې له کوله دي.

بل پر دې هم نه سهېږي؛ د قیس عبدالرشید پلار پر پلار شمېري او پر شپېږ د پرشم هغه یې ملک ساول ته رسوي.[2]

ځینې لا د دغو شجرو د نومونو او ګڼو د تاکنې په اړه هم یوه خوله نه دي، څو نومونه یې له یوه ځایه لرې کړي او په بل کې یې ور ډېر کړي دي.[3]

کېدای شي چې په دې اړه زموږ د لیکوالو غلو او مبالغې بهرني لیکوال هم تېریوستي وي، لکه ښاغلی «ربورتي»[4] چې دغو کیسو ته غوږ نیولی او په هغه ځای کې چې د دې شجرې د نومیالیو نومونه اخلي، د «سدوخان» (د سدوزیو مشر نیکه) د زوکړې نېټه د نواب حافظ محبت خان د «تذکرة الملوک» و «ریاض المحبة» نومیو کتابونو پر بنسټ (۹۶۵) سپوږمیز کال ښیي او «ملک زیرک» د افغانستان د پاچاه شاه رخ (۸۰۷ - ۸۵۰ سپوږمیز) همهالی ګڼي، دی په خپله اټکلوي چې ملک «ابدال» (د ابدالي پښتنو لوی نیکه) د شرخبون لمسی د افغانستان شاهنشاه «سلطان محمود غزنوي ۳۸۷ - ۴۲۱ سپوږمیز» همهالي و او د دغه اساطیری شرخبون هم د لومړۍ هجري پېړۍ په وروستۍ نیمايي کې د ثقفي حجاج همهالی ګڼي.

خو د دغو ګروهو دروغجنوالی د سم اندیو پر وړاندې څرګند دی، ځکه چې که د دغو

---

(۱) کتلی شئ: «حیات افغاني» تاریخ، د محمد حیات خان لیکنه، د لاهور چاپ ۱۸۶۵ زېږدی کال، ۱۷ - ۱۱۹ مخونه.

(۲) کتلی شئ: «خورشید جهان» تاریخ، د شیر محمد خان ګنداپوري لیکنه، د لاهور چاپ ۱۸۹۴ زېږدی کال، ۱۷۰ - ۱۷۸ مخونه.

(۳) کتلی شئ: «تاریخ سلطاني» د سلطان محمد خان خالص لیکنه، د بمبي چاپ ۱۲۹۸ سپوږمیز کال، ۵۲ - ۶۸ مخونه، همدا راز «خصایل السعاده» د محمد سعادتخان لیکنه، د لکنهو چاپ ۱۸۸۵ زېږدی کال، ۴۵ - ۱۴۶ مخونه.

(٤) کتلی شئ: د پښتو ژبې د وېي پوهې او غوندله پوهې سریزه، د ملتان د کمېشنر مرستیال لفټنټ ایچ جي ربورتي لیکنه، د کلکتې چاپ ۱۸۵۶ زېږدی.

تاریخلیکونکیو او نسبپوهانو پر اند د هرو درېیو پلرونو له پاره یوه پېړۍ وټاکل شي، نو چې له احمدشاه نه یې تر قیس عبدالرشید پورې شل پلرونه شمېرلي، د ټولو له پاره اووه پېړۍ کېږي، په دې توګه تر احمدشاه پورته داسې ویلی شو چې شایې ددې کیسې اتل «قیس» به پر پېنځمه هجري پېړۍ ژوند کړی وي. بیا نو دا څېللاسې شجره له څپلو ټولو هغو ځانګو او پاڼو سره چې ورپورې نښلولې یې دي له ولیو او جړونه د باد مخې ته دغورځولو ده.

زمونږ د دارنګه تاریخونو نیمګړتیا پر دغه کیسه هز آر اړه نه لري، ستره نیمګړتیا دا ده چې د میاشتو او کلونو او تاریخي او جغرافیایي نښو په ټاکنه کې پریښوونې، ګډونې او ناپامۍ شوې چې دا دواړه د تاریخپوهنې له کلکو او څرګندو بنسټونو څخه ګڼل کېږي.

په هر ډول، بېرته د خبرې پیل ته راګرځو او وایو چې احمدشاه د زمان خان زوی او د دولت خان لمسی دی چې د پښتنو ابدالیو د سدوزیو پرځانګه پورې اړ لري.

دویم څپرکی

د احمدشاه نیکه

د احمدشاه نیکه «دولت خان» د دوولسمې هجري پېړۍ په پیل کې د کندهار د ابدالیانو مشر و. هاغه مهال د افغانستان ملي مشران د هېواد په ختیزو، لویدیزو او شمالي سیمو کې په ربښتیني مانا د ملت واکمن وو او د پارس، هند و وزبکو حکومتونو هم ددوی یو ډول کورنی خپلواکی ته درناوي لاره، تر دې چې د هغوي واکمنو ددغو مشرانو له منځګړتیا پرته له افغاني ملت سره اړیکي نه لرل، سلطان محمد څرګندوي چې: پارسي واکمنو تل د کندهار د مالیې راټولو په اړه له افغاني مشرانو سره اړیکي ساتل. (۱)

ښکاره ده چې د مشرانو دا واک د پردیو واکمنو نه خوښېده خو دا یې ازمېیلې وه چې له همدغه ډول چلند پرته یې په افغانستان ته ورته هېواد کې سیاسي اغېز له ګواښ سره مخامخېدونکی دي، ځکه چې افغانانو لړ موده وړاندې خپلواک تیموري دولت بایللی او د خپل سیاسي واک دبیا ګټلو په لټه کې وو.

د هند بابري دولت له دغه امله درون تاوان وګاله او د یوسفزیو (۲) د زړورو

---

(۱) سلطاني، ٦٤ مخ

(۲) د «فرشته» تاریخ لیکوال «محمد قاسم» د جلال الدین اکبر د پېر د پېښو په پای کې د یوسفزیو افغانانو پر وړاندې د هغه د پوځي تاوانونو یادونه کوي، لکه د سوات و باجوړ په جګړو کې چې د هغه د وژل شویو شمېر اته زره ښیي.

مشرانو، پیر روښان[1] خوشال خان خټک[2] او د هغوی د وروستیو او نورو د بریدونو په لړ کې د بر ژوبل شو.

---

(۱) پیر روښان (بایزید) د افغان عبدالله زوی او د وزیرستان د کانیګرم اوسېدونکی دی. مور یې «بیبن» نومېده او په جلندر کې یې خپل دغه زوی وزېږاوه. روښان په کانیګرم کې د ملا پاینده تر لاس لاندې زده کړه وکړه؛ چې زلمی شو سمرکند ته لاړ او بېرته د هند پر لوري راستون شو. په جلندر کې یې له افغاني لودي پښتنې «شمسیې» سره واده وکړ او له ملا سلیمان کالنجري سره یې لیدنې وشوې. وروسته خپل هېواد ته راغی؛ له هغه ځایه جلال آباد او نورو ختیځو سیمو ته لاړ؛ پر افغانستان باندې یې د هندي مغولو د ښکېلاک پر وړاندې هڅې پیل او په پېښور کې یې د ښکاره جهاد جنډه پورته کړه. په پای کې د هغې جګړې په ترڅ کې چې د کابل له مغولي نایب الحکومه «محسن خان» سره یې د جلال آباد ختیځ لوري ته په تور راغه کې وکړه؛ ووژل شو او په اشنغر کې ښخ شو (د لسمې هجري پېړۍ پای).

پیر روښان یوه سیاسي مېړه و؛ په پښتو، پارسي، هندي او عربي ژبو یې لیکل کړای شول او خپلې ژوند پېښې یې په «حالنامه» نومې کتاب کې لیکلې دي. پیر روښان د یوه ځانګړي مذهب بنسټ ایښوونکی و چې ګروهې یې پر ۹٤۹ سپوږمیز کال د بر پر مختګ وکړ.

د پیر روښان کول. لکه زوی یې «جلال الدین»، لمسی یې «احداد»، کړوسی یې «عبدالقادر» او کودی یې «کریم داد» ټولو د هېواد د خپلواکۍ له پاره د اکبر، جهانګیر، شاهجهان او نورو پر وړاندې په مېړانه جګړې وکړې او پر ته له «عبدالقادر» ټول له هندي بابریانو سره د جګړې پر ډګر ووژل شول. په پای کې دغه تاریخي کورنۍ د بایزید لمسي «الله داد خان» له مړینې سره سم په «دکن» کې ویر ځېده.

ملا درویزه په خپل «تذکرة الابرار و الاشرار» نومې کتاب کې چې پر ۱۰۲۱ لمریز کال لیکل شوی، ددې کورنۍ په اړه لندې خو کرکجنې لیکنې کړې، کتلی شئ: د پېښور چاپ تذکرة الابرار ۱۳۰۹ کال، ۱۳۷، ۱۵۹، ۲۱۳ مخونه. د پیر روښان د مذهبي نګلارې د پېژندلو له پاره د «دبستان مذاهب» کتاب ۱۲۹۲ سپوږمیز کال د بمبیې چاپ ۲۳۵-۲٤۷ مخونه کتلی شئ، دا کتاب د یوولسمې هجري پېړۍ په دویم نیمايي کې لیکل شوی او ښکاري چې لیکوال یې پر کړکې او فیلسوف ډولی سړی و. نوموړی کتاب د هند په چاپخونو کې څو ځله چاپ شوی، په ځانګړې توګه هغه چې د نو لکشور، لکنهو او کانپور په چاپخونو کې چاپ شوی، د لیکوال نوم پرې نه شته او یوازې د «نامه نګار» بلنوم پرې لیدل کېږي. د نولکشور، کانپور د ۱۹۰٤ کال چاپ کتلی شئ، خو د بمبیې د ۱۲۹۲ کال په چاپ کې یې لیکوال د کشمیری «میرزا محسن فانی» په نامه یاد شوي، سرجان ملکم هم څو ځایه دا نوم یادوي خو په ښکاره توګه دا نوم ناپېژندل شوی دی.

شمس الدین سامي وایي د «دبستان مذاهب» لیکوال د زرتشتي دین ګروهمن موبد (د زرتشتي دین یوه اوار وایي لاربود - ژباړن) وچې اکبر پاچاه پر مهال مسلمان شوی او دا کتاب یې د هغه پادشاه په نامه لیکلی دی. کتلي شئ: قاموس الاعلام، داستامبول چاپ ۱۳۱٦ لمریز کال، شپږم ټوک م. هـ. ب توکي. د آر کتاب له لوستنې هم د سامي وینا رښتینې کېږي، په دې مانا چې لیکوال یې تر نورو دینونو او مذهبونو په زرتشتي دین بشپړ پوهېږي او د کتاب په پیل کې تر نورو دینونو غوره او پراخه څېړنه پرې لیکې، همدا راز د موبد ځینې شعرونه یې رااخیستي او د خپل تېر لیکنې دود په توپیر د شاعر نوم په درناوي نه یادوي، همدا لاسوند رابښیي چې د کتاب لیکوال په خپله «موبد» نومېده، والله اعلم بالصواب. خو سامي تېر وځي چې وایي، موبد خپل کتاب د اکبرشاه په نامه لیکلی وځکه چې لیکوال په کتاب کې د جلال الدین اکبر د لمسي شاه جهان د مهال ځینې لیدلې او اورېدلې پېښې را اخیستي او په یوه ځای کې وایي چې «هغه پر ۱۰۳۳ کال ماشوم و» ۱٤۷ مخ، دبستان، بمبیې. اکبر چې پر ۱۰۱٤ کال مړ شوی، نو ویلی شو چې دا مهال لا موبد زېږېدلی نه و، همدا راز یې د مسلمانۍ په اړه هم غوڅه خبره نه شو کړای.

(۲) خوشال خان خټک د توري او قلم خاوند نومیالي افغان مېړه دی (۱۰۲۲-۱۱۰۰ هجري) دغه سیاسي مشر او اوچت شاعر د هند د بابري حکومت پر وړاندې د افغانستان د خپلواکۍ له پاره د بر جګړې وکړې، په دغه لړ کې یې د «تاترې» په جګړه کې د اورنګزېب تر ځلوېښتو زرو جګړه مارو پورې وځپل.

په پای کې افغانان بريالي شول چې د هندوستان د يوولسمې پېړۍ د نوماند شاهنشاه اورنګزېب پر مهال له پښتونخوا کې ځينې وکړونه او ملي پرېکړې ومنل شوې ... واکمن په افغانستان کې د غې پښتنې ته څېر او د افغانانو ترمنځ يې د بېلتانه اور ته لمن وهله، په رښتيا هم همدغه سياست د دوی واکمني اوږده او د افغانانو ملي مشران يې مات کړل. ښايي ووايو چې د افغانانو په زړګلنو تاريخونو کې د کورني بېلتانه ترخې پښنې څرګندې او زموږ د تېرو تاريخي ويرونو آر لامل کېږي ځکه موږ په داګه بېلتانه ته (د افغانستان ملي رنځ) وايو.

په هر ډول، پارسي واکمنو په لويديزو سيمو او کندهار کې د بېلتانه اچوني له لارې ژوند کاوه. پر ۱۱۰۵ لمريز کال حسين خان صفوي د پارس پاچاه شو او څه موده وروسته يې د «ګرګين» په نامه يو لېوني ډولی ارمني چې پر پارسيانو پورې يې دومره اړه نه لرله، د «بېګلربيګي» ترنامه لاندې د کندهار د پوځي کوماندان او نايب الحکومه په توګه وټاکه او راولېږه.

ګرګين له شل زريز اردو سره سيمې ته راغی خو څه موده وروسته ورته څرګنده شوه چې دده د خپلسرۍ پر وړاندې دوه ملي ځواکونه ولاړ دي چې يو يې د ابداليو او بل يې د غلزيو څانګه ده. د لومړۍ څانګې مشر د احمدشاه نيکه «دولت خان» او د دويمې هغې «ميرويس خان هوتک» و.

ګرګين چې د افغانانو اروا يې نه پېژندله، له حکومتي نامه او نښې سره يې ان د خوارو د پېرودلو له پاره هم ملي مشرانو ته مخ ور اړول ستوغه ګڼله، له همدې امله يې پرېکړه وکړه چې په هر ډول چې کېدای شي دا دواړه ځواکونه له منځه يوسي او د خپلو يرغلونو له پاره ډګر پرانيزي. ګرګين دا کار پيل او هرڅنګه چې کېده، لومړی ځواک يې سملاسي وځاپه، خو دويم ځواک هماغه وچې دی او دده لارښود دولت يې له منځه يووړ.

داحمدشاه نيکه «دولت خان» د کندهار ښار ختيز خواته پېنځه ويشت ميله لرې په صفا ښار کې په خپله کلاکې اوسېده. پر يوه توره او غلې شپه چې په بانډو کې هيڅ غږ نه پورته کېده د ګرګين سپرو کندکونو دا کلا، کلابند او په زور يې ونيوه. دولت خان په زړورتيا ګرګين ته ورغی، خو د کورنۍ ځينې غړي يې په تښتېدنه بريالي او ځينې يې

ونیول شول. گرگین په بېړه دولت خان او د هغه مشر زوي نظر محمد خان ووژل او شتمني يې تالان کړه. گرگین دا کار د سدوزی دولت خان ، عزت او اتل خان د کورنیو شخړو له امله «چې يو تر بله خپلوان وو » بشپړ کړ. د احمدشاه د نیکه دولت خان برخلیک همدلته پای شو ، خو د نوموړي پېښې نېټه څرگنده نه ده ، پر ته له دې چې گرگین د حسین صفوي ترمنځته راتگ(۱۱۰۵ لمریز) کال وروسته کندهار ته راغلی، کېدي شي چې د دغه چار د بشپړولو له پاره په ځنډ راخوځېدلی وي.

اتکلي ویلي شو چې دا پېښه به د ۱۱۱۵ سپوږمیز کال پر شا و خوا شوې وي. د دې پېښې تر برسېرېدو وروسته د ارغستان ابدالیان چې ارته سیمه یې په لاس کې وه، وسله وال شول او له گرگین څخه یې د غچ اخیستلو له پاره د دولت خان نور زامن چې له تاړاکه ژغورل شوي وو؛ خپل مشران وټاکل او جگړه یې پیل کړه.

دا مهال گرگین ووېرېد؛ د سولې له لارې راوړاندې شو او د دولت خان د زوي« رستم خان » مشري یې په دې توگه ومنله چې د دولت خان کشر زوی« زمان خان » ده ته برمته وروليږل شي ، رستم خان چې بله تگلار یې په پام کې وه دا غوښتنه یې ومنله، خو گرگین نه غوښتل چې هغه ته وار ورکړي ، نو څلور کاله وروسته یې رستم خان په چل راوغوښت ؛ بندي یې کړ او ویې واژه، کورنی او خپلوان یې چې د کندهار ختیز لوري ته څو میله لرې د علی آباد کاریز ته څېرمه اوسېدل د گرگین له خوا تالا او د گرشک و فراه ترمنځ د ښوراوک و بکوا سیمو ته وشړل شول.

دريم څپرکی

د احمدشاه پلار

داحمدشاه پلار «زمان خان» نوميالي سړی دی، خو د تاريخ په تيارو کې يې د ېر لږ وينو. په اټکلي توګه پر ۱۱۱۵ سپوږميز کال چې پلار يې دولت خان او مشر ورور يې نظرمحمد خان د ګرګين په کرغېړن لاس ووژل شول او د ابداليانو مشر توب د ده ورور رستم خان ته ورسېد؛ دی د برمته په ډول ګرګين ته ورولېږل شو. نه پوهېږو چې دا مهال دي څو کلن و، خو دا څرګنده ده چې ماشوم نه و او ښايي تر پنځلسو کلو به پورته و، ځکه چې د افغانانو د دود له مخې تر دغه کوچني هلک برمته نه لېږل کېږي.

زمانخان د ګرګين له خوا «چې د دې کورنۍ بنستيز ږنګول يې هيله وه» کرمان ته ولېږل شو او تر ۱۱۲۲ سپوږميز کال پورې يې هلته تر څارنې لاندې ژوند کاوه.

پر ۱۱۲۱ سپوږميز کال ګرګين له خپل ټول شل زريز اوردو سره د کندهار د غلزيو د څانګې د مشر ميرويس خان هوتک له خوا ووژل شو. پارسي واکمنۍ د ګرګين ورار «خسرو» له پنځه ويشت زريز اوردو سره چې د کرج و عجم له کوله و، د ګرګين د وينې ګټلو له پاره کندهار ته راولېږه، خسرو چې کرمان ته راغی، زمان خان يې پخلا او د ابداليانو د مشر په توګه يې کندهار ته راوست چې د هغه په مرسته د ابداليانو ملاتړ تر

لاسـه کـړي او د کندهار د غلزي دولت پر وړاندې یې وکـاروي، ځکه چې هغـه د دواړو افـغـاني ځـانگو په تربگنۍ پوه و، خـو چې کندهـار ته راغی، ویې لیـدل چې ابدالیـو د گرگیـن تر وژل کېدو وروستـه « عـبدالله خان ابدالی » له ملتـانه راغوښتی او مشري یې ورسپارلې، نو اړ شو چې د عبدالله خان مشري ومني. زمان خان هم له عبدالله خان سره د لیدنې په ترڅ کې بې له دې چې پخوانی زړه بدی په پام کې ونیسي، د هغـه مشرتوب ومـانـه، په دې توگـه دواړه کـورنۍ چې له کلو راهیسـې یې ترمنځ دښمني وه سمـدلاسـه روغـې تـه ورسـېدې. ددوي ددښمنۍ لامل دا و چې د زمـان خـان پلار « دولت خـان » د عبدالله خان له پلار « حیات سلطان خان » څخه د ابدالیو مشري نېولې او هغه یې له خپل کهاله سره د ملتان تگ ته اړ یوستی و، سلطان محمد دا پېښې په ځیر سپړلې دي.

په کندهار کې خسرو د خپل تره (گرگین) په برخلیک اخته او ترڅو جگړو وروسته پر ۱۱۲۳ لمریز کال له خپل ټول اوردو سره د افغانانو له توري تېر شو.

د ابدالیانو مشر عبدالله خان چې له غلزي دولت سره نه جوړېدونکی و له لویې دلې سره له کندهاره فراه ته وخوځېد، زمان خان هم له دغه سیال مشر سره بدرگه شو، عبدالله خان له فراه څخه هرات ته لاړ او زمانخان هم ورسره و.

عبدالله خان هم ځانته څه وېل او غوښتل یې چې دویم میرویس شي. د هرات پارسي واکمن « عـبـاس قلي شـاملو » د پخواني واک سـاتنې له پاره، عـبـدالله خـان له خـپل زوی « اسدالله خـان » سره بندي کړ، خو افغانـانو چې د پردیو د ورکونې ژمنه یې کړې وه، هوډ یې وانه وښت او د « آزاد خـان ابدالی » په مـشـرۍ یې جگړې تـه ورودانگل. د پارس حکومت « ددې له پاره چې د هرات ښـځې د کندهار غونډې نـه شي » عباس قلی لرې او جعفر قلی استاجلو [1] یې پر ځای وټاکـه. د همدغـه کړکیچ په ترڅ کې عبدالله خان ابدالي له زندانه وتښتېد او ژر تر ژره یې د وینا وو او منځگړیو په مرستـه د هرات او اسفزار ټول ابدالیان د پردیو د شړلو له پاره د ځان مله او پر هرات یې برید وکړ.

پارسیـان وبرېدلي وو؛ د تاریخ لیکونکیـو د ځـرگندونو لـه مـخـې یې توپونو د افغانانو د ویشتلو پر ځای د خپلو سپرو کرښې ویشتلې [2] په هر ډول، پایله څرگنده وه؛ پارسیان برمته او ووژل شول او د هرات افغاني حکومت د عبدالله خان ابدالي په مشرۍ

---

(۱) یوه تورکي څانگه ده چې د صفویانو پر مهال یې گڼ شمېر وگړیو په اوردو کې دنده لرله. «ژباړن
(۲) تاریخ عمومی، د میرزا عباس اقبال خان پارسي لیکنه، دویم چاپ، تهران ۱۳۰۵ لمریز ۱۹٤ مخ.

د ۱۱۲۹ سپوږمیز کال د روژې پر ۲۶ نیټه منځته راغی، عبدالله خان پرله پسې، فراه ونیو؛ د فتح علي تورکمن تر مشرۍ لاندې رالېږل شوي پارسي جګړه مار یې په «کوسویه» کې وکوټل او د هرات د چارو پر سمون بوخت شو.

له بده مرغه د دې کورنۍ او د کندهار د غلزي هغې ترمنځ د فراه د نیولو پر سر د جګړې اور بل او پر ۱۱۳۲ کال د فراه په دلارام کې د عبدالله خان تکړه زوی «اسدالله خان» د میرویس د زوی «میرمحمود» له لاسه ووژل شو او سپینږیری پلار یې له کاره ولوېد.

عبدالغني خان الکوزی چې د هرات له سترو مشرانو څخه و، ولیدل چې نور د سپینږیري او زړه چاودی عبدالله خان له لاسه څه نه کېږي، نو د هرات نورو افغاني مشرانو ته یې د نوي مشر ټاکنې وړاندیز ورکړ او په ترڅ کې یې «زمان خان» د دغه چار له پاره وړوښوو. د هرات جرګې هم په غوڅه پریکړه ومانه، په پایله کې عبدالله خ ؛لرې او د احمدشاه پلار «زمانخان» یې پرځای وټاکل شو. تر دې وروسته زمان خان د هرات د واکمن په توګه په څرګنده توګه په نوموړي ښار کې لیدل کېږي. زمانخان تر ډېره ژوندی نه و او تر دوو کلو او پینځو میاشتو مشرۍ وروسته پر ۱۱۳۵ کال مړ شو. اټکل کېږي چې زمانخان تر شپېتو کلو پورته نه و، ځکه، دا ناشوني ده چې د هرات جرګې دې عبدالله خان د زړښت له امله لرې کړی او د هغه پرځای دې یې بل اویا کلن بوډا ټاکلی وي.

څلورم څپرکی

د احمدشاه مور

افغان تاریخپوهان داسې روږدي شوي چې د ښځو په تاریخي اړه لږ غبږېږي هغه هم په ځانګړیو ارزښتمنو پېښو کې او یا د یو شمېر ودونو یا مړینې په اړه، ځکه نو دا دومره هیښنده نه ده چې د افغانسان د نورو ښځو غوندې، د احمدشاه د مور په اړه د خپل تاریخ په پاڼو کې څه نه مومو.

سلطان محمد همدومره لیکي چې: «احمدشاه دغه ویاله (د روضې ویاله) د ارغنداو سهند لویدیز خواته د نوي ښار د ودانولو له پاره بهدیا ته ویوسته، الکوزیو چې د ځمکې له ورکړې ډډه وکړه، احمدشاه همخپله پرېکړه پرېښووه، څه موده وروسته چې د شاه مور مړه شوه هلته یې ښخه او پرځای یې «روضه» نوم کېښوو. [1] فیض محمد هم پر سلطان محمد پسې همدا راز لنډه څرګندونه کوي. [2]

ښکاره ده چې له دغو ناڅرګندو لیکنو نه څه لاس ته نه راځي، خو د کندهار سیمه یزې اترې د تاریخ لیکونکیو دغه بې ځایه چوپتیا ماتوي. د کندهار ښار اوسني اوسېدونکي چې پېنځم او شپږم نیکونه یې د احمدشاه هممهالي وو، د احمدشاه د مور په اړه یې سینه پر سینه خبرې ساتلي او تر اوسه ورسره شته، په دې اړه ددوی خبرې اترې د منلو وړ دي ځکه چې بهرنی نښې یې پیاوړی ملاتړ کوي. وګړي د احمدشاه

(۱) سلطاني، ۱٤۳ مخ.
(۲) سراج التواریخ، ۳۰ مخ.

مور «زرغونه» بولي. زرغونه له آره پښتو ويې او مانا يې «شنه» ده. د بېرې افغانۍ ښځې په دغه نامه نومول شوي، د احمدشاه د يوه هممهالي ليکوال ليکنې، دغه سيمه يېزې اترې سمې ګڼي، نوموړی ليکوال د خپل کتاب په يوه ځای کې د کرماني شاعر «ميرزا علی اکبر» بېرودي درې بيتونه ليکلي چې په هغوی کې د احمدشاه د مور نوم «زرغانه» راغلی [1] کېدی شي چې وروسته د ليکنې ورته والي له امله د ليکونکي (کښاند) يا د اروپايي چاپچاريو له خوا پر «زرفانه» اوښتي وي. د احمدشاه پر وړاندې د شاعر ژوره کرکه هم څرګندونې ته اړتيا نه لري، ده خپل بيتونه د همدې کرکې تر اغېز لاندې ويلي؛ د خراساني نادرشاه د کورنۍ د واکمنۍ تر ړنګېدو راوروسته او د افغان احمدشاه د لوړتيا ورځې يې غندلي او د فردوسي خراساني يو بيت هم په خپل شعر کې تضمينوي.

هماغسې چې افغانان د احمدشاه مور «زرغونه انا» بولي، زوی ته يې هم «بابا» وايي او ونډ يې الکوزی ګڼي «کوه» کلی چې د احمدشاه د مور هديره په کې ده، د هغې تر ژوندانه مخکې تر اوسه پورې د يو شمېر الکوزيو ټاټوبی دی، احمدشاه هم د خپلې مور هديره هماغه ځای وټاکه، له دې نه ښکاري چې مور يې الکوزۍ وه او د پښتنو د دود له مخې د خپل ونډ په ديرکې ښخه شوې ده.

پرګنې وايي چې د احمدشاه مور د اوسني کندهار ښار تر ودانېدو وروسته (۱۱۷٤) مړه شوې او د دغو ويناوو له پاره کيسې هم لري، لکه وايي: احمدشاه چې د ښار د بوالونه او جګړه يز برجونه جوړ کړل، د هماغه مهال له دود سره سم يې ګرد چاپېر د ژورې او ارتې کندې د وېستلو لارښوونه وکړه، زرغونې انا چې دا پرېکړه واورېده خپل زوی ته يې وويل: «د يوه افغان پاچاه له پاره شرم دی چې له دښمن نه خپله پلازمېنه د کندې په مرسته وساتي. تا ته نه ښايي چې د کاله ترمنځه د دښمن راتګ اټکل کړې.» احمدشاه هم د خپلې مور مېرانې ته په درناوي، د سترې او ژورې کندې له وېستلو تېر شو او پر ځای يې کوچنۍ وياله چې د ښار او به پرې ووځي؛ وويسته. همدا راز وايي چې:

(۱) کتلی شئ: «مجمل التاريخ بعد نادريه» کتاب، د ابن محمد امی ابوالحسن ګلستانه ليکه، د لندن چاپ ۱۸۹۶ کال، ۱۳۵ مخ. ليکوال زلمی وچې پر ۱۱۶۹ لمريز کال له پارس نه هند ته لاړ او خپل کتاب يې پر ۱۱۹۵ سپوږميز کال په مرشد آباد کې وليکه، نوموړې اوربدل شوې پېښې چې دده د تاريخ بنسټ پرې ولاړ دي؛ ساتلې نه دي او له مذهبي کرکې او شاعرانه اغراق سره يې ګډې کړي، ځکه يې کتاب د بېرې تاريخي تېروتنې لري چې کره کتنه يې جلا ليکنه غواړي. «هراسکارمن» په هغه الماني سريزه کې چې پر دغه کتاب يې ليکلې نوموړيو تکيو ته ځير شوی او په ترخ کې يې نغوړلې.

په هند کې له مرهتیانو نه د احمدشاه د ماتې او تېښتې (۱۱۷٤) خبر «چې درواغ و» کندهار ته راورسېد، وګړي د احمدشاه په تېښته او د اوردو په ځپېدو خواشیني شول. زرغونه انا چې خبره شوه ګرد چاپېر وګړیو ته یې ووېل: «بري او ماتې د تقدیر پرېکړه ده، احمد به مړ شي خو تښتي نه!»

په هر ډول، زما موخه دد غو روایاتو له رااخیستونه، د هغوی د تاریخي رښتینولۍ منل یا نه منل نه دي، همدومره غواړم چې د احمدشاه د مور په اړه د کندهاریانو انګېرنې رابرسېره شي.

دا منلې شوې چې د سیمه یزو روایتونو او د تاریخ لیکونکي سلطان محمد له څرګندونو سره سم د احمدشاه مور له ۱۱۷٤ کال (د داوسني کندهار ښار ودانېدل) وروسته، د احمدشاه تر مړینې (۱۱۸٦) لې څه وړاندې مړه شوې، نو د مړینې نېټه یې د ۱۱۷٤ او ۱۱۸٦ (د احمدشاه د مړینې نېټه) کالو ترمنځ اټکلېږي. که داسې وګنو چې زرغونه انا د احمدشاه د زېږېدو پر مهال (۱۱۳۵) شکل کلنه وه او د ۱۱۸۰ لمریز کال پر شا و خوا مړه شوې نو دې پایلې ته رسېږو چې اروا ښادې (٦۰) یا (۷۰) کاله ژوند کړی، خو د هغې ګور چې د سلطان محمد د ناڅرګندې لیکنې له مخې د ارغنداو سیند ښي اړخ ته په «روضه» نومي ځای کې دی، یوه ساده ودانۍ ده چې د اوسني ښار شمال لویدیز لوري ته د څلورو میلو په شا و خوا کې لرې د «کوهک» غره په لمن کې جوړه شوې. کوهک کلی له دوو سوو بېلا، بېلو الکوزیو کورنیو څخه جوړ دی. د کوهک ځمکې کرنیزې دي خو د ګاوندیو کلیو په توپیر پر ته له انګورو نور ښونه نه لري. د کوهک کوچنی غره پر سر د پخوانیو کلکو دیوالونو او برجونو نښې شته، داسې ښکاري چې مخکې په دغه لویه سیمه کې یو کلک پوځي کوټ و. د دغه ځای کروندګرو ماته وویل چې په لرغونې پېر کې دغه پوځي ښار د غره له څوکې د ډاګ ترمنځ پورې د یوه اورده ژور سوري له لارې اړیکې لاره او د جګړو په ترڅ کې اوبه له کاریز نه پورته وړل کېدې.

د دغه روایت رښتینوالې اړنګ لري خو ما ونه کړای شو چې دغه کندوالې په ځیر وګورم او ویې څېړم. د کوهک، ناګهان او روضې ویالې د زرغونې انا د زیارت له شمالي لوري څخه ځنګ ترځنګ بهېږي او د ځمکې په پنه ولو کې مرسته کوي.

د کلي ملا په ډېره مینه د کوهک د پخوانیو باغونو په څانګړې توګه د احمدشاه دیادګار «شاهي باغ» یادونه کوله او خواشیني وچې نوموړی باغ چې پر (۱۲۰) جریبه ځمکه ودان شوی او د زرغونې انا د زیارت دریو خواوو ته راچاپېر و، اوس نه شته.

د زرغونې انا زیارت یوه مربع ودانۍ ده چې پاس پر منځ یې ګومبزه لیدل کېږي. د ودانۍ سهیلي او شمالي اړخ دري، دري پرانیستې برندې لري چې له منځنۍ خونې څخه یې د ګومبزې منځ ته لارې دي.

د اړخونو برندې په څلور ګونو خونوکې جوړې شوې (د کوټو غولې وران او ورونه یې په خښتو او ختو تړل شوي دي) د ودانۍ ختیز او لویدیز اړخونه له منځ نه د ګومبزې پر لورې په یوه برنده بېل شوي (دا لارې یې نیمې په ختین د ېوال تړلې دي) له ورایه د ګومبزې د بام د چنډ کارۍ نښې تاپې، تاپې ښکارې خو د ځلي هیڅ نښه نه شته، کېدای شي چې له آره به یې نه لاره. دا ودانۍ په پخو خښتو جوړه شوې، سره له دې چې د مهالپېښو له امله یې خپله ټوله ښکلا بایللې خو بیا یې هم خپل کالبوت ساتلی دی. د ودانۍ په منځ کې یوه اته اړخیزه ساده ګومبزه وه چې خښتې یې په ګچ پټې دي؛ پرمخ یې په بېلا ، بېلو رنګونو ښکلې انځورونه کښل شوي او ځینې الوتې اسماني، بنفش، شنه او نسواري دود لړلي رنګونه پرې لیدل کېږي.

ګومبزه په خپلو څلورګونیو پورتنیو خواوو کې څلور اوږدې کړکۍ لري چې هوا او رڼا ترې رانونځي خو له څه مودې راهیسې دا دنده د ګومبزې څوکې چې پرسر سوری شوې او باد و باران ترې رانونځي پر غاړه اخیستې ده. د ګور بهرنۍ جوړښت «چې د ګردۍ په منځ کې دی» خپله آرا و پخوانۍ بڼه اړولې او په ناشو له ته لاسونو ختې پرې تپل شوي دي. له بده مرغه د ګور د برلیک چې د تاریخي منځپانګې، نامه، ځای، میاشتې او کال پېژندنه ترې کېږي او په داسې ځایونو کې یې شته والی ډېر ارزښت لري؛ ورک دی.

دا و د کندهار په کوچني کلي «کوهک» کې د افغان احمدشاه بابا د مور زرغونې انا زیارت چې اوس یې د کندهار سیمه یز حکومت بیا ودانول پیل کړي دي.

پینځم څپرکی

د احمدشاه ورور

مخکې مو وویل چې زموږ په تاریخونو کې د ښځو د نومونو او نښو لږ یادونه کېږي، ځکه نو د احمدشاه د خویندو په اړه «که لږ لې یې هم» په څه نه پوهېږو، که څه هم چې داسې لاسوند راسره نه شته چې له شته والي یې سترګې پټې کړو ځکه چې ډېر لږ لیدل شوي چې یوه کورنۍ دې د زامنو د لرلو ترڅنګ لوڼې و نه لري، خو د ډېرو افغاني تاریخونو په وینا د احمدشاه ورور هماغه بې ساری «ذوالفقار خان» دی چې د هرات بې جوغې نومیالی تولوا ک و. د پښتنو په ټبر لیکونو کې د احمدشاه د پلار «زمان خان» بوازې دوه زامن، ذوالفقار خان او احمدخان ښوول شوي دي. د احمدشاه مشر ورور «ذوالفقارخان» د هېواد په تاریخ کې نومیالی، هېواد پال او تکړه افسر و. د هرات د ملي حکومت تر جوړېدو او د پارس د لاس تر لنډېدو وروسته پر ۱۱۳۶ او ۱۱۴۲ سپوږمیزو کلو یې د هغې سیمې واکمني ونیوه او پر له پسې یې د پارس او خوراساني نادرشاه د رالېږل شویو جګړه مارو پر وړاندې جګړې وکړې، وروسته چې د کورنیو شخړو له کبله د نادر پر وړاندې د هرات په ساتنه کې بې جوکې شو، مخکې تر دې چې په خپل لاس نادر ته د هرات په سپارلو اړ شي، وا ک یې پرېښوو او له خپل ورور احمدشاه سره پر ۱۱۴۴ کال د خپل کورني سیال «شاه حسین» دربار ته ورغي خو لته د سیاسي کتنو له کبله بندي او د نادر تر راتګ پورې په زندان کې پاتې شو.

وروسته تر دې چې نادر کندهار ونیو ، د هغه درناوي له پلوه چې خپلو مېړنیو دښمنانو ته یې لاره، ذوالفقار خان یې هم په درناوي ومانه او په مازندران کې یې اوسېدو ته ولېږه، ځکه چې په افغانستان کې د ننه د داسې نومیالي او پېژندل شوي سړي شته والي د هغه له سیاسي گټو سره سمون نه لاره.

ذوالفقار خان د ۱۱۵۱ کال په پیل کې مازندران ته لاړ او څه موده وروسته مړ شو. که ذوالفقار خان د نادر تر مړینې وروسته ژوندی وای کېدای شوه چې د هغه هېواد د تاریخ اړولو لامل شوی وای.

دا چې ذوالفقار خان د احمدشاه سکني ورور و که میرني، په دې اړه څه لاسوند نه شته، خو هرات و فراه ته د ذوالفقار خان له بېلو بونونو او له هغه نه د احمدشاه د مور او د هغې د کوچني زوي د لرې پاتې کېدو له امله، زه داسې گڼم چې زوالفقار خان او احمدشاه میرني ورونه وو. د دواړو ورونو د ژوندانه واټن هم دا وینا زباتوي، ځکه چې د پلار تر مړینې یې وروسته (۱۱۳۶ ل) احمدشاه دوه کلن ماشوم و چې ورور یې ذوالفقار خان لا ربښود زلمي او د هرات د واکمنی وړ گڼل کېده. دا مهال د ذوالفقار خان منگ د شلو او دېرشو کالو ترمنځ و ځکه چې تر دې کښ د هاغه مهال له سیاسي او جگړه یېزې او تاسره سم د یوه لوي ولایت مشر تاکل کېدی نه شو. د دغه الواک له منلو سره سم ښایي په اټکلي توگه ووایو چې ذوالفقار خان به د دوولسمې لمریزې پېړۍ په پیل کې زېږېدلی وي، که د مور لومړنی زوي وي نو د مور منگ یې هاغه مهال شل کاله اټکلولای شو او احمدشاه چې پر ۱۱۳۵ کال زېږېدلای، نو بویه ووایو چې سربېره پر دې چې د احمدشاه مور به تر بوې پېړۍ دېر ژوند کړی وي، احمدشاه به یې هم دژوندانه پر پنځوس کلنی زېږولی وي، چې داسې پېښه دېره لږ لیدل کېږي.

اېن محمد امین وایي چې د احمدشاه وراره او نایب السلطنه «لقمان خان» هند ته د احمدشاه د لومړي تگ پر مهال په کندهار کې و، او د تیمور شاه پر مهال د لقمان خان د زامنو یادونه هم کوي. [1] د دغه روایت له منلو سره بویه وویل شي چې د ذوالفقار خان تر مړینې وروسته د لقمان په نامه یو زوي ترې پاتې شو چې په کندهار کې د خپل تره له دربار سره یو ځای و.

---

(۱) مجمل، ۱۱۲ مخ، ۱۵۲ مخ.

که د «شیرمحمد گنډاپوري» وینا چې کېداي شي د «محمد مهدی» لیکنې یې لیدلي وي، دا ډمنه وای[1] نو ویلای شو چې احمدشاه د «علیمردان» په نامه دویم ورور هم لاره چې په فراه کې یې د افغان و پارس په جگړه کې گډون کړی و. [2]

خو څومره چې کتل شوي په نورو افغاني تاریخونو کې د دغه نامه او چارنسبې یادونه، نه شته.

(۱) جهانگشا، ۱۶۷ مخ، د بمبیي چاپ ۹ ۱۳۰ ل.

(۲) خورشید، ۱۵۲ مخ، بویه ووایو چې د دغه کتاب سیاسي منځپانگه ډېره تېروتنې لري او د ډاډ وړ نه دي.

شپږم څپرکی

د احمدشاه د زیږېدو ځای او نېټه

په «ملتان» کې د احمدشاه د زیږېدو خبره یوه ښکاره تېروتنه ده چې له ځینو هندوستاني لیکوالو نه اورېدل شوې او یو شمېر نورو یې پېښې کړي، لکه محمد حسن هندي چې پر ته له کوم لاسونده د خپل کتاب په یوه ځای کې وایي: «احمدشاه خطهء ملتان مین پیدا هوا... = احمدشاه د ملتان په سیمه کې زیږېدلی...» او دا دوه بیتونه هم د هغه د تولوا کېدو په اړه وایي:

چو بنشست احمدشه نامدار   به تخت خلافت بصد اعظم و شان
ندازد بشیرم ز سال جلوس   بود تا اید این خدیو جهان[1]

فیض محمد هم د «تاریخ احمدي» له مخې همدا کیسه لیکي چې: «د احمدشاه نیکونه د ملتان او سېدونکي وو، دی هم هلته زیږېدلي او په ماشومتابه کې د ځینو پېښو له کبله له خپل پلار «محمد زمان» سره کندهار و له هغه ځایه هرات ته لاړ دی.»[2] مورږ پوهېږو چې دا روایتونه بې بنسټه دي او «تاریخ احمدي» د «مرأت الاشباه» په څېر یې د احمد شاه کورنۍ د ابدالیانو د پخواني مشر د حیات سلطان د زوی «عبدالله خان» له کورنۍ سره چې په ملتان کې کېدوال و، ګډه کړې ده. حیات سلطان چې د کندهار د

(۱) محمد حسن د احمدشاه هم مهالی و او د هغه د سلطنت په پای کې (۱۱۸۵) یې د «مرأة الاشباه» په نامه په پارسي ژبه یو کتاب ولیکه، دا کتاب وروسته په «اردو» وژباړل شو او په «اوده» ولایت کې چاپ شو، همدا چاپ کتلی شئ، ٤۷ مخ.

(۲) «تاریخ احمد» د منشيَ عبدالکریم لیکنه ده چې د احمدشاه د لمسي «شاه شجاع» هممهالي و، دغه لیکوال په ناسمه توګه د حیات خان ابدالی زوی عبدالله خان د زمان خان پلار و د احمدشاه نیکه بللی او داسې ګڼي چې احمدشاه او پلار یې له نوموړي عبدالله سره له ملتانه هرات ته تللي.

ابدالیانو د خانی تر رنګېدو وروسته پر پوولسمه لمریزه پېړۍ ملتان ته لاړ څه موده وروسته يې زوي عبدالله خان پر ۱۱۲۲ کال کندهار ته راغی او يو ځل بيا د ابداليانو د «خان» په توګه هرات ته لاړ. عبدالکريم او نور و احمدشاه د نوموړي عبدالله خان لمسی ګڼلی او داسې پايله يې اخيستې چې احمدشاه په ملتان کې زېږېدلی دی. خو داسې نه ده، دا دواړه يو تر بله جلا او سيالې کورنۍ دي. د احمدشاه کورنۍ له پخوا راهيسې د اوسني کندهار ختيز خواته د صفا ښار د ابداليو په منځ کې اوسېده. [1]

لکه مخکې چې وويل شول، يوازې د احمدشاه پلار زمان خان، څو کاله په کرمان کې اوسېدلی، له دې نه ښکاري چې په ملتان کې د احمدشاه د زوکړې سکالو چوره درواغ ده. په کلک اټکل سره به يې لاندې ولولئ چې احمدشاه په هرات ښار کې پر ۱۱۳۵ لمريز کال زېږېدلی دی.

تاريخپوهانو د احمدشاه د زوکړې نېټه ښوولې نه ده، د ګروال «مېلسن» او «محمد حيات» وايي چې احمدشاه د تولواکېدو پر مهال (۲۳) کلن و. [2] ښکاري چې دوی دواړه تېروتي، ځکه چې د احمدشاه پلار زمان خان پر ۱۱۳۵ لمريز کال مړ شوی دی. محمد حيات د سلطان محمد غوندې د هغه د مړينې دا نېټه سمه ګڼي. [3] که احمدشاه د تولواکېدو پر کال (۱۱۶۰ ل) (۲۳) کلن و، نو بويه چې د خپل پلار تر مړينې دوه کاله وروسته زېږېدلی وي چې دا نا شونې ده نور تاريخليکونکي چې د احمدشاه تر مړينې وروسته د هغه د منګ په اړه غږېږي ، يو «علامه سيدجمال الدين افغان» او بل پېرنګی «سرجن ملکم» دی چې دا دواړه د احمدشاه مړينه پر (پنځوس) کلنی ښيي. [4]

د احمدشاه دا منګ ټاکنه تر ډېره ريښتينې ښکاري او دا منلای شو چې احمدشاه تر پنځو کلونو خورا ډېر ژوند کړی نه دی، لومړی، ځکه چې له يوې خوا د احمدشاه د پلار زمان خان او ورور ذالفقار خان او له بلې خوا د کورنيو سيالانو او پارس واکمنی ترمنځ په تولو جګړه يزو پېښو کې ، تاريخونو هيڅکله هم د احمدشاه د ګډون يادونه نه ده کړې، خو په دغو جګړو کې د زمان خان او ذوالفقار خان د پوځي افسرانو او کوماندانانو

---

(۱) سلطاني، د «ابداليو تېر» سرليک، ۵۲-۶۹ مخونه.

(۲) کتلی شئ: «دافغانستان تاريخ» د ډګروال «مېلسن» ليکنه، دويم چاپ، لندن ۱۸۷۹ کال، د احمدشاه تر پېښو لاندې، له ۲۶۷ تر ۳۴۵ مخه.

(۳) حيات، ۱۲۷ مخ. سلطاني، ۱۰۰ مخ.

(٤) کتلی شئ: «تتمة البيان في تاريخ الافغان» ، د سيد جمال الدين افغان ليکنه، د مصر چاپ ۱۹۰۱ کال، ۶۹ مخ، د ملکم تاريخ ، د هند چاپ ۱۸۶۷ کال، دويم ټوک، ۱۲۷ مخ.

نومونه راغلي، له دې نه زياتېږي چې دا مهال (د زمان خان د مشرتابه له پيله ۱۱۳۲ کال د هرات له واکمنۍ نه د ذوالفقار خان تر لاس اخيستو [۱۱٤۳ کال] پورې) يا احمدشاه نه و او يا دومره کوچنی و چې د جگړې پر ډگر يې د گډون ورتيا نه لرله، که نه دا ناشونې ده چې د يوه افغان مشر، زوی دې د ځوانۍ په ورځو کې د پلار په ملاتړ د کورنيو او بهرنيو دښمنانو پر وړاندې، توري ونه وهي او نوم يې وانه خيستل شي.

حيات افغاني وايي چې د زمان خان له مړينې او پر هرات د هغوی د سيالې کورنۍ (د عبدالله خان کورنۍ) تر واکمنېدو وروسته، د احمدشاه مور له خپل کوچني زوی (احمدخان) سره په پټه د فراه لوري ته لاړه. (۱)

د محمد حيات دا وينا چې احمدشاه يې د خپل پلار د مړينې پر مهال کوچنی ښوولی، د اينسايکلوپيډيا اف اسلام » له ليکنې سره چې په کندهار کې يې پر کوچنيوالي د احمدشاه بنديتوب په ښه کړی؛ سمون لري. بله دا چې احمدشاه تر خپلې مړينې درې کاله مخکې د هند په سېزونکيو ډاگونو او د هواد په شمال لوېديزو سيمو کې، داس په سپرلي پر جگړو (۱۱۷۷-۱۱۸۳) بوخت و. سره له دې چې احمدشاه د تيمور و سليمان په څېر زامن او د شا ولي او جهان خان غوندې سرداران لرل، دا لرې ښکاري چې په خپله په بوډاتوب کې د جگړو له پاره د اس په سپرلي دغه اوږده واټنونه ووهي، نو ښايي وويل شي چې احمدشاه له نړۍ نه د تگ پر مهال پنځوس کلن و. دا چې پلار يې له (۱۱۲۳ سپوږميز کال) نه وروسته تر مړ کېدو (۱۱۳۵ کال) پورې (۱۲ کاله) په هرات کې وينو، راته څرگندېږي چې که احمدشاه پنځوس کاله او يا هم تر دې ډېر ژوند کړی وي، بيا م، د زېږېدو ځای يې هرات او په کلک اټکل هرات ښار دی. اينسايکلوپيډيا اف اسلام، هم دا ټکي مني او وايي: پر ۱۷۲۲ زېږدي کال، دې کورنۍ (د احمدشاه کورنۍ) خوراسان ونيو او د مشهد پر لوري وړاندې لاړل، دا مهال احمدشاه هم زېږېدلی و او ډېر وي چې: «احمدشاه چې تولواک شو، (۲۵) کلن و. »

له پورتنيو څرگندونو نه دا پايله اخلو چې احمدشاه پر (۱۱۳۵) کال په هرات کې وزېږېد؛ چې (۱٦) کلن شو پر (۱۱۵۰) کال يې په کندهار کې د خوراساني نادرشاه له دربار سره اړيکي ومونډل؛ چې (۲۵) کلن شو پر (۱۱٦۰) کال په همدغه ښار کې تولواکی ته ورسېد، او چې يو پنځوس کلن شو، پر (۱۱۸٦) کال د کندهار په اړوند «توبه غر» کې يې له نړۍ نه سترگې پټې کړې. العلم عند الله العليم

---

(۱) حيات، ۱۲۷ مخ

اووم څپرکی

د احمدشاه زده کړې

احمدشاه د ژوندانه له پیله تر پایه له داسې کورنۍ، چاپېریال و مهال سره اړیکي لرل چې د توررو له خرپهار او د توپ و توپک له غرمبهار پرته یې بل څه نه لیدل او نه اورېدل؛ لا کوچنی و چې خپل ورور یې د عبدالله خان ابدالي له سیالې کورنۍ او پارسیانو سره په جګړو لګیا لیده؛ له نوي زلمیتابه سره سم د کندهار زندان ته ننوېستل شو؛ تر دې وروسته یې د ژوندانه شپې کاله له نادرشاه سره په ملتیا په یانه او جګړو کې تېر کړل او بیا د ژوندانه تر پایه په هېواد چارو کې بوخت و. څرګنده ده چې دد غه راز برخلیک په ترڅ کې هغه زده کړې ته وزګار نه و، خو بیا هم لیدل کېږي چې کله وزګار شوی، زده کړه یې شاته غورځولې نه ده، احمدشاه په دواړو ملي ژبو (پښتو او دري) ښه پوهېده او په پښتو یې شعرونه هم ویل. سره له دې چې د احمد شاه شعرونه ساده او تر ډېره د مینې څرګندوی دي خو بیا هم سوچه شعر دی.

احمدشاه تر بل هرڅه ډېر د سیاست و جګړې مېړه و، له هغو ازمېښتونو څخه چې ده په دغو دوو ځانګو کې تېر کړي، زیاتېږي چې دی د ختیځ ستر پوه نومیالي او، ویاړونه یې هم د عملي اړخ اړوند دي.

ډېر پرځای ویل شوي چې په ټولنه کې د سړي ارزښت د دې اړوند نه دی چې څومره پوهېږي دا ارزښت تر ډېره له دې سره تړلی چې څه غواړي او څه کړای شي.

اتم څپرکی

د احمدشاه شخصیت

ورو، ورو د تاریخونو له لیکنو او په څرګنده توګه د احمدشاه د کړنو له څرنګوالي ښکاري چې هغه د ښو اخلاقو خاوند او مذهبي لارښوونو او ملي دودونو ته ژمن سړی و.
سره له دې چې د هر کله پراخ واک پر تیږي او تاډاوري خو سره له دې احمدشاه د اسې لار غوره کړه چې د نیا ومنو پاچاهانو په لړ کې یې شمېرلای شو، هغه خپلو زامنو ته ویل چې سرغړوونکیو ته د غړیو غوڅونې سزا ورنه کړي او څوک پښتنو ته د سرټیټولو په دول، «لکه زمونږ په څېنو ګاوندیو هېوادو کې چې دود و» د رناوي کولو ته پرې نه ږدي. د کوپې ملاسلام کولو پرځای یې، د سرخواته لاس جګول «لکه زمونږ د نن ورځې سلام ورکول» دود کړل او له پوهانو سره یې پر ناستي او مرکه تینګار کاوه. [1]
احمدشاه زړور سړي و؛ پر بې جوکو او کمزوریو یې زړه سوی کاوه؛ سرغړوونکي یې بښل او د ځواکمنو ظالمانو کلک او بې داره دښمن و. پر دیني ټینګ پلویتوب سربېره یې ملي پلویتوب هم لاره. سره له دې چې په، ملت کې د وګړیو د نېژدې او خواخوږی پلار غوندې و خو بهرنیو دښمنانو او سرغړونکیو ته پر غزګر ځواک ښکارېده.
احمدشاه مېړه او حقوق پوه سړی و، د هېڅ د ښځګنې غبرګون یې نه هېراوه، دده دغه ځانګړتیا د ژوندانه تر پایه د نادرشاه د کهاله او له ده سره د نادر د هملاریو ملګرو

---

(۱) سلطاني، ۱۴۷ مخ.

پر وراندي ليدل کېږي. احمدشاه ، دار ، لويي او وړ ستر ګي نه کوله؛ ښبونکي او لوروونکي و د ېر لګښتي هم ورته نه شو ويلي او ځانګړی ژوند يې پرته له هر ډول ځانښودنې په ډېره ساده ګۍ کې تېر شو. د احمدشاه تګلار ، ټينګه ، هوډمنه او نه ماتېدونکې وه؛ د ژوندانه په ټبلا ، ټبلو پړاوونو کې يې ټيټوالی ، لوروالی ، بند ، خپلواکي ، کشرتوب او مشرتوب ، وليدل؛ له هر راز سړيو او پوړونو سره يې ناسته ولاړه وکړه او د نادرشاه غونډې واکمن ټولواک برم وماتې يې وليده.

دغه هر څه يې پر خدای ورکړي ليدو اند اغېزوښيند او خوی او اخلاق يې وردرانه او پاخه کړل. دا هم نه شو ويلی چې احمدشاه هيڅکله په خپله تګلار کې ښوېدلی نه دي ، خو د کړو ډېره برخه يې د ښو اخلاقو ښکارندويي کوي ، له همدې کبله ټولو افغاني تاريخپوهانو د احمدشاه اخلاق ستايلي او ټولو افغانانو هغه د اوليا الله له ډلې ګڼلی چې دا د دغه پاچاه له سترو مانيزو وياړونو څخه شمېرل کېږي ، فيض محمد د عبدالکريم له خولې ليکي چې: نادرشاه به تل په غونډو کې ويل چې په ګرد ايران ، توران و هندوستان کې مې د احمدخان غونډې سم چاری او د ښو خويونو خاوند سړی نه دی ليدلی. (۱)

(۱) سراج ، ۹ مخ.

نهم څپرکی

د احمدشاه بڼه

د احمدشاه د بڼې په اړه څرګند لاسوند راسره نه شته، همدومره پوهېږو چې هغه د روغتيا او ځاني ځواک خاوند سړی و، دا يې له تاريخي تېر ژوندانه او جګړه يزو هڅو څخه ښه څرګندېدای شي، ځکه چې احمدشاه لرې هېوادو ته پر اس تللی؛ له څپاندو سيندونو تېر شوی او په سلګونو ميله ګړندي يرغلونه يې کړي دي، د بېلګې په توګه د ۱۱۷۵ کال په جګړه يزيانه کې چې له پنجابه سرهند ته د سيک ځواکونو پر وړاندې مخکې ته، ۱۳۵ ميله لار يې په دوو ورځو کې ووهله. (۱)

تاريخپوهانو د احمدشاه د بڼې په اړه څه نه دي ليکلي او د هغه خپل انځور چې غوښ لاسوند وګڼل شي په لاس کې نه شته، يوازې په هندو پنجاب کې ځينې انځورونه موندل کېږي چې پر احمدشاه اړه لري، له هغوي څخه يو پر ۱۳۱۵ لمريز کال د کابل په خپرونو کې هم چاپ شو. (۲) د دغه انځور ريښتينوالي د منلو نه دی، خو دا ترې څرګندېږي چې وګړيو د کيسو او روايتونو له مخې د احمدشاه د بڼې او کاليو په اړه څه اند لاره. دا انځور راښيي چې د احمدشاه کالي له تاريخي څرګندونو سره سمون لري چې په وروستيو کرښو کې به يې ولولئ له هغه نه دا اټکل کېدای شي چې دا انځور به لږ څه

(۱) سراج، ۲۶ مخ.

(۲) کالني، ۱۳۱۵ لمريز کال - کابل مجله، د کابل چاپ، د ۴۱۲ او ۴۱۳ مخونو ترمنځ

احمدشاه ته ورته وي.

(کتلي شئ: دویم انځور) دانځور په لاندې ډول دی: «احمدشاه غوښین مخ، غټې توري سترګې، جګه پوزه، ورین تندی، توره ږیره، او د شونډو د پاسه بیاتي شوي منځني بریت لرل» سره له دې چې دا انځور نیمايي دی، خو لیدونکی په دې پوهوي چې دانځور خاوند به منځ ونی لنډی سړی وي، په دغه انځور کې د احمدشاه کالي په لاندېني ډول ښوول شوي:

پر سر يې لویه پګړۍ او د چورمه يې چپنې د پاسه يې بله ارته برګه چپن هم اغوستې ده چې دا تول د هاغه مهال د افغاني لوړو پوړونو کالي وو. اوس راته ناشونې ده چې داحمدشاه د څېرې په اړه تر دې ډېر څه ولیکو.

احمد شاه بابای افغان ـ ۱۱۳۵ ـ ۱۱۸۶ هـ

لسم څپرکی

د احمدشاه خواره او اغوستن

د تاریخ په پاڼو کې هیڅ نه لیدل کېږي چې احمدشاه دې ځلبلې ژوند کړی وي، خو زامنو یې چې دا راز ژوند خوښاوه نو تاریخلیکونکیو یې یادونه کړې، د بېلګې په توګه د احمدشاه زوی تیمورشاه په الماسو پسوللې شوی خول پر سراوه؛ پسوللې شوی امېل یې اچاوه؛ په ګرانبیو مرغلرو پسوللې شوې چپن یې اغوسته او نومیالی الماس «کوه نور» یې پرېښې او فخراجی یې پر کښې متې تاړه؛ پر اس باندې د سپرېدو پر مهال یې په غمیو ښکلې شوې څوکۍ تر پښو لاندې اېښوده، او د سپرلۍ د اس پر سر یې هم د مرغلرو جوغه ولاړه وه.[1] د احمدشاه لمسي «زمان شاه» هم د غمیو خول پرسر اوه چې د غمیو څلور جوغې یې لرلې.[2] د یوه کال په پسرلي کې چې «شاه شجاع» د سیاه سنګ په ډګر کې د کابل وسله وال سرتېري کتل، پر داسې آس سپور و چې د سپینو زرو غوندې سپین اوځني اولکی یې په نکریزو سرې وې؛ لکۍ ته یې د سوچه سرو زرو «په غمیو ښکلې شوې» کړۍ وراچول شوې وه؛ او د غوږونو ترمنځ یې د یاکوتو او زمرودو خول ځلیده او زین یې په سرو زرو پوښل شوی و چې د لمر پر وړاندې ګرانبیه غمې د ستوریو

(۱) سراج، ٤٤ مخ

(۲) سراج، ٥٠ مخ

غونډې پرې ځلېدل. دا د يوه کابلي يوسل و شل کلن سپين‌ږيري (حسين داشي) د سترګو لېدلې پېښه ده چې پر ۱۳۲۸ سپوږميز کال يې د ليکوال پلار ته ويلې وه.

خو د احمدشاه د ژوندانه ځلېلتيا په اړه له يوې خوا تاريخ څه نه وايي او له بلې خوا يې سيمه‌يز روايتونه هم ساده توب منې. پر ګڼې وايي چې احمدشاه پر پلاز نه کېناسته او خول يې نه پر سر اوه او له توکيز پلوه يې هم ژوندانه له نورو افغاني لوړو پوړو سره د بر توپير نه لاره، مانا دا چې په ودانۍ کې يې غالۍ او توشکونه غوړېدلي وو؛ اغوستن يې پګړۍ، چپن او موزې وې، او په افغاني خواړو سهېده. اوس به وګورو چې هاغه مهال د افغاني لوړ پوړ خواړه څه وو؟

محمد حيات په دې اړه د پاملرنې وړ څرګندونې کوي، هغه د جګ ابدالي پوړ اغوستن داسې راښيي: تر پونډيو پورې اوږده چپن، ارت پرتوګ، لوی کيچه‌ړی [(۱)] غټه پګړۍ، موزې، ملابند، د ملا چاړه، او پر اوږه راځوړنده توره. [(۲)] د هاغه مهال د پاچاهانو او لويانو انځورونه چې يو پر بل پسې موندل کېږي، د محمد حيات دا څرګندونې رښتينې کوي.

همدا راز د هاغه مهال افغاني لويانو خواړه وو: پلاو، لنده او وچه غوښه، چکنې کباب، پوڅه، مستې، مېوه په ځانګړې توګه ختکي، شربت او داسې نور. [(۳)]

له دې نه اټکلېږي چې د احمدشاه خواړه او اغوستن ساده او له افغاني دود سره سم وو چې له پورتنيو بېلګو يې تېرى نه کاوه. د نوموړيو څرګندونو د رښتينوالي له پاره «په ځانګړې توګه د اغوستن په اړه» بل لاسوند د احمدشاه هماغه مخکې ياد شوی انځور دی.

---

(۱) چپن ته ورته له ړږيو نه جوړ شوي اغوستن دي چې غرني شپانه يې اغوندي، (ژباړن)

(۲) حيات افغاني، ۱۳۰ مخ

(۳) حيات افغاني، ۱۳۰ مخ.

یوولسم څپرکی

داحمدشاه دمه نۍ بوختیاوي

ښکاری چې احمدشاه پر هیڅ ډول لوبو او دمو اخته نه و. په تاریخ او سیمه یزو روایتونو کې له ښادیو، لوبو او ان له ښکار سره د احمدشاه د مینې په اړه «چې د پاچاهانو له ژوندانه سره تړلې» څه نه شته. په تاریخ کې د احمدشاه د دربار د کارمنو په لړ کې د «میرښکار» نوم نه دی راغلی. په کندهار کې هیڅ یو لوبغالی، چوتره او بڼ نه شته چې د احمدشاه مېله ځاي ورته وویل شي. ده په ګرده پاچاهۍ کې یوازې یوه ورځ ساز وموسیکي اورېدلې او بس. (۱)

په رښتیا هم چې ددومره ساړه ذوق خاوندان پاچاهان« که دهیوادنیو چارو ډېرښت یې لامل نه و »؛ لږلیدل شوي خو ښکاري چې همدغه لامل به داحمدشاه ددمې مخه نیولې وي.

تر ډېره د سلطنتي لړیو لومړني بنسټ اېښوونکي، تکړه سړي وو چې یوازې د پرله پسې هڅو په رڼا کې دغه لوړ ځاي ته رسېدلي او د ژوندانه تر پایه یې د خپلو موخو له پاره له دغه کار نه لاس اخیستی نه دی. سربېره پر دې موږ د احمدشاه یوه دمه نۍ بوختیا پېژنو چې هغه له هېوادنیو چارو نه د وزګارېدو په ترڅ کې د هغه شاعري ده، احمدشاه هنری غزل بول شاعر« واقف لاهوری » هم څو ورځې رابللی ، وایي چې« واقف » احمدشاه ته له ورتلو سره سم لاندینی بیت ووایه: (۲)

ندیده هیچکس ظل پیغمبر بحمد الله که ظـــل الله دیدم

ژباړه: (چا لیدلی سیوري نه دي د استازي شکر، شکر چې مې ولید د خدای سیوری)

---

(۱) سراج، ۳۰ مخ. (۲) نګارستان فارسي، د محمد حسین آزاد لیکنه، د لاهور چاپ ۱۹۲۲، ۲۲٦.

دوولسم څپرکی

د احمدشاه د «دراني» نوم لولامل

ومو ویل چې احمدشاه پر لویه سدوزي کورنۍ پورې اړه لري. د افغاني تاریخپوهانو د وینا وو له مخې د دې کورنۍ بنسټ اېښوونکی «سدو» د احمدشاه شپږم نیکه و، «راورټي» وایي چې د لسمې لمریزې پیړۍ په پای کې یې ژوند کاوه، او نوم یې هم اسدالله یا سعدالله بنوول شوی وروسته د «سدو» په نامه لنډ شوی دی، په هر د ول په یوولسمه لمریزه پیړۍ کې د سدوزي کوچنۍ ونډ نوم د بر نه یادېده د دغه نامه خپرېدل د احمدشاه د سلطنت له جوړېدو سره تړلي دي، خو کورني او بهرني تاریخپوهان تر د بر ځایه احمدشاه ته «ابدالي» وايي چې دا د پښتنو د یوې لویې ځانګې نوم دی. ابدالي نوم د دې ځانګې د د بروالي په پر تله، دومره پخوانی نه دی او په تاریخونو کې تر اوومه لمریزه پیړۍ پورې نه بنکاري، خو له لومړنیو اسلامي پېړیو راهیسې د پښتنو د نورو ځانګو، لکه: سوري، غوري، لودي او نورو نومونو په تاریخونو کې راغلي دي، له دې نه بنکاري چې هاغه مهال ابدالي نوم، د ود یا لې تر لږه او ځارنه و، او کېدی شي چې هاغه مهال د دې دلې ځانګې په ځانګړیو تیرنیو نومونو پېژندل کېدې. تر دې وروسته ورو، ورور ابدالي نوم اورېدل کېږي او پر نهمه او لسمه لمریزه پیړۍ یې د تاریخ په منخونو کې په څرګنده توګه وینو.

نوښنګه په افغانستان کې ناڅاپه دغه څو سوه کلن نوم پر «دراني» واوښت او

احمدشاه سدوزی ابدالي، احمدشاه «دراني» او یا هم «دُرِ دران» ونومول شو؟ په دې اړه له تاریخپوهانو نه نغښتې او هیښنده خبرې اورو، لکه یو بهرنی لیکوال چې د بل هغه په پېښو، لیکي: داحمدشاه د خوب لیدو له امله، ابدالیانو خپل نوم پر «دراني» واړاوه. [1] ښکاره ده چې ددغه بې بنسټه الواک نه منل شېرنې ته اړ نه دي.

محمد حیات په دې اړه تر دې هم ډېر لیکي او وایي: د افغانستان پر پلار. د احمدشاه ترکېناستو وروسته صابرشاه نومي روحاني سړي چې احمدشاه ډېر ښه مانه؛ ورته وویل چې «دُرِ دوران» بل نوم غوره کړي، خو احمد د خپل ټبره د نامه له په پام کې نېولو سره «دُرِ دُران» هغه غوره کړ. [2] په دې مانا چې ابدالي ځانګه یې «دران» او «دراني» او ځان یې «دُرِ دران» ونوماوه.

فیض محمد هم دې ته ورته، پر سلطان محمد پسې د خبره مني.

په هر ډول، ښایي وویل شي چې د «در دران» نوی نوم په هیښنده چټکۍ د یوې بې بنسټه ټرنې له مخې پر «دُرِ دران» واوښت او په رسمي خپرونو او دیني دریځونو کې یاد شو. افغاني تاریخپوهان وایي چې احمدشاه پر خپله ټاپه چې د طاوس ښه یې لرله او صراحي ته ورته وه، دغه لیکنه وکړه: «الحکم للّه یا فتاح، احمد شاه در دراني» [3] تر دې وروسته احمدشاه ته پر «دُرِ دران» او دراني پاچاه ویلو سربېره ټول ابدالي ټبرد «درانیو» په نامه ونومول شو.

داحمدشاه د پاچاهۍ پر هماغو ورځو په کورنیو ژبو او لیکنو کې د «ابدالي» پرځای «دراني» نوم وکارول شو. [4]

---

(۱) د ایران لنډ تاریخ، د «سرپرستي سایکس» لیکنه، د اصفهان ژباړه او چاپ، ۷۸، نښته یې نه شته، لومړی ټنده، کهدای شي چې «سرپرستي» دا کربښې له «مېلسن» نه زده کړې وي. ضیاء الملت والدین وایي: دا خوب نوماندولې «چکني» لیدلی و، نه احمدشاه او ده له همدې کبله «در دران» بل نوم غوره کړ، تاج التواریخ، د امیر عبدالرحمان خان لیکنه، د بمبیي چاپ، ۱۳۲۳ ل کال، دوی ټوک، ۷ څپرکی، ۱۵۲ مخ.

(۲) سراج، ۱۰ مخ، سلطاني ۱۲۳ مخ

(۳) سراج، ۱۱ مخ، سلطاني ۱۲٤ مخ.

(٤) کتلی شئ: په حجاز کې د افغاني حاجیانو د ودانۍ دډ برلیک په اړه لیکنه، کابل مجله ۱۳۱۱ کال د خپرېدو دویم کال، دویمه ګڼه.

د یار لسم څپرکی

د احمدشاه میندینې او بچیان

زموږ په تاریخونو کې د احمدشاه د ماندینو شمېر د ښځو په اړه د هماغې بېځایه چوپتیا له امله، ناڅرګند دی. د زامنو په اړه یې هم نه وایې چې له یوې موره وو، که له بېلا بېلو، ځکه نو د احمدشاه د مېرمنو شمېر تاکنه ستونزور کار دی خو دا چې دی متشرع سړی و، ویل کېدای شي چې پر یوه مهال یې د ښځو شمېر تر څلورو ډېر نه و، خو دا چې څه نومیدې، له کومو کورنیو وې او څه مهال واده شوې؛ څرګنده نه ده. موږ د احمدشاه له مېرمنو څخه یوه چې شاهزی «بیګم» نومیده او د هندوستان د شاهنشاه محمدشاه ګورګانی (۱۱۳۱ - ۱۱۶۱) لور وه، ځکه تر نورو ښه پېژنو چې نومیالی کورنۍ یې وه، ددې نجلی مور د «صاحبه محل» په بلنامه یادېده او د هندوستان په پلازمېنه کې یې له احمدشاه سره واده شوی دی خو دا چې احمدشاه له شاهزي بېګم نه بچیان لرل که نه؛ څرګنده نه ده، محمد حیات د احمدشاه د لومړنۍ ماندینې (د شاهزي تیمور مور) په اړه څرګندنه غږېږي، دی لیکي: احمدشاه د جلال آباد د بهسودو د عربانو د سردار له لور سره واده وکړ او تیمورشاه ترې وزېږېد.[1] محمد حیات هلو د نجلی نوم، پلار، او دواده نېټه نه یادوي.

دا چې احمدشاه په کوچنیوالي کې زنداني شوی؛ په ځلمیتابه کې پارس ته لاړ دی

---

[1] حیات، ٤٤٦مخ

او شهزاده تیمور هم هماغلته زیږېدلی نو ښايي دا ومنل شي چې د شهزاده له مور سره یې هم په پارس کې واده کړی دی.

دا اټکل لرې نه دی چې د احمدشاه خسر چې د جلال آباد له سیمه یزو سردارانو څخه و او د هغو افسرانو په ډله کې راتلو چې له نادرشاه سره له جلال آباد و خیبر نه د تېرېدو په ترڅ کې (۱۱۵۱ کال) رابلل شوي او په بدرګه منل شوي وو، دی هم همدا مهال په نادري اوردو کې منل شوی او څه موده وروسته پارس ته ورسره تللی. لور یې هماغلته له احمدشاه سره واده کړې او تیمور ترې زیږېدلی دی. د دغه اټکل له منلو سره سم ویلای شو چې احمدشاه د سردار لور پارس ته د نادر تر ستنېدو وروسته (۱۱٤٥ کال) واده کړه او تیمور د احمدشاه د پاچاه کېدو پرمهال (۱۱٦۰ کال) لا اووه کلن شوی نه و.

د احمدشاه بله میرمن هم د عبدالکریم د وینا له مخې پېژندلې شو، نوموړی وایي چې «شاهزي سلیمان» د «شاهزي تیمور» میرنی ورور دی. دا چې سلیمان د احمدشاه دویم زوي دی، بویه وویل شي چې مور یې هم د احمدشاه دویمه ماندینه وه او کېدای شي چې په کندهار کې یې واده کړې وي ځکه چې شهزاده سلیمان په کندهار کې زیږېدلی او د احمدشاه د پاچاهۍ پر مهال مخکې تر دې چې دهند له شاهزۍ «بیګم» سره واده وکړي په کندهار کې پاچاه شوی و.

تر دې اخوا نه پوهېږو چې د احمدشاه نور زامن له همدغو دريو ماندېنو څخه وو که د بلې مور یا نورو میندو څخه زیږېدلي دي. د احمدشاه د لوریا لوڼو په اړه هیڅ څرک نه شته، په تاریخونو کې یې د لوڼو د زوکړې، نومونو او ودونو په اړه او یا هم د احمدشاه د زومانو په اړه هڅه نه مودل کېږي.

د احمدشاه زامن دا دي:

مشر زوی تیمور، دویم زوی سلیمان، سکندر، داراب و پرویز (د ابن محمد امین د وینا له مخې تر ټولو کشر). ابن محمد امین شاهزی سکندر د احمدشاه ځای ناستی او تر هغه وروسته یې د تیمور پرمهال په ناسته ولاړه کې د پاچاه همغاړی ګڼلی دی. [1]

څرګنده ده چې دا تاریخلیکونکی د سکندر د ځای ناستي په اړه تېروتی، خو بیا هم دده وینا دا څرک لګوي چې تیمور و سکندر به له یوې او سلیمان و پرویز به له بلې موره

---

(۱) مجمل ۱٤۸ او ۱۵۲ مخونه.

وي، په دې توګه د نورو تاريخونو چوپتيا د دې مخنيوى نه کوي چې شهاب و داراب دې د هندوستان د پاچاه د لور زامن وګڼل شي، ځکه چې اوس موږ ته د احمدشاه د ځلورمې مانديني پته نه شته.

په هر ډول، تيمور د پلار له خوا د پنجاب تر نايب الحکومه توب وروسته د هرات نايب الحکومه تاکل شوى او د خوراسان د ولايتونو د څارنې دنده يې لرله.

سره له دې چې احمدشاه د سلطنت تر پايه ځاى ناستي تاکلى نه و، خو د خپلې ناروغى تر کلکوالي وروسته يې ملکي او پوځي مشرانو ته تيمور په ډغه نامه ورو پېژاند.

تو په غر ته د احمدشاه تر تګ وروسته، سليمان هم څه مهال د کندهار د حکومت وکيل شو؛ خو سکندر د پلار د واکمنۍ په وروستيو کې د پنجاب پر نايب الحکومتوب وټاکل شو او د سپه لاسار جهان خان په ملتيا هغې سيمې ته وخوځېد، خو لا په پېښور کې و چې د احمدشاه د مړينې خبر يې واورېد او د تيمور شاه له لاربښوونې سره سم کندهار ته راستون شو. (۱) پرويز هم د احمدشاه د سلطنت په وروستيو کې د کابل واکمني لرله. او د پلار تر مړينې وروسته کندهار ته وغوښتل شو (۲) خو د شهاب و داراب په اړه څه ويل شوي نه دي.

---

(۱) مجمل-۱۵۲مخ.

(۲) مجمل ۱۵۲مخ.

څوارلسم څپرکی

داحمدشاه هممهالي او ګاونډي پاچاهان

د احمدشاه پر مهال د افغانستان شمالي ګاونډی هېواد (بخارا) د استراخاني اوزبکو د یوې کورنۍ «چې د جنیدیه لړۍ نومیده» په واکې و. د دې کورنۍ لسو تنو پاچاهانو له ۱۰۰۷ تر ۱۲۰۰ هجري کال پورې واک چلولی خو په پای کې پاچاهی کورنۍ بې جوکې شوه او د دربار مشرانو په خانګړې توګه مانغیت مغولانو د دولت واګې ونیول او په مادون النهر کې یې بلواوې پیل کړې. احمدشاه پر ۱۱۸۱ هـ کال چې وزیر شاه ولي خان د اردو کوماندان و له جیحونه په اوښتو هغوي ولړځول او پرته له جګړې یې پر خپل ځای کېنول.

د بخارا د جنیدیه لړۍ لاندېني مشران د احمدشاه هممهالي وو:

عبدالمومن د ناستې کال ۱۱۶۰ هـ، دویم عبدالله د ناستې کال - ۱۱۶۴ هـ. محمد رحیم (د مانغیت مغولو له لړۍ څخه) د ناستې کال ۱۱۶۷ هـ. عبدالعزیز (د جنیدیه کورنۍ وروستی پاچاه) ل ۱۱۷۱ تر ۱۲۰۰ هـ پورې.

سلطان محمد او فیض محمد چې «شاه مراد» د بخارا پاچاه او د احمدشاه هممهالي ګڼي، تېروځي، «معصوم شاه مراد» د مانغیت مغولو د لړۍ لومړنی سړی دی چې د جنیدیه کورنۍ پر ځای کېناست او له ۱۲۰۰ تر ۱۲۷۷ هـ کال پورې یې شپېږو تنو واکمني کړې ده. شاه مراد له ۱۲۰۰ هـ کاله تر ۱۲۰۷ پورې پاچاهي کړې، ځکه نو

نوموړی د تیمور شاه افغان همهالی و، نه د احمدشاه بابا. احمدشاه تر ۱۱۷۱ هـ کال پورې په پارس کې یو تاکلی همهالی نه لاره، ځکه چې د نادر تر مړینې وروسته دغه هېواد د خپلمنځي اور په لمبو سوزېده او د تېرواکی دود په کې راژوندی شوی و. په آذربایجان کې د پښتنو غلزیو خان «آزاد» له پښځلسو زرو سرتېرو سره، په استرآباد کې «حسن خان» کاجار او په عراق کې «کریم خان زند» واکمنان وو.

له ۱۱۷۱ کال وروسته «کریم خان» د ټول هېواد پاچاه شو چې د احمدشاه تر مړینې یې همهالی گڼل کېږي، دغه سړی د بر خوښ و چې احمدشاه پر خپل ټول ځواک سربېره، د هغه په هېواد کې لاس ونه واهه.

خو د هند دولت چې د اورنگزېب تر مړینې وروسته مخ پر ویجاړېدو و، د احمدشاه پر مهال ړنگېدو ته نېږدې شو، ځکه چې د هند پاچاهان پر ښځو او چړچو لگیا وو؛

- وزیرانو او نورو مشرانو لومې غځلوې او ځانگړې موخې یې غوښتې او د ولایتونو واکمنو خپل واک ټینگاوه. د راجپوت، جټان او مرهټیان د سلطنت ړنگولو او هېواد لوټلو له پاره راپورته شوي وو، که د احمدشاه مېړانه او مرسته نه وی، هندي دولت به د مرهټیانو په لومړي یرغل راپرځېدلای و.

د احمدشاه همهالي هندي پاچاهان دا دي:

ابوالفتح ناصرالدین محمدشاه خجسته اختر غازي پاچاه شاهجهان ۱۱۳۱ - ۱۱۶۱ هـ، مجاهد الدین احمدشاه د محمد شاه زوی ۱۱۶۱ - عزیزالدین دویم محمد عالمگیر د معزالدین جهاندار شاه زوی ۱۱۶۷ - ابوالمظفر جلال الدین عالي گهرشاه عالم غازي پاچاه ۱۱۷٤ - ۱۲۲۱ هـ.

دویمه برخه

پینځلسم څپرکی

د احمدشاه ژوند لیک د هغه تر پاچاهۍ پورې

احمدشاه پر ۱۱۳۵ هـ وزېږېد او پر همدغه کال یې پلار «زمانخان[د هرات د حکومت مشر] » مړ شو. مور یې احمد شاه له ځان سره یو ځای له هراته فراه ته بوت.[1]

د احمدشاه مشر ورور ذوالفقار خان هم ښوراوک(د فراه او ګرشک ترمنځ) ته لاړ، ځکه چې د «ملي سلاجرګې» له خوا د زمانخان پرځای د پخواني مشر عبدالله خان ابدالي زوی، محمد خان ټاکل شوی و. نوموړي د خپلې کورنۍ تاریخي سیالې(د زمانخان کورنۍ) ته ښه نه کتل.

تر دې وروسته د احمدشاه په اړه څرک نه شته او د ورور ذوالفقار خان په سفرونو کې یې «د احمدشاه د کوچنیوالي له کبله» نوم نه لیدل کېږي، خو ذوالفقار خان پر ۱۱۳۶ کال د هرات مشر وټاکل شو او له ښوراوکه د فراه له لارې هرات ته راغی.

دوه کاله وروسته(۱۱۳۸) جرګې دی د «باخرز» د حکومت مشر او ځای یې د

(۱) حیات، ۱۲۷ مخ

مخکې یاد شوي محمد خان وروره «الله یارخان» ته ورکړ، خو له باخزرنه هرات ته د ذوالفقار خان تر لښکرو یستنې وروسته، جرګې الله یار خان د فراه حکومت ته ولېږه او ذوالفقار خان یې د «مروچاک» پر حکومت وټاکه. که تر دې مهاله احمدشاه له خپلې مور سره په فراه کې و او له ذوالفقار خان سره یوځای شوی نه و، نو فراه ته د الله یار خان تر راتګ وروسته، هرو مرو له هغه ځایه وتلی او مروچاک یا بل ځای ته تللی دی.

پر هرات باندې د نادرشاه خوراساني د یرغل له ګنګوسي سره سم، جرګې پر (۱۱۳۹) کال بیا له فراه نه الله یار خان راوغوښت؛ د حکومت مشر یې وټاکه او ذوالفقار خان یې د فراه حکومت ته ولېږه، خو په دې نه پوهېږو چې دا مهال احمدشاه چېرته و.

د هرات نیولو له پاره د نادر د جګړو په ترڅ کې چې له ۱۱۳۹ تر ۱۱٤۱ هـ کال پورې اوږدې شوې؛ ذوالفقار خان له فراه نه هرات ته راغی او د خپل کورني سیال الله یار خان په مرسته د نادر پر وړاندې پر جګړه بوخت شو، دلته بیا هم د احمدشاه نوم نه لیدل کېږي ځکه چې دا مهال هغه شپږ یا اووه کلن هلک و.

تر سولې او پارس ته د نادر تر ستنېدو وروسته، ذوالفقار خان پر ۱۱٤۲ کال یو ځل بیا له فراه نه هرات ته لښکر وخوځاوه چې په پای کې د جرګې په پرېکړه د هرات مشري ورکړ شوه او الله یار خان مروچاک ته ولېږل شو . تر دې وروسته مور په څرګند ډول احمدشاه په هرات کې مومو.

د ۱۱٤۳ کال په پای کې نادرشاه له دېرشو زرو جګړه ماړو سره پر هرات یرغل وکړ خو ذوالفقار خان هغه پټنځه میاشتې وساته، دا مهال ذوالفقار خان پوه شو چې د الله یار خان ګوند د ښار په منځ کې د هغه د ورکولو له پاره کار کوي، ځکه جرګې ته خپله استعفا وړاندې او څرګنده یې کړه چې اوس له پارس سره جګړه روانه ده، خپله مشري پرېږدم چې کوچنۍ شخړه د ستروراني لامل نه شي. [1] جرګې پخوانی مشر الله یار خان بیا وټاکه او ذوالفقار خان له خپلې کورنۍ او ورور (احمدشاه) سره له هراته ووت او فراه ته لاړ.

ذوالفقار خان په فراه کې ساتونکي افغانان د نادري جګړه ماړو پر وړاندې

(۱) سلطاني، ۱۱٤ مخ

ځواکمنول، خو چې د الله یار خان د ماتې او د نادر د بري غبرګ یې واورېد، له خپل کشر ورور احمدشاه سره پر هماغه ۱۱۴۴ کال له فراه نه کندهار ته لاړ.

احمدشاه په کندهار کې هېښنده بر خلیک لاره او د تقدیر له غوښتنې سره سم اړو چې د خپل ژوندانه خورا تیاره شېبې همدلته تېرې کړي، هماغسې چې ښایې د خپل ژوندانه پر مختلفو ورځې یې هم له هماغه ځایه پیل کړې وای.

په هر ډول، د میرویس نیکه د کورنۍ (هوتکیان) وروستي واکمن «شاه حسین» چې د نادر په لاس د هرات له نیولو نه خبر شو او له ابدالي تبره سره یې د هغه ښه چلند ولید؛ شکمن شو او د دغې ځانګې نومیالی مشر «ذوالفقار خان» یې بندي کړ، احمدشاه هم چې نېږدې لس کلن هلک و له خپل ورور سره یو ځای د زندان پروره ورننووت. تر دې وروسته د احمدشاه د ژوندانه یوه برخه د کندهار په دولتي زندان کې تېرېږي ده د زندان په انګړ کې نېږدې شپږ کاله بې غږو غوږه غلی ژوند لاره، تر هغې چې پر ۱۱۵۰ هـ کال، نادر شاه کندهار ښار ونیو او بندیان یې خوشې کړل، احمدشاه هم چې نېږدې شپاړس کلن زلمی و د نورو هغو په څېر له بنده راووت.

شاه حسین هم د خپلو لویو سیاسي تېروتنو خوند وڅاکه. هغه د پارس د افغاني شاهنشاه «میراشرف» «چې له نادر سره پرجګړو بوخت و» ملاتړ و نه کړ او چې نوموړی شاهنشاه د نادر پر وړاندې دلښکر جوړولو او تهنګښت له پاره کندهار ته راغی، د خپلې یوې دلې سپرو په لاس یې د کندهار په جنوب لوېدیزه سیمه کې وواژه او په خپل دغه چارې «چې د افغاني خپلمنځي شخړو درنځوری یوه ځرګنده بېلګه ده» د هوتکي نوي دولت بنسټ ته کلک ګوزار ورکړ. وروسته تر دې چې نادرشاه پر هرات باندې د یرغل له امله زورور شو، شاه حسین بیا هم د درېیو زرو مرستندویو سپرو له لېږلو پرته د نادر پر وړاندې د هرات له ابدالي حکومت سره بله هېڅ مرسته و نه کړه او د دغې دویمې ناوړه چار له امله د هرات په ماته کې اغېزناک شو. نادر چې کندهار ته راوړاندې شو، شاه حسین یوازې او د ټولو شاه اشرف پلویو غلزیو او ابدالیو مشرانو له مرستو نا هیلی و ځکه یې د نادر شاه پر وړاندې ماتې هم ځرګنده وه، د ساري په توګه اشرف سلطان غلزی چې د توخیو سپرو مشر و، د کلابندۍ په ترځ کې له شاه حسین څخه جلا او له نادر سره یو ځای شو او خپل مشر ته یې دغه دروه یې د هغه د ناوړه سیاست تر ملاتړ غوره وګڼله.

سربېره پر دې هم شاه حسين چې زړور او خپلسری سړی و ، په لږ شمېر سره څه د پاسه يو کال د نادر پر وړاندې وجنګېد.

نادرشاه چې د ۱۱٤۹ له ذي الحجې نه د ۱۱۵۰ تر ذي الحجې پورې د بوالو او د ګر پرجګړو بوخت و ، د کندهار له زاړه ښار نه يې لويه کړی راچاپېره او څو ځايه يې په يوه ميلې واټن کې کوچني پوځي کوټونه جوړ کړل چې په هر يوه کې زر ساتونکي ځای پر ځای وو. دد غو کوټونو ترمنځ يې هر سل ګامه وروسته نور برجونه جوړ کړل چې هر يو يې په لسو سرتېريو ساتل کېده.

نادرشاه له پلازمېنې دوه ميله لرې ختيځ خواته د يوې سترې پوځي چاونۍ بنسټ کېښود؛ د بوالونه، برجونه، استوګنځی، جومات او څو ودانۍ يې جوړې کړې؛ د «نادر آباد» په نامه يې ونوموله، او په خپله د اوردو له سترې برخې سره ورته راکښته شو.

نادر د سپرو کنډکونو په بريدونو ، د کلات د غلزيو ، بست، ګرشک، زمينداور او نور پوځي غونډونه مخکې نيولي او د شاه حسين د ارېکيو کرښې يې له هره ځايه پرې کړې وې، خو خپل ارېکي يې له هرات، خوراسان او پارس سره ټينګ وو؛ د کندهار ښار د شا تنيو غرونو لوړې څوکې يې نهولې وې او د پلازمېنې منځ يې تر اور لاندې ونيو. په دې توګه ښار تر درنې مړينې ژوبلې وروسته، لاندې او د کوڅو په منځ کې وژنې پيل شوې، شاه حسين له سلطنتي کورنۍ سره د غره څوکې ته چې د ښار سهيل لويديځ ته وه؛ وخوت او وروستۍ هڅې يې پر مخ بوتلې، خو هرڅه له لاسه تللي وو ، په پای کې ده او کورنۍ يې ځانونه وسپارل او مازندران ته وشړل شول. نوموړی پر ۱۱۵٤ کال هماغلته په سپکيا ووژل شو.

نادر د کندهار ښار چې د هندوستان پر لار پولادين دال و ، روغ پرې نه ښوو او ړنګ يې کړ. دغه کلک ښار د سرپوزې د غره په ختيزه لمن کې پروت او له دريو خواوو ژورې کندې، برجونو او د بوالونو له رېونده څمکې څخه بېلاوه؛ د نيغ او ستونزور غره لړۍ له لويديز لورې ساته چې پر لوړو څوکو يې پوځي چاونۍ وې او په دوو د بوالونو سره پر ښار پورې نښتې. بالاحصار او سلطنتي ارګ د ښار په منځ کې لږ څه شمال خواته د يوې توټې لوړې ځمکې پر سر ودان شوي وو چې پلن د برين بنسټونه يې لرل او «نارنج»

نومېده. د نارنج د شمالي ايرخ پلن د بوال د بهار له ختيز د بواله سره نښتې او پلازمېنه يې پر دوو (شمالي او سهيلي) برخو وېشله. شمالي برخه چې کوچنۍ ده د دولتي زېرمو، ځانګو او برخې اوې له پاره وه او سهيلي برخې پر بهار يانو پورې اړه لرله. د غره څوکې له سهيل لوېديز لورې په خپلو برجونو و د بوالونو بهار ښار واو ساڼه چې قيتول »(۱) نوميده.

نن هم د بهار د بوالونه، برجونه، نارنج او قيتول لې څه پاتې دي چې په څلورم انځور کې ښوول کېږي.

وروسته تر هغې چې نادرشاه کندهار بهار ونيو او ورنګ يې کړ، افغاني مشران يې د هغوي د هيلې سرچينه په مينه ومنل، د ساري په توګه عبدالغني خان الکوزی يې په هرات کې د ابداليانو د مشر په توګه وټاکه، په کندهار کې يې هم نورمحمد خان غلزی «ځينو تاريخ ليکونکيو په نامه دول عليزايي ليکلی » د «مير افغان » په بلنامه د غلزيو مشر او د خپلو بدرګه والو افغاني سرتېريو کوماندان وټاکه. همدا راز يې افغاني مشران و کارمنان د نيول شويو ولايتونو (هرات، کندهار) پر حکومتونو وټاکل، لکه: حاجي اسمعيل خان الکوزی او اشرف خان غلزی او داسې نور چې د شينډنډ و کلات حکومتونو او د فراه او ګرېشک سيمو ته ولېږل شول.

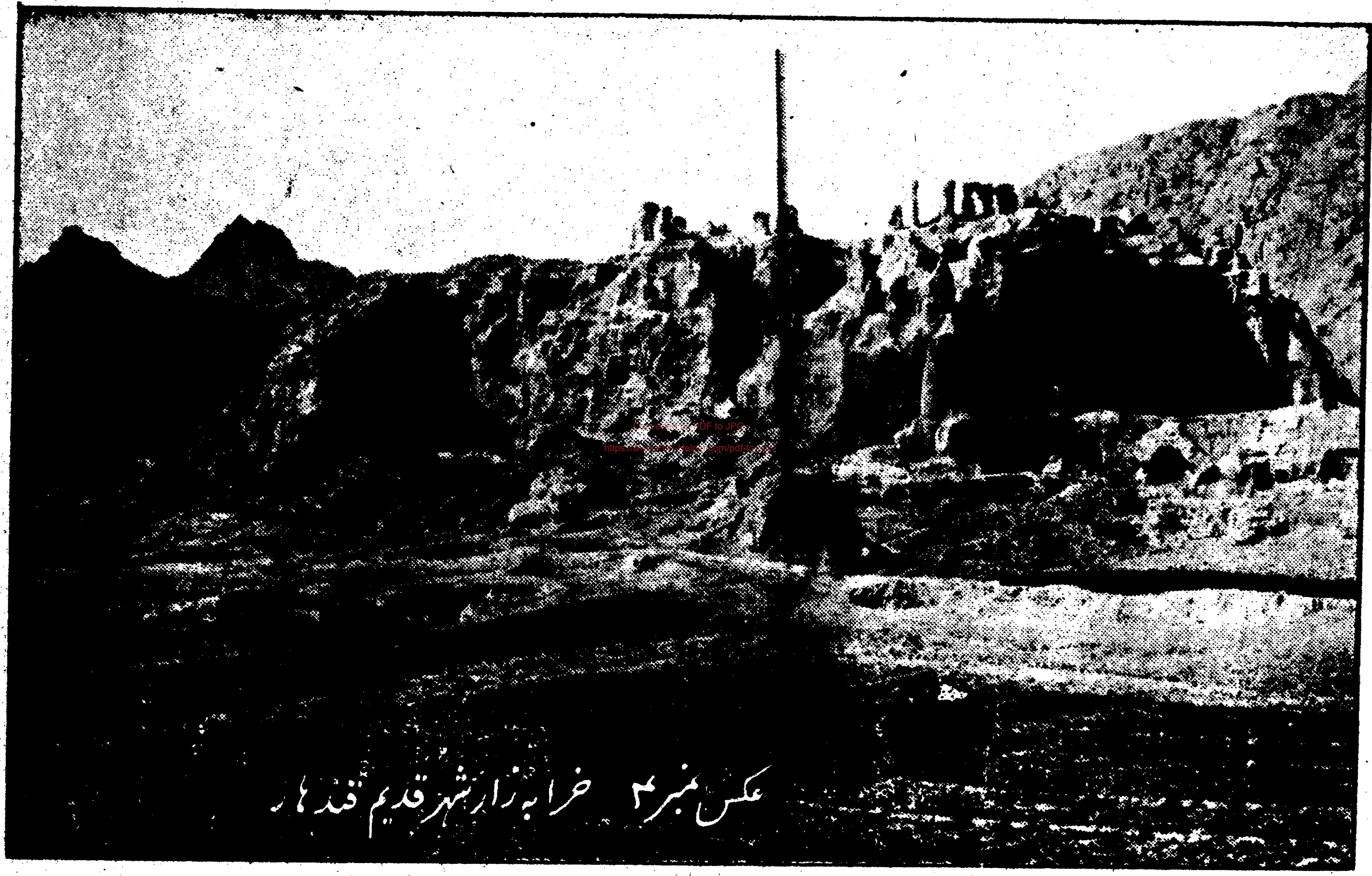
سربېره پر دې نادرشاه ګڼ شمېر افغاني سرتېري هم په خپل اردو کې ومنل چې ځينې تاريخپوهان ، لکه محمد مهدي او ابن محمد امين يې شمېر څلويښت زره ليکي، خو نور د بر يې شپاړس زره ښيي چې دوولس زره ابداليان او څلور زره غلزيان د افغاني مشرانو تر مشرۍ لاندې او ټول د افغاني نورمحمد خان په لارښوونه د نادر په بدرګه خوځېدل، دوی ليکي چې: هغو مره ډاډ چې نادرشاه پر افغاني سرتېريو لاره، پر پارسيانو يې نه لاره، افغانان هم له ده سره په نيولو کې يوځای وو او د بره توره يې وکړه.

رېښتيا دا ده چې د پارسي تاريخپوهانو پر ليکنو سربېره چې نادرشاه يو پوستين ګنډونکی تورکمن او يو نالوستی سړی و(۲) هغه د خوراسان اوسېدونکی، سني مذهبه او د بشپړ عقل، هوډ او ازمېيښت څښتن و. نادرشاه په خوراسان کې روزل شوی او له

---

(۱) په تور کې مغولي ژبه، لښکري اډې او کوټ ته وايي. (ژباړن)

(۲) تاريخ ايران، د ميرزا حسين خان فروغي ليکنه، د پارس چاپ، ۱۳۱۸ سپوږميز کال، ۳۲۸ مخ، همدا راز تاريخ عمومي، د ميرزا عباس خان اقبال ليکنه، څلورم ټوک، ۲۱۰ مخ.

عکس نمبر ۳ خرابه زار شهر قدیم قندهار

افغاني ملک محمود خان سیستاني سره یې د اړیکو په ترڅ کې پوهه تر لاسه کړې وه، نوموړي د افغاني سلطان محمود په څېر ستره اروا لرله او غوښتل یې چې پر ګرده منځنۍ اسیا واکمني ولري، ځکه یې د خپلو نو پر لرې کولو پیل وکړ او تر هرڅه یې لومړی مذهب ته پام شو، په دې مانا چې مذهبي بېلتون یې د سیاسي یووالي د ماتې لامل ګانه، تر هرڅه لومړی یې د پارس سلطنت ته رسېدل، د هغه هېواد د لویانو په جرګه کې د تشیع له پرېښوولو او حنفي مذهب له منلو سره اړوند کړل.

نادرشاه وکړای شول چې د افغانانو مینه راکاږي، افغانانو هم د هند په نیولو، په لویدیځ کې د تورکانو په ماتولو او د داغستان په ښکیلولو کې ونډه واخیسته، دا هماغه داستان دی چې سلطان محمد، شیرمحمد، محمد حیات او داسې نور تاریخپوهان یې لیکي.

نادر له افغانانو سره دومره نږدې و چې د پارسي افسرانو د کرکه یې راوپاروله، ابن محمد لیکي: د پارسي مشرانو په لاس د نادر د وژل کېدو یو لامل له افغانانو سره د نادر په دربار کې د هغوی سیالي وه. نادر شاه غوښتل هغه پارسي مشران چې دده له اند سره سم نه وو، له منځه یوسي، په دې اړه له افغانانو سره وغږېد، افشار او پارسي سرداران چې په پېښه وپوهېدل، د نادر پر وژلو یې لاس پورې کړ. (۱)

افغانانو هم هیڅکله نادرشاه هېر نه کړ، ان تر مړینې وروسته یې هم کور او سلطنتي کورنۍ د پارس اوردو له لوټ څخه وژغورل او د هغه وریرونه (علي شاه او ابراهیم شاه) یې په هماغه هېواد کې د دښمنانو پر وړاندې پیاوړي کړل. دا ټکي له هغه لیک څخه چې د «قم» د بلوا ګرو مشر «میرسیدمحمد» ابراهیم شاه ته لیکلی و او د نادر له مهاله یې ترخپل مهاله پورې له افغانانو سره د اړیکو له امله ګیله کړې وه؛ ښه ثرګندېږي. (۲)

احمدشاه ته راځو: نادر د کندهار تر نیولو او له وګړیو سره تر پېژندګلوۍ وروسته له خپلو تولو افغاني دښمنانو څخه یوازې «سیدال ناصري» وځاپه، دی د هوتکیانو پرمهال د پارس په جګړو کې نومیالی افغاني جرنیل و، نادر چې پر دغه سرغړاو افسر داد نه شو کړای، نو ړوند یې کړ، همدا راز له ذوالفقار خان څخه هم چې یاد سړی و د هر

---

(۱) مجمل ۱۴-۱۵ مخونه.

(۲) مجمل ۴۲ مخ.

داریده، خو دا چې هند ته یې تګ په مخکې و، هغه ته یې تنخا او جاګیر وټاکل او په مازندران کې یې مېشت کړه، احمدشاه هم اوس مهال له وروړ سره وخوځېد او ده وي کاروان د ۱۱۵۱ کال په پیل کې د پارس خواته لاړ.

نادرشاه د هند تر نیولو، افغانستان ته تر راستنېدو، د بخارا تر تګ او د خوارزم تر نیولو وروروسته پر ۱۱۵٤ کال خوراسان ولایت ته راغی، دغه ځای ته د راتلو په ترڅ کې یې د هېواد مخور له هرې خوا هر کلي ته راغلل، په دغه لړ کې یو هم افغان احمدشاه و چې له مازندرانه د نادر لېدو ته راورسېد. دا مهال احمدشاه شل کلن از مېیلی زلمی و، نادرشاه دی د افسری ور وباله او د خپلو افغاني بدرګه والو سرتېریو په ډله کې یې ومانه. نادرشاه چې د هند، بخارا او خوارزم په جګړو کې یې د افغانانو زړورتیا ډېره خوښه شوې وه، تر هغې وروسته یې افغاني افسرانو او سرتېریو ته ځانګړي پاملرنه کوله، د نادرشاه د دغې پاملرنې له امله احمدشاه وکړای شول چې د دندو په سمبالولو کې خپله ورتیا وښيي، خو تر اوسه لا احمدشاه یو افسر و او د ټولو افغاني سرتېریو کوماندان هماغه نورمحمد خان غلزی ګڼل کېده. احمدشاه په لنډه موده کې وکړای شول چې د خپل ښه چلند او اخلاقو له امله د افغاني سرتېریو، په ځانګړې توګه د ابدالیانو د داد و درناوي ور شي. سربېره پر دې تېرني ګډون او د پلارو ورور نامه هم په دې اړه اغېز لاره. بې اړنګه چې احمدشاه په داغستان و ایروان کې د نادرشاه په جګړه یزو سفرونو کې په پوره مېړانه د پوځي دندو د سرته رسولو له پاره هڅې وکړې او له دې امله یې د نادر په دربار کې غوره ځای ونیو. شېرمحمد خان په داغستان کې د احمدشاه د توري یادونه کوي. (۱)

احمدشاه د نادرشاه د واکمنی په وروستیو کې د هغه له نومیالیو او ډاډمنو افسرانو څخه و او د نادر په بدرګه والو افغاني سرتېریو کې تر نورمحمد خان غلزي (میرافغان) وروسته، لومړنی سړی ګڼل کېده، ان تر دې چې د نادرشاه د مړینې پر مهال، سربېره پر دې چې احمدشاه د ټولو افغاني ابدالیو کنډکونو کوماندان و، د اوزبکو سپاره کنډکونه یې هم تر لاس لاندې وو.

احمدشاه له ۱۱۵٤ تر ۱۱٦۰ پورې شپږ کاله له نادرشاه سره په تګ راتګ کې

---

(۱) خورشید، ۱٦۸مخ.

یوځای و. ښایي دا ومنو چې د هېواد مشري په اړه د احمدشاه د پوهې یوه برخه د هماغو ورځو پایله ده چې دا تکي د دواړو لویو پاچاهانو په ځینو سیاسي او پوځي چارو کې په پرتلیز ډول لیدل کېږي. هغه څه چې د دغو دواړو ترمنځ توپیر جوتوي دا دی چې نادرشاه تر هغو ټولو ارزښتمنو خدمتونو وروسته چې د پارس له پاره یې وکړل، له بده مرغه یې د ملت په زړه کې خپل گرانښت او لویوالی د ژوندانه تر پایه ونه ساتلای شو، خو احمدشاه خپل ملت ته د ځرگندو خدمتونو له امله وکړای شول چې ان تر مړینې وروسته هم خپله مینه او گرانښت د هغه په زړه کې ژوندی وساتي.

Converted by PDF to JPG
https://www.PDF-Helper.com/pdf-to-jpg/

شپاړسم څپرکی

احمدشاه څنګه د افغانستان پاچاه شو؟

څرګنده شوې چې نادرشاه د ژوندانه په وروستيو کې روغتيا يې او تا بايلله او د هوې ناپامی او پرغز په ترڅ کې يې خپل ځای ناستی زلمی زوی «ميرزا رضاقلي خان» ړوند کړ، تر دې وروسته پرله پسې غمونو او يو لړ خيانتونو چې په هغه هېواد کې روان وو، دده مزاج تريخاوه، څکه يې د خلکو پر ځورولو پيل وکړ او په کوچنی ګناه يې لويه سزا ورکوله. وګړي د هغه له مصادرو، ړړولو او بې شمېره وژلو نه پوزې ته راغلل او وسله وال پاڅون يې پيل کړ. شيروان، تبريز و استرآباد يو پر بل پسې سرغړاو شول. دغو خوځښتونو د نادر پر غز نور هم اورنی کړ او چې له خپل آرتاتوبې او پلازمينې خوراسان ته تلو؛ په لار کې يې د وګړيو له کوپړيو غونډۍ جوړې کړې، سربېره پر دې يې وغوښتل چې خپل زامن نصرالله خان و امام قلي خان تر څار لاندې نادري کلات ته ولېږي چې خلک يې د وراره ميرزا علي قلي خان غونډي، د ده پر وراندې و نه پاروي او وريسې لوي پارسي مشران او چارواکي چې د خپل سياست مخالف يې ګڼل؛ له منځه يوسي. نادر خپل دغه هوډ د ځانګړيو پرېکړو په غونډه کې له خپلو باوري سړيو او لويو افغاني مشرانو ، لکه نورمحمد خان غلزي ،احمد خان ابدالي (احمدشاه) او نورو سره چې ده ته د ښي لاس غونډې وو؛ څرګند او غوښتل يې چې ددوي په لاس يې پلی کړی، خو د نادر

پارسي دښمنان چې دارن او په کمین کې وو ، له دې غونډې نه خبر او د ځان له وېرې یې د هغه وژلو ته ملا وتړله. په پای کې د غه نومیالي پاچاه د ۱۱۶۰ سپوږمیز کال د جمادی الاخر پر ۱۱ د یکشنبې پر شپه «خبوشان» ته نږدې د «فتح آباد» په استوګنځي کې د محمد خان کاجار، موسی افشار، خواجه بېګ افشار، صالح قرقلوي او نورو اویا افسرانو له خوا ووژل شو. د پارس اوردو هم د نادر د کاله او خوندېنو د لوټلو له پاره له ځایه وخوځېد ، خو افغان احمدشاه د دغه خبر تر اخیستو وروسته له افغاني سپرو ټولګیو سره د نادرشاه د کاله ساتلو له پاره پوځي لارې چارې ونیوې او سمدلاسه د افغاني ځواکونو د کوماندان نورمحمد خان (میرافغان) له خوا د غلزیو او ازبکو په ټولیو پیاوړی شو.

پارسایانو جګړه و نه کړه او سرسري سمون منځته راغی. سهار د نادرشاه د ماندینې له خوا احمدشاه ته د هغه د مړیني ملاتړ له امله ځینې ډالۍ ور ولېږل شوې چې په هغو کې یو هم نومیالي الماس (کوه نور) و. (۱)

احمدشاه چې د افغانستان له پاره یې ستر آرمان لاره، پر ته له دې چې نور د پارس په کورنیو چارو کې لګیا شي ، له کوماندانان نورمحمد خان او ټولو افغاني ټولګیو سره د هرات له لارې کندهار ته وخوځېد ، خو له بده مرغه چې د نادرشاه ماندینه (ملکه) او

---

(۱) نن هم «کوه نور» د نړۍ له لسو پېنځلسو نومیالیو الماسونو څخه دی، سره له دې چې دا تیږه د تاریخ له مخې د هندوستان ده، خو تر ډېره ځایه نړۍ ته افغانانو ورپېژندلې، مانا دا چې د هند شاهنشاه علاؤالدین افغاني خلجي د ۷۰۹ کال په جګړه کې پر «مالوا» بري وموند او د هغه د نورو زېرمو په لړ کې یې «کوه نور» هم تري واخیست، تر دې وروسته تر لسمه هجري پېړۍ پورې نوموړې تیږه د هند د افغاني پاچاهانو په لاس کې وه، وروسته چې «بابر» هندوستان ونیو، دا تیږه یې د افغان لودي پاچاهانو له خوندېنو څخه تر لاسه کړه. بابر هم خپل زوی «همایون» ته وبښله. بابري کورنۍ دا تیږه تر دوولسمه هجري پېړۍ پورې وساتله خو د نادرشاه د یرغل له امله یې له لاسه ورته. د نادر تر مړینې وروسته کوه نور د احمدشاه لاس ته ورغی، احمدشاه ته دومره پر زړه پورې نه و او په خوندېینه کې وساتل شو، خو د تیمورشاه ته ډېر خوښېده او پر بېې مټ یې تاړه. زمانشاه چې کوه نور خپل ځای ناستې ته وسپاره د روند والی یې ۳/۸/ ۷۹۳ قیراطه و. شاه شجاع د یوه اروپایې په لاس کوه نور وتووه او ان چې د افغانستان پلاز و جوغه یې هم پر ېښووه او په پنجاب کې استوګن و، دا ارزښتمنه تیږه ورسره وه. دا د افغانستان له ښمنیو سره د شاه شجاع یوه ناپامي وه. په هر ډول، د پنجاب واکمن رنجیت سنګ د ۱۲۲۸ کال د جمادي الثاني په پیل کې له شاه شجاع نه کوه نور په سپکاوي واخیست، خو د هغه کورنۍ ته هم پاتې نه شو او د هند د نایب الحکومه «لارډ دالهوزي» له خوا پر ۱۲۶۳ کال په لندن کې ملکې «ویکتوریا» ته ډالۍ شو. کوه نور په لندن کې تر بیا توونې وروسته ۱/۱۶ قیراطه پاتې او تر اوسه د بریتانیا د سلطنتي کورنۍ په ګاڼو کې شمېرل کېږي.

کورنۍ د احمدشاه تر خوځېدو وروسته له ناوړه برخلیک سره مخامخ شوې.

احمدشاه له هراته د تېرېدو په ترڅ کې هیڅ داسې ونه ښوده چې له پارسي واکمنو سره کار لري او د ۱۱۶۰ کال په رجب کې له ګردو افغاني ځواکونو سره یو ځای کندهار ته راغی، د لارې په اوږدو کې د پخوا په څېر لوی مشرې د نورمحمد خان غلزي وه او ښار ته له راتګ سره سم یې نورو افغاني مشرانو ته د افغانستان له پاره د پاچاه ټاکلو وړاندیز وکړ. دا ټکی چې ملي غوښتنه وه ژر ومنل شوه او سمدلاسه افغاني مشران راوبلل شول او ارزښتمنه جرګه جوړه شوه. احمدشاه هڅه کړه چې تر پاچاه ټاکنه پورې، افغان پوځي ځواک چې نېژدې شپاړس زره تنه وو، سره بېل نه شي.

څه موده وروسته د «شیرسرخ» په زیارت کې افغاني جرګه جوړه او پر اړوند سکالو خبرې پیل شوې. د شیر سرخ زیارت چې د نادر آباد پوځي چاونۍ په منځ کې د ښار پر شمالي دېوال پورې نښتی د یوه ناپېژندل شوي روحاني سړي ګور دی. خو نه پوهېږو چې هاغه مهال یې څه ډول بڼه او ودانۍ لرله، ځکه چې اوسنی ودانۍ یې (پېنځم انځور) یوه اته اړخیزه ګومبزه ده چې د احمدشاه د لمسي (د شاه محمود ماندینه) له خوا د احمدشاه تر مړینې (۳۵) کاله وروسته، په افغاني ډول او ډېره ساده ګۍ له پخو خښتو نه جوړه شوې ده. [1] کېدی شي چې دا ودانۍ تر څو کلو وروسته د نادر آباد د چاونۍ یوازېنۍ نښه وګڼل شي، ځکه چې چاونۍ د اوربښت و لمړوانګو له امله پر دغه لنده ځمکه د ویجاړېدو په درشل کې ده خو زیارت به د روحانیت د نامه تر سیوري لاندې ډېر؛ کلونه روغ پاتې وي.

د شیرسرخ جرګو ډېرې ورځې ونیولې او اته جرګې تر ډېرو خبرو وروسته بې پایلې شوې، ځکه چې په هغو کې د نورو جرګو په توپیر د خوښو ډېرښت په پام کې نه و او پر یوه ټکي د ټولو پرېکړې ته اړتیا وه، ټکی ارزښتمن او اندونه بېلابېل وو ځکه نو غوڅه پرېکړه ستونزمنه وه. د جرګې لویو غړیو، لکه: « د نادر شاه د بدره ګه والو افغاني ځواکونو کوماندان د پوپلزیو مشر نورمحمد خان غلزي (میرافغان) د اسحق زیو مشر موسی خان، د نورزیو مشر نصرالله خان، حاجي جمال خان بارکزي او نورو د تبرنی سیالۍ او بېوالي له کبله د یوه بل پاچاهي منلای نه شوه، لکه نورمحمد خان غلزي چې د جرګې مشر ګڼل کېده لو ځان یې د شخصي او کورنۍ سابقې له مخې د پاچاهي وړ ګاڼه، سره له دې چې د ځان ټاکنې له پاره یې ډېرې هڅې وکړې خو پاتې راغی، غونډې د هغه

(۱) پر ډبرلیک یې دغه پارسي لیکنه لوستل کېږي: «بعون و عنایت الله تعالی وقف فی سبیل الله بر مزار فیض آثار شیر سرخ، از طرف نواب مستطاب معلی القاب (والده عصمت نشان) شهزاده کامران.. گردیده است.. چهارشنبه ۱۴ ذی القعدة ۱۲۲۱»

بنر ۵ هزار نیر سرخ محل انتخاب
احمدشاه به پادشاهی

تريخ مزاج دد پاچاهي ور ونه باله. په رښتيا هم ښه يې ويلي هغه څوک چې پر خپلو اعصابو حکومت نه شي کړای، پر خلکو به حکومت و نه کړای شي.

هغه چا چې د جرګې په ټولو غونډو کې د ځان په اړه هيڅ ونه ويل، يو او هغه هم «احمدشاه» و خو په نهمه ناسته کې د غونډې يوه غړي د لومړي ځل له پاره احمدشاه سدوزي د ښو اخلاقو او ځرګندي کار پوهې له امله د پاچاهي ور وګاڼه او د هغه ټاکنې په اړه يې وړانديځ وکړ، دغه سړی د استاد لايخوار زوي صابر شاه کابلي [1] وچې د تصوف د لاروي په توګه د ټولو کندهار يو مشرانو د درناوي وړ و.

دده نا پېيلي وړانديځ نه يوازي دا چې د شخړې او لانجې لامل نه شو، لا بې د غونډې لوی مشران دې ته ځير کړل چې احمدشاه د کوچني کورنۍ دی او د لويانو پر وړاندې به خپلسري وا کمن نه شي، په دې توګه تر لې خبرو وروسته د غونډې برخوالو د احمدشاه ټاکنه ومنله او په پای کې احمدشاه سدوزی د افغانستان پاچاه او د شيرسرخ ملي جرګه چې ارزښتمن تاريخي کار يې بشپړ کړی و، پای شوه. احمدشاه له جرګې نه د افغانستان د پاچاه په توګه راووت؛ د خلکو لوړ بينو او پېرزوينو ته يې ځواب وا يه او د سرو زرو جوغې ته ورته غنم ووی يې پر سر ولاړ و. «کتلی شئ: شپېم انځور» دغه طبيعي او تاريخي جوغه، د ټاکنې په هماغه غونډه کې د احمدشاه د لومړني ټاکونکي «صابرشاه» له خوا د نېکمرغی په هيله د هغه د خولی پر ځنډه توميل شوې وه، دا تاريخي پېښه د ١١٦٠ هـ پر شوال چې د ١٧٤٧ له اکتوبر سره سمون لري، منځته راغله، مانا دا چې تاريخ ليکونکيو د نادرشاه وژل او د احمدشاه پلازناستی د ١٧٤٧ زېږدي کال په جون او اکتوبر کې ښولي او موږ پوهېږو چې د ١١٦٠ کال پيل (د محرم لومړی) د ١٧٧٤ د جنوري له ١٣ سره سمون لري، نو جون او اکتوبر مياشتې د نوموړي کال له جمادي الاخر (د نادرشاه د وژل کېدو نېټه) او شوال (د احمدشاه پلازناستی) سره سمېږي.

اوس به دغه (٢٥) کلن زلمی چې د پېښو لړی د يوه لوړو ځورليدلي هېواد د چارو په سر کې وټاکه؛ ووينو چې د افغانستان د هېواد و ملت له پاره يې څه ډول خدمتونه سرته رسولي دي، خو دده د کړو د ارزښت پېژندنې له پاره غوره ګڼم چې تر احمدشاه د مخه د افغانستان پر اوتا لنډه رڼا واچول شي، چې د پرتلې تله د تاريخي پېښو د يوې ستري اړتيا په توګه له لاسه و نه وځي.

---

(١) منشي غلام حسين، سير المتاخرين، د لکنهو چاپ.

«شمیر سرخ»

اوولسم څپرکی

تر احمدشاه وړاندې افغانستان

افغانستان په سهیلي اسیا کې یو لوي هېواد دی. د بطلیموس له «آریاکا» یا «جیحون» څخه د عمان تر سمندره او د لرغوني «اپارتیا» له ولایتونو او «سکاستین» یا خوراسان او سیستانه د «ایندوس» تر سیند پورې غځېدلی چې د ګاونډیو آریایي ملتونو په پرتله تاریخي ارزښت او لرغونوالی لري. [1]

افغانستان د هندو اروپا ځانګو د خوځښتونو منځی دی چې د سیحون و جیحون له غاړو تر اتلانتیک سمندر پورې خوځېدلي او د ګاونډیو آریایي ملتونو پر ژبو، دین، سیاست او صنعت یې اغېز ښیندلی او تر اسلام څو پېړۍ د مخه یې په ماوراء النهر، پارس او د هندوستان په سیمو کې لوی لاس لاره.

افغانستان یا لرغوني باختریان و اسلامي خوراسان د هند و ایران د ژبو، دین او دودونو سرچینه ده. د مسیح تر زوکړې څو پېړۍ د مخه یې پارس ته د زرتشتي دین زیری ورکړی او تر پېنځمې زیږدې پېړۍ پورې یې د یونانی او تخاري دولتونو په پېر کې د ماوراء النهر، کاشغر، ختن او هندوستان پر هېوادونو واکمني کړې.

---

(۱) کتلی شئ: (لس تاریخي لیکنې) د «افغانستان و نګاهی به تاریخ آن» تر سر لیک لاندې د کمترین لیکنه د کابل مجلې د لومړي کال په ګڼو کې، د کابل چاپ. ۱۳۱۰-۱۳۱۱ لمریز کال. همدا راز «تاریخچه مختصر افغانستان، زما لیکنه، په لومړنی کابل کالنی کې، ۱۳۱۱ لمریز.

همدا راز د اسلام په پېر کې د صفاري سامان، غزنوي سامانيا و غوري پاچاهانو له مهاله تر تيموريانو او ابداليانو پورې پر ماوراء النهر، پارس و هندوستان په بېلا بېلو، مهالونو او ځايونو کې واکمن و.

افغانستان باختري او اسلامي مدنيتونه لرل او د اويستا له مهاله يې تر يوه پېړۍ پورې د ختيزو اريايانو په تاريخ او اسطورو کې ستره ونډه ده.

د يامار، رستم، زرتشت، اويستا، ښکلې بخدي، ويشتاسب، کنشکا، برمک، سامان، صفار، محمود و شهاب الدين نومونه د ابونصر، ابن سينا، ابوريحان، مولوي جلال الدين بلخي او په لسګونو داسې نورو له نومونو سره، همدا راز له افغانستان «په ځانګړې توګه له ختيزو ولايتونو، شمال او کابلستان (تر اسلام د مخه)» څخه لاس ته راغلې نښې، لکه: وداني، بوتان، انځورونه، پيسې او داسې نور، د اسلامي پېر د ودانيو نښې او ګڼ شمېر صنايع، لکه: زرګنډلي انځورونه، ميناتوري، خاتم کاري،[1] ترکاني، انځوريزې وسلې جوړوني او داسې نور د افغانستان د تېرو وياړليو ورځو د يادګار په توګه پاتې دي.

سربېره پر دې، افغانستان ستري تاريخي ناخوالې ليدلې، مانا دا چې لا د زرتشت و باختري دولت يوه پېړۍ تېره شوې نه وه چې په شپږمه مخزېږدي پېړۍ کې هخامنشيانو پر افغانستان راودانګل، سره له هغې چې نوميالي «کوروش» د افغانستان د لويديزو ساتونکيو (د سيستان سکايان) پر وړاندې خپله کوښښ بايلله خو په هېواد کې د هغوی پوځي او سياسي واکمني وغځېده. دا مهال افغانستان وځپېد او په باج منونه اړ شو خو د پارس غونډې د هخامنشي مدنيت «چې لا اوم و» تر اغېز لاندې رانه غی.

هخامنشيان د ماکيدوني سکندر «څلورمه مخزېږدي پېړۍ» له يرغله وتښتېدل او د افغانستان ور يې د هغوی پر مخ پرانيستي پرېښوو.

يونانيانو په ډېره مړينه، ژوبله هېواد ونيو، خو ژر په افغانواله کې ورنګېدل او د باختري صنايعو سرچينه او د يوه برويال دولت بنسټ ايښوونکي شول.

پر شپږمه مسيحي پېړۍ د افغانستان دويمه ويجاړي پيل شوه، ساسانيانو له

---

(۱) هغه لرګين لوښي چې د پيل داړو، هډوکيو، وسپنې، يا لرګي په ټوټو ښکلي شوي وي. (ژباړن).

تورکستاني تورکانو سره د افغانستان رنګولو او وېشلو تړون وتاړه؛ بدخشان او کتغن یې هغوي ته پرېښوو او مزار، مرو او هرات یې خپله واخیستل. کېدی شي چې «نوشیروان» به په دغه سیاسي تېروتنه کې چې پر دی توکم یې د افغاني آریایانو هېواد ته رانئوېست او مرسته یې ورسره وکړه؛ ګرم نه و، ځکه هاغه مهال افغاني هیاتله دولت چې پر پارس یې بریدونه کول؛ لوته یې او کلکه دښمني یې ورسره کوله، په خپله یو بل دښمن ګڼل کېده.

محمود غزنوي هم چې د بر پوه او سیاسي پاچاه و، داسې تېروتی دی؛ په خوراسان ولایت کې یې ځو زره تورکمن شپانه پوولو ته پرېښوول. همدا تورکمن وو چې په پای کې یې دده د کول د ولت وپرځاوه او د افغانستان د شمالي ولایتونو پرنیولو سربېره یې پارس هم ونیو. تر هغې چې دوي له افغانستان و پارس سره د ګډېدو په ترڅ کې رورد پېدل، تومورېو مدني هېوادو ته یې د بر تاوان ورواړاوه.

پر افغاني تخارستان باندې د تورکانو تر واکمنېدو وروسته، چینیان هم وپارېدل او پر اوومه زیږدې پېړۍ هغه ولایت ته رانئوتل. افغانستان په دغه پېر کې له بهرنیانو نه د بر تاوانونه ولیدل او له ساساني تمدنه یې چې تر د بره یې مصنوعي بنه لرله هم دومره ګټه وانه خیسته.

همدا چې اسلام راڅرګند او عربو نیونې پیل کړې، ساساني یزدګرد د داریوش غوندې له لویدیزې جبهې نه وتښتېد او عربان یې د افغانستان ترمنځ او ماوراء النهر پورې را پرېښوول، خو افغانستان د اسلام په پېر کې نوې ژوندانه ته ورننوت؛ ابومسلم خراساني او بلخي برمکي کورنۍ د عربو سیاسي رژیم واړاوه؛ عربې پوهه یې پر مخ بوتله؛ پر دریېمه اسلامي پېړۍ د هرات طاهري حکومت خپلواکي غوښتنه پیل کړه او افغاني صفاریانو په هماغه پېړۍ کې دا هیله وغځوله، ان تر دې چې د ټولو مسلمانو اریایانو د خپلواکۍ بنسټ یې کېښوو. له همدغه امله یعقوب سیستاني ته «د افغانستان د اسلامي پېر رستم» ویلی شو.

تر دې وروسته د بلخ له افغاني ساماني پاچاهانو نه نېولې د قطب الدین خوارزم شاه تر پرځېدو او د مغولو تر څرګندېدو پورې، افغانستان د پرمختګ و تمدن پر لیکه لاړ او خپل بایللی لرغونی سیاسي برم و مدنیت یې په نوې بنه راژوندی کړ. همدا مهال و چې

هندوستان تر ځو پېړیو پورې د افغانستان دويم سياسي، ادبي او مدني منځی شو. (۱)

د افغانستان دريمه توره او ډاروونکې ويجاړتيا د چنګېز (اوومه اسلامي پېړۍ) له تاړاکه پيل او د ګوډ تيمور (اتمه اسلامي پېړۍ) له مړينې سره پای ته رسي.

د تيمور لړۍ د خپلې ورتيا له مخې په افغانواله کې ورنګهدل او له دې خاورې او اوبو (هېواد) سره يې زړه وتاړه. دوی د جغتايانو پر توپير په افغانستان کې پلازمېنه جوړه کړه ځکه خو تر سلو کلو پورې افغانستان وکړای شول چې د مغولو ويجاړونې ورغاوي، خو له بده مرغه پر لسمه اسلامي پېړۍ د افغانستان ځلورمه ويجاړونه پيل او پارسي صفويانو د ماوراء النهر له اوزبکو سره افغانستان لوټلو ته لاسونه رااوږده کړل، دوی د افغانستان وېشلو له پاره د نوشيروان او تورکي خاقان هماغه تګلار پلې کړه خو توپير يې دا و چې هاغه مهال يې يو ځای او دا مهال يې په سيالۍ سره دغه کار پرمخ بوت، همدا وه چې يو ځل بيا د افغانستان رنګهدل و وېشل پيل شول.

دا مهال بابر ګورګاني ته د هند هيله ودرېده او د هند د افغاني دولت تر مات،لو وروسته يې د هېواد ختيزې سيمې له ځان سره کړې، لکه څه رنګه چې اوزبکو او صفويانو هم شمالي او لوېديزې سيمې بېلې کړلې وې.

افغانان د دې ځلورمې ويجاړتيا په بهير کې چې له لسمې تر دوولسمې پېړۍ پورې اوږده شوه، وزګار کېنه ناستل او د پرديو د شړلو او خپلواکۍ ګټلو له پاره يې ډېرې هڅې وکړې. سره له دې چې په ختيزه جبهه کې د هند د بابري دولت پر وړاندې د ملت بلهاريو او جهاد برۍ ونه موند، خو په لوېديز کې د پارسي صفويانو پر وړاندې ملي مشران بريالي شول. د دغه تاريخي داستان اتل هماغه نوميالی افغان مړه «ميرويس نيکه» دی چې زوی يې «ميرمحمود» پارس ونيو، خو لا د ميروس نيکه (کتلی شئ: اووم انځور، د ميرويس زيارت) او شاه محمود له مړينې څو کاله تېر شوي نه وو او افغانستان لا په دننه کې د سياسي واکمنی پريووالي بريالی شوی نه و، چې د تاريخ پاڼې واوښتې او نادرشاه خراساني راڅرګند شو. د نادرشاه تر مړينې وروسته يې په نبول شويو هېوادو کې پاڅونونه او ډېرمشرې پيل شوه. پارسيانو تر لسو کلو پورې هېوادنی

---

(۱) کتلی شئ: د کمترين نه تاريخي ليکنې، د «افغان در هندوستان» تر سرليک لاندې، د کابل مجلې د دويم کال په ګڼو کې، ۱۲-۱۳۱۱ لمريز کال.

امنیت او د سیاسي واکمنۍ یووالی ټینګ نه کړی شو، دا ګواښ افغانستان ته د بهر مخامخ و، ځکه چې د افغانستان ملت د وندیزو سیالیو له امله شنلی؛ د پردیو د واکمنۍ له امله ناهیلی او کړکیچن او د ښتمنۍ له پلوه بې وزلی و، ملي مشرانو، خانانو او روحانیونو هم د ملت د بېره برخه چې پر کرهنه څاروي روزنه او څه هم په ښارونو کې په سوداګرۍ او لاسي کارونو بوخت وو، د خپلو ورو توکیزو ګټو له پاره کارول. د هېواد په شمالي سیمو کې د بخارا د جنیدي واکمنو پټې سیاسي لومې غځېدلې وې؛ په لویدیزو برخو کې نادري واکمنو ځانګړې خپلواکي غوښته او په ختیزو څنډو کې هندي واکمنو یو ځل بیا له هندوستان سره د یو ځای کېدو بنسټ کېښوو.

په دغسې او تاکې افغانستان یوه ځواکمن مټ، ټینګ هوډ او رانه اند ته اړ و چې دا ناخوالې لرې، ملي او سیاسي یووالی راژوندی او افغانستان یو ځل بیا د ختیځ هېوادونو پر لیکه ودروي چې په دې توګه د میرویس نیکه نابشپړه تګلار بشپړه شي. دا لسې سړي احمدشاه و چې په دې ارزښتناکه شېبه کې یې سترخدمت وکړ او خپل ځانګړی او تولنیز ارزښت یې وځلاوه.

مقبرہ میرویس کوہ کرآن نمبر ۷

اتلسم څپرکی

داحمدشاه اداري وړتیا

احمدشاه چې د افغانستان د سلطنت پر پلاز کېناست، یو جګړه لیدلی او ازمېیلی سیاسی سړی و، هغه په افغاني اروا او تاریخ پوه او د کورنیو شخړو له امله د ملت د ټولنیز بنسټ کمزورتیا ته څېرو.

احمدشاه پوهېده چې که د یوه هوښیار مشر تر لارښوونه لاندې ملت سره یو شي، بیا به یې نړۍ ته تاریخي برم وځلېږي، ځکه یې له یوې خوا د کورنیو شخړو د هواري «په ځانګړې توګه د ابدالیو او غلزیو کورنۍ لانجې ته چې میراثي بڼه یې موندلې وه » پام شو اؤ له بلې خوا یې پر حکومت باندې د ملت د ډاډ منېدو هڅې پیل کړې. احمدشاه زیار وکیښ چې د افغانستان وګړي وپوهوي چې دوی سره ورونه؛ په ګټه او تاوان او د حکومت په چارو کې سره ګډ دي، له همدغه امله یې په پلازمېنه کې د افغاني قامونو د مشرانو یوه تلپاتې جرګه جوړه او په ټولو ارزښتمنو هېوادنیو چارو کې یې له هغوی سره سلا او پوښتنه کوله.

احمدشاه به چې یو ستر کار پیلاوه، نو د مخه به یې دلویو افغاني قامونو په اند ځان پوهاوه او هڅه یې کوله چې هغوی په خپله پرېکړه کې راګډ کړي، په دې توګه یې د افغاني مشرانو د جرګې ګډه پرېکړه تر لاسه کوله ، نو هغه کارونه چې ده وکړل د ملت خوښ وو او خنډ په کې نه پېښېده. همدا راز د ملت مشران د احمدشاه ملکي کارکوونکي او پوځې چارواکي وو چې په جګړه یزو خوځښتونو کې یې د خپلو قامونو له

نیم پوځي سرتېرو سره یوځای دده ملاتړ کاوه. دا هماغه دود دی چې «مبلسن» د مبالغې په بڼه «فیوډالي جوړښت= تېرواکي» ګڼلی دی.

احمدشاه د افغانستان له ملت سره په داسې شېبه کې مخامخ شو چې د ګروهې او دین پرېووالي سربېره د ګټو له پلوه سربېل و خو د فطرت او ملي ځانګړتیا وو له پلوه دخپواکی، ویاړ او د اقتصادي کمزورتیا له امله د شتمنۍ غوښتونکی و او لا یې پرزړه د هوتکي پېروښنوونکی یاد لګېده، ځکه نو یوه ښه لارښود ته سترګې پر لار ښکارېده.

هر قام و ملت د هغه څه د لاس ته راوړلو له پاره چې نه یې لري چمتو وي او وړ شېبې ځاري. احمدشاه هم د لارښوونې دغه دنده ومنله او هماغه وړ شېبې یې افغاني ټولنې ته رامنځته کړې. په رښتیا چې دده دا چارې په ښه توګه تر سره کړای شوې.

احمدشاه له قام سره د لومړیو لیدنو په ترڅ کې د یوه ازمېیلي سیاست پوه غوندې چې وګړنۍ ځان غوښتنې دخپلې تګلارې له پاره کاروي، د افغانانو توره، ویاړ غوښتنه، خپلواکپاله، واکمنۍ او ګټه خوښونه راوپاروله او د اسلامي هېواد ساتنه، د مذهب له دښمنانو سره جګړه او له بډایو هېوادو څخه د شتمنیو د اخیستلو ټکي یې وړاندې کړل، په دې توګه یې د ټول ملت نغښتې او ویده مانیز ځواک راویښ او پر یوه لوري وخوځاوه. (۱)

(۱) هاغه مهال افغاني ټولنه له دغو پوړونو رغېدلې وه: د آمرانو او مامورینو پوړ، د خانانو او سیمه یزو مشرانو پوړ، د روحانیونو پوړ (ملایان، شیخان، سادات) د سوداګرو پوړ، د کروندګرو پوړ، د صنعتګرو او کسبګرو پوړ، د شپنو او کوچیانو پوړ او د پرېوتیو پوړ (چېراسیان، بېوزلي او نور). سره له دې چې په افغانستان کې دا پوړونه له پخوا راهیسې وو او د خپلو دندو او کارونو د بدلولو واک یې لاره خو بیا هم ډېر لږ لیدل شوي چې یو سړی دې دخپل پلار پوړ پرېږدي او بل ته دې واوړي، په دوی کې تر شاهي کورنۍ او آمرانو وروسته لوړ رتبه ملکي او پوځي چارواکي لومړنی پوړ و او روحانیون و سیمه یز لوی خانان پر دویمه کرښه سم ورسره تلل. سوداګر او محکه وال دریم پوړ او نور پوړونه تر هغوی ټیټ وو. خو روحانیونو په نومړیو پوړونو کې بله ورتیا هم لرله او هغه دا چې تر ډېره شتمن او له دولتي مالیو او پوځي بېګارونه ګوښه وو. همدا راز یې هر کال له دولت نه د «مستمري» په نامه تنخا او له وګړیو نه «نذر» هم اخیسته؛ رسمي دربارونو ته بلل کېدل او د کرکیلې، ویالې کېندلو او داسې نورو پر مهال د وګړیو له خوا ورېا مرسته هم ورسره کېده او دولتي چارواکیو او خانانو یې سپارښتنې په خورا درناوي منلې خو خداې ښه پوهېږي چې د وګړیو دا مرستې او وړیا کارونه په خوښه وو که په ناخوښه او یا هم دا سپارښتنې حق وې که ناحق؟
کروندګر او ټیټ پوړونه په پرله پسې ډول د واکمنو، روحانیونو او خانانو تر بېګار لاندې ګڼل کېدل. یوازې شپانه کوچیان چې تاکلی کور یې نه لاره د بېګار له جغه لرې وو، ځکه یې کلیوال او ښاري ژوند خوښ نه کړچې پایځور یې تر ننه هم لیدل کېږي.

د لویو هیلو بشپړاوی ټولنیزه پارونه غواړي. د پیاوړي ملي ځواک جوړېدو او د
پرله پسې جنګونو پیل یوځل بیا دافغانستان ملت پټ ځواک را ویښ او په پای کې یې
پر پردیو د افغان توکم د برم و لوړتیا ګروهه غښتلې کړه.

احمدشاه تر جګړو او بریو وروسته په نیول شویو سیمو کې د افغان ملتوالي د کړۍ
خپرولو ته ملا وتړله چې ورځ پر ورځ لویه هم شوه. احمدشاه نیا او سلا د خپلو کارونو
بنسټ باله؛ له دې لارې یې ټولنیز باور و ملاتړ تر لاسه کړ او په مینه او ډاډ یې د خپلو
کارمنو او چارواکیو زړونه خپل کړل. سره له دې، احمدشاه د دې تګلارې د سرغړوونکیو
پر وړاندې سخت سړی او کلکړی سړی هم و چې بې لارې یې په زور لارې ته راوستل.

تر دغه ځایه مو ولیدل چې احمدشاه په ښه ډول وکړای شول چې له ملي او تا او هغې
وړتیا نه چې د فطري غوښتنو او پخوانیو پېښو له امله منځته راغلې وه، د هېوادنۍ
لوړتیا له پاره ګټه واخلي. همدغه د پېژندنې او کارونې متره، ستړې بریاوې، د کورنیو
چارو سمون او دده ځانګړي اوچت اخلاق په ګډه ددې لامل شول چې واړه افغاني پرګنې
پر ده بشپړ ډاډ وویسا ولري، بده نه ده چې دلته پر احمدشاه باندې د ملت د نرو او ښځو د
باور لرلو د بېلګې په توګه یو کوچنی داستان وړاندې کړو، کندهاریان وایي:

یوځل د هندوستان له یوځي یانه څخه د احمدشاه تر راستنېدو وروسته د اوسني
کندهار ښار شمال ختیز لوري ته پېنځه میله لرې «دامان» نومې ځای دده د اوردو اډه
شوه. د شپې له خوا یوه سرتیري اډه خوشې کړه او د خپل کوماندان له خبرولو پرته د خپل
کلي خوا ته چې د احمدشاه له چاونۍ نه دومره لرې نه و، و خوځېد او د خپلې مېرمنې
«اینو» لیدو ته ورغې، خو همدا چې مېرمن یې وپوهېده چې مېړه یې په تېښته د
احمدشاه رکاب پرې ایښی، لوړه یې وکړه چې کاله ته یې پرې نه ږدي او ورته ویې ویل
شرم دي چې احمدشاه بابا لا خپل انګړ ته ننوتی نه وي، سرتېری یې خپل کاله ته راشي.
سرتېری ستنېدو ته اړ او اډې ته له ورننوتو سره سم د څارن له خوا ونیول شو، سهار دا
پېښه د ساتونکیو افسر ته ورسیده، سرتېری یې خوشې کړ خو کیسه تکی پرتکي د
احمدشا تر درباره واورول شوه، احمدشاه د دغې افغاني مېرمنې په مېړانه خوراخوښ او
د داسې روزنې د هڅونې په پار یې هغه کاریز چې د همدغه کلي تر څنګ بهېده، دې ته ور
وباښه. دا کاریز تر ننه شته او «اینو کاریز» نومېږي.

دغه سیمه یزه کیسه چې ښلګې یې خورا ډېرې دي پر احمدشاه باندې د پرګنو د لوربینې ښه ځرګندویې کوی:

لکه و مو چې ویل احمدشاه د ملي او سیاسي یووالي، د افغاني ملتوالې د کړی پراخېدو او کورنیو شخړو د لرې کولو له پاره یې ساري هڅې وکړې او د یوه پیاوړي اوردو او لښکر غځونو له لارې یې د تاریخي لوړ تیا غوښتنې هیلې د ملت په چوکاټ کې سمبال کړې. همدا راز یې په افغانستان کې ځواکمن دولت جوړ کړ او رښتینې چارواکي او تکړه افسران یې وروزل. په دا ګه ویلای شو چې احمدشاه د تکړه کارپوهانو په ټاکنه کې ښه وړ تیا لرله او د خپل اخلاقي ځواک او غوځو پرېکړو د اغېز له لارې د اوردو د ټینګښت، اطاعت وبلهارۍ لامل شو.

احمدشاه په دولتي چارو کې د چارواکیو وړ تیا او پر هغوی باور بنسټیز توکي ګڼل او تر ډېره چارواکي او کارکونکي د ژوندانه تر پایه پر رسمي چارو پاتې کېدل. سربېره پر دې احمدشاه ټولې دولتي چارې د یوې سترې اوپتې کړۍ په مرسته ځارلې او پر سزا او ستاینه یې لاس نه نیوه، همدا هڅې وې چې ده له ستلجه تر خراسان وسیستانه او له آمو تر عمانه د افغانستان سیاسي او ملي یووالي بشپړ او میلیونونه افغان وګړي یې پر یوه ملي غولي راغونډ کړای شول.

د افغانستان ملت هیڅکله هم د احمدشاه د هیلو پر وړاندې خنډ نه شو: دده له غوښتنې سره سم پر مخ لاړ او زرګونو وګړیو یې په نغوته پر ډګرونو خپلې وینې تویې کړې، دغه پېرزوینې او لوربینې وې چې پر ته له کومې خپللاسې جوړونې او رسمي تشریفاتو ده ته (د افغان بابا) وویل شول.

یوه لوی افغان دغه لوی افغان داسې ستایلی دی:

« ... و کان هذا السلطان العظیم الشان (ای احمدشاه) من قبیلة السدوزائی وهی القبیلة التی... من اجل ذالک تمکنت محبته من قلوب رعایاه عموماً مع اختلافهم فی الاجناس و المشارب ومن قلوب الافغانیین خصوصاً حتی انهم کانوا یعتقدون من المقربین الی اللّٰه و یعدونه اباً للعموم الافغانیین و من ثم لقبوه ببابا و هو الی الان یعرف عندهم بهذا اللقب اذ یدعونه احمدشاه بابا واستقر عرش ملکه وسلطنته علی دعائم الثبات و التمکن ولکن لما کانت العلة الحقیقة لثبات الملک و السلطنة هی حکمة و تدبیره الخ »(۱)

---

(۱) کتلی شئ، د سید جمال الدین افغان« تتمة البیان»، ۶۸-۶۹ مخونه.

احمدشاه د بهرني سياست په اړه ځير سړی و، له همدغه امله يې د جنګيالي او چمتو ملت او د توريالي او پياوړي اوردو پر لرلو سربېره هم پر ماورالنهر يرغل و نه کړ او د جيحون پنځيز برید ته يې په درناوي وکتل. همدا راز يې پارس ته لاس و نه غځاوه او يوازې د خراسان و سيستان د ځمکو په بيا نيولو چې د افغانستان لرغوني او پنځيزې برخې وې؛ وسهېد.

که احمدشاه له ستلجه اخوا پورېوتی هم دی، نو موخه يې د سند د سيمې ساتل وه، نه دا چې خپل غچ تر سره کړي يا هېوادونه ونيسي.

لنډه دا چې احمدشاه له خپلې سياسي او پوځي پوهې او له ټول هغه برم و پرتم سره چې ويې ګاټه، که د هېواد د علمي، صنعتي او اقتصادي پرمختګ مهال لاس ته ورغلای وای چې ګانده يې په دادمنه توګه وڅاري او ټينګه يې کړي، نو د نړيوال تاريخ يو نوميالی پاچاه به ګڼل شوی وای، خو موږ پوهېږو چې احمدشاه د خدای ورکړې ورتيا او پوهې تر سيوري لاندې او د خپلو پرله پسې هڅو او ټينګ هوډ له امله په افغانستان کې ستړې سياسې سمونې او مانيز بدلونونه ترسره او خپله دنده يې بشپړه کړه، تر دې چې هغه د اتلسمې پېړۍ افغانستان د اخلاقي ځواک په وده کې خورا اغېزناک ګڼلای شو، ځکه چې سياسي بدلونونه د مذهبي او ټولنيزو هغو په څېر د ټولنې په اروا کې نوې ودې ته اړتيا لري، نو په دې توګه احمدشاه يو بريالی پاچاه او تکړه سياست پوه و، نه يو انديال فيلسوف.

دریمه برخه

داحمدشاه هېوادنۍ چارې

هغه ښنستونه چې احمدشاه د افغانستان په اداري، ملکي او پوځي چارو کې پر ښلا، ښلو مهالو او له جگړه یزو لښکر غځونونه د وزګارتیا په ترځ کې اېښي ، پر له پسې والي نه لري او ورو، ورو یې وده کړې خو د هغې اوډنې له پلوه چې په پام کې ده، دلته یې تر ټولو غوره یو پر بل پسې یادوو.

نولسم څپرکی

د احمدشاه ملکي جوړښتونه

په پلاز مېنه کې:

داحمدشاه د اداري جوړښتونو (ملکي،پوځي) د پېژندلو له پاره دوې سرچينې لرو: لومړی د هغه د دولت د کارکوونکیو نومونه او د هغوی ځینې کړنې چې په ځغلنده توګه د تاریخ پرپاڼو لیدل کېږي.

دويم په دې اړه د احمدشاه د پايځوړ د مهال ټولنيزې تاريخي نغوتې دي چې يادده کول و يا محمدزي: ځکه چې دوې هماغه د احمدشاه مهال جوړښتونه په لړ و د بر توپير

ساتلي دي. په دې توگه يې د احمدشاه له پېر سره پرتله، ددې څېړنې په ترڅ کې مرسته کوي.

په هر ډول مخکې تر هر څه بنايي ويوهېږو چې د احمدشاه په بنسټيزو او اداري جوړښتونو کې هماغه هېبنده ځانگړتياوې شته چې د ډېرو اسلامي هېوادونو په څو پېړيزو اداري جوړښتونو کې ليدل کېږي چې هغههم د تاريخي او ملي دودونو، د عربو د اداري ډول او د مغولو او توركو د نښو او گړنويو ډول گڼون دي. همدا راز د احمدشاه د مامورينو رسمي نومونه دملي، عربي او توركي گړنو له اوډنې څخه راوتلي وو چې ځينې يې تر چنگېز ډېر پخوا د ختيځ په اسلامي هېوادو کې دود وو. دا ټکی په گڼو اسلامي تاريخونو کې په څرگنده توگه ليدل کېږي. په دې توگه په افغانستان کې د احمدشاه ځينې دولتي اداري بو تر بله اړيکي نه لرې او يو شمېر سره ورته هم نه دي. گڼ شمېر اداري خپلواکې اوسيده پاچاه ته ځواب ويونکي وې. يوشمېر کوچنيو ادارو تر ډېره د ماليې پر وزارت اړه لرله . د ولايتونو ځينو ادارو هم له اړوند وزارتونو سره اړيکي نه لرل او مخامخ يې د سيمه يزو واکمنو تر لارښو نو لاندې کار کاوه. سره له دې چې دفاغ وزارت له ملکي ادارو نه توپير لاره خو په ډېرو چارو لکه: لگښتونو ، تنخاگانو او لوښيو کې يې له ماليې وزارت او ملکي ځانگو سره گډې خواوې وې.

د احمدشاه پر مهال څه بنديځ نه و چې يو سړی پر يوه مهال څو دندې ولري، کټ مټ د پنځيز آرسرچپه چې يو شي پر يوه مهال دوه ځايونه نيولی نه شي، د احمدشاه چارواکيو کړای شول چې د مانا له مخې دا ناشونی کارکېدونکی زبات کړي. په دې توگه د پورتنيو کتنو او ځانگړنو له په پام کې نيولو سره سم ددغو اداري جوړښتونو پر څېړنه پيل کوو چې له نيم څرگندو تاريخونو څخه راوېستل شوي: د محمد زيو له اداري آرونو سره پرتله شوي او زمونږ په ننني اداري نومونو ژباړل شوي دي.

وزارت:

د احمدشاه پر مهال د کورنيو چارو وزارت و عظمي صدارت يوه سړي ته چې «وزير» نومېده سپارل شوي وو، دا سړی تر پاچاه وروسته دهېواد لومړنی څېره وه چې کله کله به يې د «وکالت» په نامه د نايب السلطنه چارې هم سمبالولې. په کړارو و ورځو کې د صدراعظم په توگه د وزير دندې د دولتي ادارو پر څارنه او د پاچاه

پرسلاکاري سربېره د هېواد په چارو کې دا وې:

د واکمنو په مرسته د ټولنيز امنيت ساتنه، د سيمه يزو ساتونکيو په مرسته د لارو ساتنه چې د خدمت کالنی تنخای يې د خپلو ځمکو هماغه ماليه وه چې دوی ته ورښمېرل کېده خو که په اړوند لارو کې به يې څه تاوان پېښېده نو دوی يې په ورکړه اړ وو، يو مهال د کندهار و غزني د لارې غلزيو د دغه خدمت په بدل کې د ځمکې د ماليې کالنی څلوېښت زره روپۍ مجرايي لرله. (1)، د واکمنو او نورو ملکي چارواکيو ټاکنه او گوښه کول (ټاکنه او گوښه کول د نايب الحکومه گانو او لويو چارواکيو له وړانديز سره سم د همدغه وزير له خوا د پاچا له په فرمان سرته رسېدل)، د پوستي (داګ) چارې (په کرارو شپېو کې د سيمه يزو لارويو په لاس، په بيړنيو ورځو کې د سپرو په مرسته)، د ماليو راغونډول (د ماليې وزارت او مالي څانگو له وړانديز سره سم د پاتيشونيو د ليک له مخې) او داسې نور.

د احمدشاه مهال وزير «بگي خان باميزی» و چې د «اشرف الوزرا» په رسمي نامه يادېده او په ليکنو کې «وزيراعظم» ورته ويل کېده. (2) د احمدشاه د پايځور په پېر کې وزير ته «اميرکبير، مختار مشير» هم ويل شوي دي. (3) د «تيمورشاه» پر مهال «شيخ عبداللطيف» ته د وزارت چارې سپارل شوې وې او ابن محمد امين هم څرگندوي چې نوموړی وزير و. (4)

خو «سلطان محمد» او د هغه په پېښو «فيض محمد» «شيخ» يوازې د وکالت او ديواني ماليې د غونډولو څانگې مشر بولي (5) خو دا چې دغه څانگه د وزير په دندو کې راتله نو بل څوک يې د تيمور شاه د مهال د وزير په توگه په گوته کړای شوی نه دی ځکه چې هاغه مهال د وزير په نامه پرته له يوه سړي بل څوک نه و. همدا راز فيض محمد تېروځې چې وايي: «وزير شاه ولي خان د بدخشان تر نيولو وروسته د احمدشاه له خوا د

---

(1) سلطاني، ۲٦٤مخ.

(2) مکتوبات فقيرالله، ۲۷۰ مخ، د فقيرالله علوي شکارپوري د ليکونو کتاب په لاهور کې چاپ شوی، خود چاپ نېټه نه لري.

(3) سلطاني، ۱۹۲مخ.

(4) مجمل، ۱۵۳مخ.

(5) سلطاني ۱۵۲مخ.

اعلی دیوان وزیر » نوم تر لاسه کړ » ځکه چې د «اعلی دیوان » نوم د مورخینو پر څرګندونه سربېره د سدوزیو پاچاهانو د فرمانونو له مخې هم «د مالیې وزارت » ته ویل شوي دي[1] او د مالیې وزیرانو د «دیوان بېګي » یا د اعلی دیوان مستوفي نوم لاره. دا په نورو اسلامي هېوادونو یا په تېر احمدشاه د مخه افغانستان کې وو چې د مالیې وزارت مشر ته وزیر ویل کېدل او د هېواد سر وزیر (صدر اعظم) هم و، لکه د غزنویانو پر مهال چې په افغانستان کې لاندېني څلور ګوني وزارتونه وو او د مالیې وزیر (د دیوان وزیر، کله، کله د وزارت د دیوان خاوند) صدر اعظم هم ګڼل کېده: لومړی- د دیوان وزارت (د مالیې وزارت وعظمی صدارت)، دویم- د عرض وزارت (دفاع وزارت) خو د دغه وزارت په سر کې «سپاه سالار » د مارشال و ستر درستیز په توګه ګڼل کېده. دریم- د رسالت وزارت (شاهي دار التحریر). څلورم- د وکالت وزارت (د پاچاه د ځانګړیو چارو څارونکی او د دربار وزیر) دغه وزیر تل د پاچاه د سلاکارو غونډو او د وزیرانو د غونډې غړی نه و. د احمدشاه او د هغه د وروستیو پر مهال مطلق وزیر چې د عظمی صدارت دنده یې هم لرله، لکه: د احمدشاه وزیر «شاه ولی خان »، د تیمورشاه وزیر «شیخ عبداللطیف خان »، د زمانشاه وزیر «رحمت الله خان »، د شاه محمود وزیر «فتح خان »، د شاه شجاع وزیر «عبدالشکور خان » او «سردار محمد اکبرخان (وزیر فتح جنګ شاه) د مالیې وزیران نه وو او د هغوی وزارتونه د کورنیو چارو وزارت ته ورته وو.[2]

اعلی دیوان:

یا د مالیې وزارت، دا اداره د احمدشاه پر مهال خورا ارته وه او د سیده او ناسیده مالیو پر چارو سربېره یې (د باج اخیستنې او خرڅ اخیستنې په نامه ګمرکونه) د کرهنې او اوبو، دولتي شتمنیو (د خالصه په نامه)، کروندګرو او سوداګرو ته د مرستو (د تقاوي په نامه)، د دولتي ودانیو، د خوارو د زېرمو، ضرابخانو او د نغدي او جنسي خوندینو چارې هم څارلې. دې اداري چې د دولت د ګټو تولې سرچینې یې په لاس کې وې، د

---

(۱) کتلی شئ: د شاه زمان و شاه شجاع فرمانونه، ۱۲۱۰-۱۲۲۱ سپږومیز کلونه، په کابل مجله ۱۳۱۷ لمریز کال (۳) ګڼه، ۷۸ لمبر کې خپاره شوي، له دغو فرمانونو څخه سربېره پر دغه تکي دا هم څرګندېږي چې د افغانستان دسیمو او تېرونو خانان د پاچاه له خوا د «سلطان و سرکرده » په نامه ټاکل کېدل او پېژندل کېدل.

(۲) کتلی شئ: د بیهقی تاریخ، د ابوالفضل لیکنه، د کلکتې چاپ، ۱۸۶۲ زېږدی کال ۳۱۱۱ مخ.

دولت ټول لګښتونه (ملکي، پوځي) پر غاړه لرل او د دفاع وزارت له یوې ځانګړې ځانګې پر ته چې د پوځي سر تېریو تنخایې وېشلې، له ټولو دولتي ادارو نه یې شمېر غوښته.

داحمدشاه پر مهال د دغه وزارت وزیر ته «دېوان بیګی» ویل کېده او تر احمدشاه وروسته پر «مستوفي» واوښت.

داحمدشاه دېوان بیګي یا د مالیې وزیر «عبدالله خان بامیزی» نومېده.[1] چې تیمورشاه هغه وواژه[2] د فیض محمد خان په وینا محمد علي رضا خان نومی هم یو مهال د احمدشاه (د داعلی دیوان د استیفا کارکوونکی) و.[3]

شرعیه محکمه:

داحمدشاه پرمهال عدلي شرعي محکمو پر شرعي قاضیانو پورې اړه لرله او ملکي چارواکي لکه پولیس یې پلي کوونکي ځواک ګڼل کېده. سره له دې چې د ولایتونو قاضیان د پلازمینې د محکمو تر لاس لاندې نه وو، خو د منځي قاضي د هېواد تر نورو قاضیانو نېژدې او مشر و، همدا لامل و چې وروسته د پلازمېنې قاضي ته «قاضي القضات» وویل شول او د ابدالیانو پرمهال د لومړي ځل له پاره ملامحمد سعید آخوند پرخپل لوي شرعي مُهر دغه مسجع بیت وکیښ:

«محمد سعید از فضل حق مشهور شد   قاضی القضات شه محمود شد»[4]

دا هماغه نوم دی چې په افغانستان کې د غزنویانو پرمهال دود و.[5] داحمدشاه د مهال قاضي «ملافیض الله خان» وچې د تیمورشاه پرمهال «پاچاه مشیر» شو.[6]

ښايي پوه شو چې د پاچاه د ټولواکی له امله د هاغه مهال قضایي محکمې د ځان د پاسه له هر ډول زور او لاربښوونې څخه ګوښه او خپلواکې وې، لکه د تیمورشاه د مهال له یوې شرعي قبالې څخه چې ښکارې د هېواد د سترو منځیو لکه په کندهار کې د هاغه مهال قضایي محکمې د یوه قاضي او اتو نایبانو او مفتیانو (همدا راز څو کاتبانو» له

---

(۱) مجمل، ۱۵۵ مخ. (۲) سراج، ۳۶ مخ. (۳) سراج، ۵۵ مخ.
(٤) سراج، ٦۲ مخ. (۵) بیهقي، ۲٤۸ مخ. (٦) سراج، ۷۲ مخ.

خوا اداره کېدې. (۱)

د لیکلو ځانګه (شاهي دارالتحریر):

ددې ځانګې دنده څرګنده ده چې د شاهي فرمانونو لیکل وو. د احمدشاه پرمهال د انشا دېوان د یوه یا څو مشرانو تر لاس لاندې چې «منشي باشي» نومېدل او د «سرلیکونکي» مانا لري سمبالېده چې تر مالیې وزارت وروسته د دولت له ارزښتمنو ځانګو څخه ګڼل کېده.

د احمدشاه سرلیکونکي «سعادت خان سدوزی» او «میرزا هادي خان» وو او د زمانشاه پرمهال دغه کارونه دوو سرلیکونکیو «میرزا محمد شریف خان» او «میرمحمد علی خان» پرمخ بېول. (۲)

د دربار اداري:

د احمدشاه مهال د دربار اداري دېرې او ځینې یې خپلواکې ګڼل کېدې، سره له دې

---

(۱) قباله د کندهار ښار اوسېدونکي محمد رحیم خان پلو پلزیده چې لاندېنی ځانګړتیاوې لري:

د قبالې کاغذ ژېړ و پېر، مخ (۸×۱۰ اېنچه) په تور رنګ او سرو نښو لیکل شوې. د قبالې پر سر د قاضي لوی او ګرد مهر له دغه مسجع بیت سره لیدل کېږي:

چون مفوض شد به تیمورشاه شاهی از کریم　　قاضی اسلام شد از صدق دل عبدالرحیم (۱۱۸۷)

د قبالې پرڅنډه د محکمې د رسمي غړیو (نایبان و مفتیان) (۸) لوې او واړه مربع و مسجع مهرونه دي چې دوه لوی یې په دې ډول لوستل کېږي:

لومړی: از عطای خدای هردو جهان　　پیرو مصطفی بود عمران

دویم: ز الطاف شاهجهان خوشدلم　　غـلام همـایون روشندلم

د قبالې د لیکلو نېټه د (۱۱۹۹) سپوږمیز کال د جمادی الثانی (۱۷) ده او داسې په کې راغلي: «فروش هشت مـهم مـساوی هشت شبانه روز آب و زمین از یک دهنه قنات مشهور به «سوره» واقع در محال پوشنج (پښین) من توابعات اشرف البلاد احمدشاهي، از طرف عبدالله خان ترینی عبدالرحمن زایی ... به محمد نام... در بدل مبلغ (۸۹) تومان و (۲) هزار دینار تبریزی نقد که عبارت از یکهزار و هفتصد و هشتاد و چهار روپیه بوده باشد.... »

دا چې په کندهار کې لوی کاریز پر یوه شپه ورځ دري خرواره تخم ځمکه پټوي، منځنی کاریز یو خروار او کوچنی کاریز تر دې لږ، نو د کندهار یو خروار چې د کابل له ٦۲ نیمو منو سره سم دی په لسو جریبو کې شنل کېږي، نو په قباله کې توله لیکل شوې ځمکه (که کاریز یې منځنی وګڼل شي) (۸۰) جریبه ده چې د یوه جریب بیه یې ۲۲ نیمې روپۍ کېږي.

(۲) سراج، ۵۵-٦۵ مخونه.

يې هم يو سړی په سر کې و چې د نن ورځې د دربار له وزير سره سمېده. دغه سړي ته «ايشک آقاسي» ويل کېده. د احمدشاه ايشک آقاسي «عبدالله خان» و چې يو مهال کشمير ته د تلونکي لښکر کوماندان و چې هغه ولايت يې ونيو او له افغانستان سره يې وتاړه. (۱)

عرض بيګي:

دغه نوم او دنده يې موږ ته ښکاره ده او تر اوسه شته چې د وګړيو غوښتې پاچاه ته وړاندې کوي او بېرته يې ځواب راوړي. د احمدشاه عرض بيګي «حاجي کريمداد خان» و چې وروسته کشمير ته د نايب الحکومه په توګه ولېږل شو. (۲)

مهماندار باشي (مېلمه پال):

دغه سړي د تشريفاتو د مدير په توګه د شاهي دربار د مېلمه پالنې دنده لرله. فيض محمد د زمانشاه د مهال مېلمه پال د «حفيد احمدشاه» په نامه راپېژني. (۳)

د پخلنځي څارن:

دغه سړي د پاچاه، دربار و شاهي کورنۍ د خواړو برابرولو چارې څارلې، خو دا چې د احمدشاه پر مهال څوک و څرګنده نه ده، فيض محمد د تيمورشاه پر مهال د پخلنځي د څارن په توګه د «داحمدشاه د زوی» نوم يادوي چې د پېښور په جګړه کې ووژل شو. (٤)

جهرچي باشي (وياند):

سرتېريو، مامورانو او وګړيو ته يې د پاچاه امرونه خپرول او درباري ارزښت يې لاره. د تيمورشاه وياند «زنګي خان» وچې د اتلسو زرو سرتېريو مشر او د پنجاب د سرغړاوو سيکانو د ځپلو له پاره ولېږل شو، همدا چې پاچاه د پېښور په ډګر کې پر پيل سپور او دده لښکر يې کوت، نوموړی له دود سره سم درې ځله د پاچاه له پيل نه تاو او د خپلې دندې ځای ته روان شو او بري يې وګاټه.

---

(۱) سراج، ۱۷ مخ (۲) سراج، ٤۱ مخ. (۳) سراج، ٤۹ مخ. (٤) سراج، ۳۷ مخ.

اوردو باشي (د محمد زيو د لومړي پېر «عمله باشي»):

دغه سړی په تم (حضر) کې د پاچاه د دربار د کارکونکيو او ساتونکيو د چارو سموونکی و او په يانه (سفر) کې د تلونکي پوځي او ملکي گرد پلاوي سمبالونکی گڼل کېده. ترايشک آقاسي وروسته اوردو باشي د دربار دويم چاروازکی و. د احمدشاه اوردو باشي «عبدالله خان» نوميده چې پر هندوستان باندې د احمدشاه د لومړي بريد پرمهال لنړه موده د سرهند کلا مشر شو. منشي عبدالکريم د احمدشاه د مهال پېښو په ترخ کې دو ځله دغه نوم ياد کړی دی.

پيشخانه چي:

د محمد زيو د پېر د (فراشباشي) په څېر وچې د پاچاه و دربار د يانه اړتياوړ لوښي يې برابرول. سلطان محمد د شاه شجاع د پيشخانه چې يادونه کړې ده. (۱)

پيش خدمت باشي:

د محمد زيو د پېر د (فراشباشي) انډول و. دا سړی د پاچاه او دربار د يانه د لوښيو سمبالوونکی و. سلطان محمد، د شاه شجاع د ځانگړي چوپړ «دين محمد خان» يادونه کړې ده. (۲)

نسقچي باشي:

دا سړی د «نسقچيان» په نامه د يو ډلې مشر و چې تل يې د پاچاه له رکاب سره اړه لرله او په تم و يانه کې يې د شاه ملکي، پوځي او جزايي امرونه پلي کول. تيمور چې د احمدشاه له اجازې پرته له هراته د پلار ليدو ته راغی، د احمدشاه د نسقچيانو له خوا د «واشير» په سيمه کې بېرته هرات ته ولېږل شو. «محمد يحی خان» د زمانشاه مهال نسقچي باشي و. (۳)

ځانگړی نديم يا د پاچاه خوالگر:

خوالگر به چې هرڅوک و، د ابداليانو د دربار له مخورو درنو څخه گڼل

---

(۱) سلطاني، ۱۱۹ مخ. (۲) سلطاني، ۲۷۳ مخ. (۳) سراج، ۴۸ مخ.

کېده. «فتح الله خان سدوزی» یو له همدغو خوالگرو څخه و چې په همدغه نامه د «تیمورشاه» په دربار کې پېژندل شوی و. (۱)

خواجه سراباشي:

د پاچاه د ارگ د خواجه سرایانو مشر و چې ځینې مهال ارزښتمنو دندو ته لوړېده. د احمدشاه خواجه سراباشي «یاقوت» نومیده چې د شاه په ځانگړیو محرمانو کې راتلو. همدا راز د هندوستان د لکنهو د عالیجناب نواب شجاع الدوله کورنی «یوسف علیخان» د احمدشاه له خواجه سرایانو څخه و چې په دربار کې یې «التفات خان» بلنوم موندلی او و مهال د هېواد خزانه دار هم شو. (۲) اټکلېدای شي چې د احمدشاه په دربار کې نور چارواکي هم وو، لکه: قابوچي باشي، طبیب باشي او څو نور باشیان چې زموږ تاریخونو یې یادونه کړې نه ده.

میراخور باشي گري:

دا یوه پراخه څانگه وه چې د یوه لوی میراخورباشي اویا هم د دوو میراخور باشیانو تر لاس لاندې یې چې یو یې لوی او بل یې ځانگړی و د شاهي څارویو چارې سمولې، کوچني کارکوونکي یې میراخوران، نایبان و مشران وو. دا هماغه څانگه ده چې وروسته یې د «دکمند دفتر» په نامه د «سراج الملت و الدین» ترمهاله کار کاوه. نوموړې ستره څانگه د یوه وزارت یا د لېږدونو د خپلواک مدیریت انډول وه.

میراخورباشي گری د هېواد په ټولو سېمو او پوځي اډو کې د آسونو، کچرو، اوښانو، خرو، غوایانو او پیلانو چارې سمولې او د بارورونکیو څارویو کول، ورشوگانې او پنډغالي یې څارل.

میراخورباشي گری د لېږدونو په اړه له دفاع و دربار وزارتونو او د لگښتونو او شمېر په اړه له مالیې وزارت سره اړیکي لرل. میراخور باشي د دولت په لویو کارکوونکیو کې گڼل کېده. د زمانشاه د مهال میراخور باشي «سردار احمد خان» د سرغړاو شهزاده محمود پر وړاندې فراه ته د تلونکې ډلې کوماندان وټاکل شو، همدا راز

---

(۱) سراج، ۳۷مخ. (۲) سراج، ۳۰-۳۸مخونه.

د سردار پاینده خان زوی میراخور «فتح خان» د کندهار پوځي کوماندانی ته ورسېد. (۱)

خزانه داري:

د احمدشاه پر مهال نغدي خوندیني او جنسي زېرمې د یوه مشر تحویلدار تر لاس لاندې وې چې «خزانه چې» او «خزانه دار» نومېده. دغه خزانه دار د دربار له خورا باوري غړیو څخه وچې د شمېرو اړیکو ځای یې د مالیې وزارت او لګښت لاسوندونه یې د پاچاه فرمانونه او ددفاع و مالیې وزارتونو لیکنې ګڼل کېدې. په تاریخ کې د «ابوالحسن» په نامه د شاه شجاع د نغدي او جنسي خزانه دار یادونه شوې ده. (۲)

داروغه ګي، اخبار ځانګه او هرکاره باشي:

دا د استخباراتو خپلواک سترتوب و چې سیده یې د پاچاه تر څارنې لاندې کار کاوه او د خورا پاملرنې وړ و. د جاسوسي په څانګه کې یې پاک زړي نارینه او ښځینه کارکونکي لرل، ددغې څانګې هڅو د دولت په پرمختیا یې چارو کې ډېره مرسته کوله، فیض محمد په دې اړه پرزړه پورې ټکي لیکلي چې په ترڅ کې یې وایي: «احمدشاه د رسمي کارکونکیو له خوړا پټو چارو څخه خبر و، چې کله، کله یې د اړتیا له مخې بر سیرول. د اطلاعاتو او خبرونو د همدې بې کچه پراختیا له امله، وګړیو دا د احمدشاه کرامات بلل. (۳)

---

(۱) سراج، ۴۹-۵٤مخونه. (۲) سراج، ٦٧مخ.

(۳) د سراج التواریخ له قلمي آرلیک ٦۹ مخ څخه:

دغه یوازېنی قلمي لیکنه په ځینو ځایو کې له چاپ شویو لیکنو سره توپیر لري او هغه دا چې په چاپ کې یې ځینې ټکي لوېدلي چې په آر قلمي لیکنه کې شته. ددې لیکنې په هره برخه کې د مضمون و پارسي او عربي کرښو لیکنی سموالی ښوونکي «مولوي عبدالروف خان» او منشي «میرزا عبدالطیف خان» پر ګوته کړي او ځینې قلمي سمون هم په کې راغلی دی. امیر حبیب الله خان چې ددې لیکنې آر لامل او مشر سموونکی و، د کتاب په هر څپرکي کې یې تر کتلو او لاسلیک وروسته د چاپ لارښوونه کړې او ځینې ځایونه یې په خپل لاس سمونې، اړونې او وېستنې هم په کې کړې دي. د قلمي لیکنې ارزښت هم له همدغه ځایه پیلېږي. د پاچاه ځینې لاسي سمونې چې دده د تاریخي ذوق او سیاسي اند څرګندوېې دي خورا پر زړه پورې او هېښنده برېښي، له هغو غورځونو څخه چې په چاپي لیکنه کې شوي یوه هم سردار سلطان محمد خان و امیر دوست محمد خان ته د نومیالي هندي مجاهد سید احمد لیکونه دي. د سېداحمد خان دوه ګوني لیکونه چې د هغه د شاګرد او نېژدې مرید مولوي اسماعیل خان په لاس لیکل شوي خورا څرګند او ښکلي دي. دا قلمي لیکنه د (۱۳۳۰) سپوږمیز کال په میاشتو کې پیل او د (۱۳۳۲) په روژه کې پای شوې چې اوس په کندهار ښار کې د مولوي عبدالروف په کاله کې ده

خو فیض محمد خان دا اداره نه پېژني او په بل ځای کې د زمانشاه پر مهال د «داروغه گي او د ټول هېواد هرکاره باشي» په اړه غږېږي ، خو هاغه مهال «هرکاره» پټوځریو ته ویل کېده.

داحمدشاه همهمالی مورخ «ابن محمد امین» څو ځله د «هر کاره» او «هرگاره گانو» په نامه د هند دولت د پوځي ځریو یادونه کوي. [1] همدا راز د احمدشاه بل همهمالی «مرتضی حسین بلگرامی» چې د اورنگزیب لیکلې پانې را اخلي د مغوی په یوه کې ملکي پټ ځري «هرکاره» نومېږي. [2] نوهرکاره باشي هماغه د جاسوسي ادارې مشر دی چې د خبرونو د څانگې نوم دا وینا ربښتیني کوي، د اردو ژبې سیندونه هم «پیک» پرهرکاره ژباړي. په هر ډول، د زمانشاه پرمهال د «د خبرونو د څانگې دا روغه او د ټول هېواد هرکاره باشي» د نومیالي سردار جهان خان وراره «میرهوتک خان» و. [3]

ضبط بیگي گري:

راته ځرگنده نه شوه چې ددې دندې خاوند څه ډول ملکي یا پوځي چارې سرته رسولې، ځکه چې اوس د نورې څېړنې او پلټنې مهال راسره نه و، سره له دې هم اټکلولای شو چې ضبط بیگي د کوتوالی او پولیس دنده لرله، ځکه دا ناشوني ښکاري چې د احمدشاه پرمهال کوتوالي او پولیس څانگه نه وه او په هیڅ یوه عربي ، پارسي او پښتو نامه ، لکه : امیرشرط ، شحنه، عسس، میرشب، میرشبگیر و کوتوال دې یې یادونه شوې نه وي، پر داسې مهال چې تر احمدشاه څو پېړۍ مخکې او وروسته په افغاني دولتونو کې دا څانگه وه او په یوه پورتني نامه په تاریخونو کې یاده شوې ده.

فیض محمد خان د «زمانشاه» او «شاه شجاع» ضبط بیگیان د «اسلام خان» و «محمد شریف خان» په نومونو یادوي. [4]

---

(۱) مجمل، ۱۰۱-۱۰۲-۱۰۳ مخونه. (۲) حدیقة الاقالیم، د مرتضی حسین بلگرامي لیکنه، د لکنهو د نولکشور چاپ، ۱۲۹۶ هجري، ۱۱۳-۶٤۰ مخونه.

(۳) سراج، ٥٤مخ.

(٤) سراج، ٥٩-۷۱ مخونه

سلاکاره غونډه:

د احمدشاه مهال سلاکاره غونډه په پلازمېنه کې یوه تلپاتې جرګه وه چې د افغاني ټبرونو لوی خانان و سرداران او د سترو ټبرونو اړوند ځینې لوي کارکوونکي او چارواکي یې غړي وو. د غونډې غړي د ژوندانه تر پایه، په خپله پاچاه ټاکل او ګوښه کول یې هم دده په خوښه وو.

دغونډې غړیو د پاچاه او دولت د پلاوي پر وړاندیځونو غورکاوه او د خپلو غوښتنو پایله یې احمدشاه ته وړاندې کوله. سره له دې چې احمدشاه د پاچاه په توګه د بشپړ واک خاوند و نامسؤول، د صدراعظم په توګه د پلي کوونکي ځواک مشر، د وسله وال پوځ لوی کوماندان، د ملي شورا د غونډې پرځای د هیواد ځانګړی مقنن، د قضایي محکمو په سر کې د جزا لوی قاضي او همدا راز د اولی الامر په نامه د ټولو تر لاس لاندې هیوادونو مذهبي لاربنود ګڼل کېده، خو سره له دې هم داسې لیدل کېده چې د دې غونډې د وړاندیځونو او پریکړو خنډ شي، همدا لامل و چې ګرد افغاني مشران و ټبرونه د احمدشاه د ژوندانه تر پایه دده په ټولو کورنیو او بهرنیو چارو کې د زړه له کومې ورسره ملګري او چمتو وو.

په ولایتونو کې:

د احمدشاه مهال افغانستان پر ولایتونو او ولایتونه پر ولسوالیو وېشل شوي وو. په ولسوالیو کې کلي او بانډې هم راتلې. دولایتونو او لویو ولسوالیو مشران د پاچاه له خوا ټاکل کېدل، همدا راز د «سرلښکر» په نامه پوځي کوماندان و مستوفیان هم پاچا ټاکل. نور کشران و واړه کارکوونکي د ولایتونو د مشرانو او وزیرانو له خوا او کله هم د پاچاه له فرمان سره سم ټاکل کېدل.

ډېرې لویې ولسوالۍ د ولایتونو اړوند نه وې او مخامخ یې له پلازمېنې سره اړیکي لرل. د ولایتونو او ولسوالیو مشرانو ته «حاکم» ویل کېده او د ولایتونو مشرانو د «نایب وپیش کار» په نامه یو یا دوه مرستیالان هم لرل. کله، کله د ولایتونو مشران پر یوه مهال پوځي کوماندانان هم وو خو ځینې مهال پوځي ځواک بېل کوماندان لاره.

د ولایت مشر (نایب الحکومه) په خپله سیمه کې د پراخ واک و بشپړې خپلواکۍ

خاوند و، ځکه چې پلازمېنې له هغه نه دا دوه ټکي غوښتل:

یو، د ټولنیز امنیت ساتنه. دویم، منځنۍ خوندیینې ته د ولایت د لګښتونو تر سپما وروسته د مالیو رسول.

د ولایتونو مشرانو د روښانه شرعي له امر پرته د وژلو او د پوځي ځواک د کمولو حق نه لاره، خو کــه شاهزی به و د سکې او خطبې له حق پرته یې د سلطنت له مقام سره ستر توپیرنه و.

هغه ولایتي اداري چې له والي سره یې کار کاوه مشران یې دا وو: سرلښکر (پوځي کوماندان)، مستوفي، قاضي، قلعه بیګي (کوتوال)، نظام دفتري، باجګیر (د ګمرک مدیر)، میراخور (د لېږدونو مدیر)، میرآب، د خالصه جاتو مدیر، ښاروال او داسې نور واړه کارکوونکي.

ولایتي ادارو له وزارتونو سره د برابریکي نه لرل، یوازې یې له مالیې وزارت سره د دېواني شمېرنو له پلوه سرو کار و،

خو د مالیې وزارت هم کړای شول چې د څو کالو تر تېرېدو وروسته دومره ځان وپوهوي چې د ولایتونو د هاغه تېر کال ګټه څومره وه؟ له هغې نه څومره لګېدلې او خوندیینې ته رسیدلې؟ او څومره پاتې دي؟ چې لېرلیک یې د کورنیو چارو وزارت ته له ملک نه د اخیستو له پاره ولېږي.

د احمدشاه مهال کلي او بانډې د حاکمانو له خوا د ملک، خان، سرکرده یا سلطان په نامه د سیمه یزو خانانو په مرسته اداره کېدې، دغه ملکان په خپله له سیمه یزو مخورو او شتمنو پورورکونکیو خانانو څخه وو چې وګړي یې پوروړي وو، دوي په خپلو سیمو کې خورا خپلواک، واکمن او د ملت و حکومت ترمنځ برید ګڼل کېدل، ځکه چې حکومت مخامخ له وګړیو سره اړیکي نه لرل او خپل مالیه ورکوونکي یې یو، یو نه پېژندل، په سیمه کې یې یوازې ملک پېژانده او پر هغه پسې یې په مالي څانګه کې د کورنیو شمېر، د ځمکو کچه او د هغې سیمې ټوله دېواني مالیه لیکله او د بېګارو سیورسات ګردې چارې یې له هغه نه غوښتې. ملک هم چې څنګه غوښتل و کول هغسې یې له وګړیو اخیستل. ځکه نو نیاو او حقوق خوندي نه پاتې کېدل او د ملکانو شتمني په ناوړه توګه ډېرېده. ملکانو د وګړیو ترمنځ د جوړ جاړي او حقوقي محکمو دندې هم

پرمخ بهوې او سيمه يز مشران يا علاقه داران گڼل کېدل. (*) (*)هاغه مهال د هېواد اداري وېش

لنډ او علاقه دار نه و. د محمد زيو پر مهال په لويو سيمو کې علاقه داران د « پوځدار » په بې انډوله نامه وتاکل

شول. *** پر گڼو د ملک د ربړه ونو پر وړاندې د تېښتې درې لارې لرلې:

لومړی، د حقوقي دعوو په اړه يې کړای شول چې د ملک پرېکړه ونه منې او لويو شرعي محکمو ته ورشي.

دويم، له ملک نه د بېزارۍ له امله يې کړای شول چې د مالي دفترونو په مرسته او د حاکمانو په منښت له هغه نه ځان بېل او پر بل ملک پورې چې ان د پخواني سيال به هم و، وتړي.

دريم، د ملک د ډېر تاو تريخوالي او تېري له امله يې کړای شول چې لويو مشرانو، وزيرانو او پاچاه ته ورشي او مرسته وغواړي. دا څرگنده ده چې په يوازې ډول د وروستۍ لارې خپلول دومره اغېزناک نه وو، خو که تولیزه بڼه يې موندلې وای د ملک په لرې کولو او د نوي پر ټاکلو پای ته رسېدای شوه.

ملکان د وگړيو په خوښه او د مالي دفترونو او سيمه يزو حکومتونو له منښت سره سم ټاکل کېدل خو د لويو خانانو ټاکنه د پاچاه له فرمان سره اړوند وه.

په افغانستان کې د احمدشاه مهال د ځينو لويو او کوچنيو ولايتونو نومیالي مشران دا وو: د هرات مشر درويش عليخان هزاره، د مشهد مشر د نادرشاه لمسی شاهرخ، د نيشاپور مشر عباس قلي خان بيات، د بلوچستان مشر نصير خان بلوچ، د ښکارپور مشر دوست محمد خان کاکړ، د سند مشر نورمحمد خان شهنواز، د ملتان مشر شجاع خان ابدالي، د ډېره اسماعيل خان مشر موسی خان، د پنجاب مشر زين خان مومند، د کشمير مشر خواجه عبدالله خان، د کلات مشر اشرف خان غلزی او نور...

شلم څپرکی

د احمدشاه پوځي جوړښتونه
پوځي څانګې

د ټولو پوځي څانګو او ګرد پوځي ځواک په سر کې یو لوی کوماندان و چې «سپاه سالار» نومېده، دا څېره تر پاچاه وروسته دواړو افغاني ځواکونو کوماندان و چې د نننې مارشال یا ستر درستیز انډول ګڼل کېږي. دده تر لاس لاندې بېلا بېلې څانګې وې چې هرې یوې په خپله برخه کې د دفاع وزارت چارې پرمخ بیولې، له دوي څخه لویې پوځي څانګې دا وې:

نظام دفتر:

دا دهاغه مهال تر ټولو لویه پوځي څانګه وه چې د اړتیا وړ لوښیو او شمېرنو، کارکوونکیو او لګښتونو او پوځي خوندیینو او زیرمو ستره برخه چارې یې سمبالولې او څارلې.

نظام دفتر د نننې دفاع وزارت انډول و، په دې مانا چې سرتېریو او افسرانو ته یې تنخا ورکوله؛ د اوردو دغله ګی لګښت یې ورکاوه؛ د افسرانو دوسیې او د سرتېریو شمېر یې جوړاوه؛ پوځي زېرمې یې برابرولې او څارلې او د ګرد اوزدو د ټولو چارو سمبالونکی ځای ګڼل کېده.

نظام دفتر د مالیې وزارت اندول ځواک و، د هېواد ټولو زېرمو یې بې ځنډه د یله حوالې او سپارښتنې منلې او مالي څانګو یې مجرایی ورکوله. نظام دفتر د پوځي اوردو یوه بنستیزه او تاریخي کړی وه چې عربو «دیوان الجند» باله، [۱] او په افغانستان کې پر لومړنیو اسلامي پېړیو «جریدهٔ سپاه» نومیده [۲] چې وروسته «د عرض وزارت او د عرض دیوان» ونومول شو. [۳]

په پلازمېنه کې نظام دفتر د سپاه سالار او په خپله د پاچاه او په ولایتونو کې یې اړوند څانګې د پوځي کوماندانانو تر لاس لاندې وې. د افغانستان په غزنوي دولت کې د دې څانګې مشر «عارض» نومېده، خو نه پوهېږو چې د احمدشاه پرمهال یې څه نوم و. فیض محمد یوازې د زمانشاه د مهال نظام دفتر یادوي [٤] خو د مشر نوم یې نه پیژني.

سلطان محمد د شاه شجاع او د هغه د زوی فتح جنګ د مهال د «لښکر لیکونکي» په توګه د «میرزا حیدر علیخان» یادونه کوي. [٥] په دې کې څه اړنګ نه شته چې لښکر لیکونکي به د اوردو شمېر نه کوله [٦] خو څرګنده نه ده چې دغه نوم د احمد شاه پرمهال و او د نظام دفتر مشر پرې یادېده که نه؟ د محمد زیو پرمهال د نظام دفتر مشر «دفتری نظام» او «د نظام دفتر سر رشته دار» بلل کېده چې د سراج الملت والدین د پېر په وروستیو کې پر «امین نظام» واوښت.

سیورسات چې:

داحمد شاه پرمهال د سیورسات چې په نامه یو سړی د اوردو د خواړو او واښو د برابرولو او له وګړیو نه یې د یانه پرمهال د راغونډولو پازمن و. ده به چې له هرې سیمې نه له سپارښتنې سره سم غله راټوله کړه، لیکلي به یې ورکړل. دده لیکلي او لاسلیک د هېواد په مالي څانګو کې د هماغې سیمې د مالیو پرځای د منلو وړ و. نو دا چې د جنسونو حوالې او سپارښتلیکونو او له هېواد نه یې راغونډولو او پر سر تېریو د هغوی وېشلو شمېرنې ته اړتیا لرله نو هرو، مرو به یوې ځانګړې څانګې هم له سیورسات چې سره «که د لنډې مودې له پاره هم وه»؛ کار کاوه.

(۱) تمدن اسلام، د جرجي زیدان لیکنه، د مصر چاپ، ۱۹۰۲ کال، لومړی ټوک، ۱۲۳ مخ.
(۲) تاریخ سیستان، د ملک الشعراء بهار په سمونه، د تهران چاپ، ۱۳۱٤ لمریز کال، ۱٤٤ مخ.
(۳) بیهقي، ۳۱۱-۳۲ مخونه.
(٤) سراج، ٥٦ مخ. (٥) سلطاني، ۲۷۸ مخ. (٦) مجمل، ۸۳ مخ.

قورخانه (وسله تون):

پوځي وسله تونونه د «قورخانه» په نامه د یوه لوی زېرمه وال (قورچي باشي) ترلاس لاندې وو چې نن یې «وسله پال» بولي. وسله پال ته اورني توکي او وسلې سپارل کېدې؛ هغه ساتلې او له اړتیا سره یې سمې اوردو ته رسولې. ده د باروت جوړوني دستګاوې هم څارلې. لکه څرګنده چې د احمدشاه وسلې جوړوني، مرمۍ جوړوني او اورنیو توکو ته ځانګړې پاملرنه لرله، له همدې امله یې د باروتو، شورې او داسې نورو کار ځي په کندهار ښار کې د ننه د سلطنتي ارګ کېن اړخ (لویدیځ) ته جوړ کړي وو، او په خپله یې څارلې. د دغو کارځیو سیمه چې د توپخانې او شاهي غوجلې ترڅنګ ده، د احمدشاه له مهاله تر ننه د «باروت خانې» په نامه یادېږي، همدا راز د احمدشاه مهال پرې کوونکې وسلې او د کندهار ښار صنعت، لکه: پیش کوزې، دوه خولې خنجرونه او نورې چې لاس ته راځي، پر ښکلا سربېره کلکې هم دي. احمدشاه اورنیو وسلو ته تر پرې کوونکیو ټیټ ارزښت نه ورکاوه. په دې اړه د هغه سترو نومیالی توپ یادولای شو چې پر ۱۱۶۸ کال یې په نېشاپور کې د جګړې پر مهال جوړ کړ، د ځینو مؤرخینو په وینا یا اغراق و مبالغه د غه هېښنده توپ ۲۰ منه= ۵. ۱۲ کابلي منه مرمۍ خوړه چې یو کلک ښار یې رنګ کړ او ویې نیو.

بویه دا ټکي مو په پام کې وي چې د احمدشاه اوردو د پوځي چارو په یوه ستر اړخ کې د هاغه مهال له ملکي ځانګو سره پراخ اړیکي لرل، څکه چې د احمدشاه د اوردو د رېیمه برخه نیم پوځیان (ولسي لښکر) وو او د دې لوېې برخې افسرانو خپل او د خپلو اړوند ټولګیو کالنی نغدي تنخاوې او جنس د مالي ځانګو د سپارښتنې او لیکلیو پاڼو له مخې د هېواد له مالیو نه اخیستې او یا یې د خپلو جاګیرونو د سېمو د مالیې برخای مجرایې اخیسته. په دې توګه د نیم پوځي ټولګیو او افسرانو د شمېر چارو ځای هماغه د مالیې وزارت او د هغې ځانګې وې. د خوړو زېرمو (ګودام) د مالیې پر وزارت اړه لرله چې د اړتیا پر مهال د اوردو ځینو برخو ته د غلې پروېش اړ وه، سربېره پر دې ټول افغاني اوردو په کورنیو او بهرنیو تګ راتګونو کې د لېږدونکیو او بارووړونکیو څارویو د غوښتلو له پاره سپړلی ځانګو او ملکي میراخورباشي ګریو ته ورتلل، همدا راز «اوردو باشي» چې د دربار له چارواکیو څخه و په جګړه یزو یونو کې یې ځینې پوځي سمونې هم کړای شوې.

يوويشتم څپرکی

اوردو

د احمدشاه اوردو له پوځیانو او نیم پوځیانو نه جوړ و، لومړی ډلې د «پوځ نظام» په نامه د اوردو درېیمه برخه جوړوله او دویمه د «ارت پوځ» یا «سپاره خانان» په نامه د ټول اوردو دویمه برخه وه. پوځي سرتېري درې ټولګي او نیم پوځیان د ېر په سپاره او لږ په پلي ټولګي کې وو.

پوځي سرتېري:

دا سرتېري د ژوندانه تر پایه په خپله خوښه راټولېدل، نغده او جنسي تنخا له وسلې او سپرلۍ سره د دولت له خوا ورکول کېدې، یوازې د آس بیه ورو، ورو د سرتېري له تنخا څخه سپمېده. د سړي کالیو او خواړو او د آس واښو پر سرتېري اړه لرله. هغه څه چې په تم مهال کې سرتېري ته ورکول کېدل هغه یې د تنخا پر ځای وو او په یونو کې ځینې یې وریا او ځینې په تنخا کې شمېرل کېدل. پوځي سرتېریو د جګړې له مهاله پرته کالنی درې میاشتنی کورنی دمه لرله او د کال پاتې موده یې په خپلو پوځي اډو او چاونیو کې وسله وال پوځي کړاو او زده کړه کوله. د دغو سرتېریو ګڼ شمېر په پلازمېنه او نور یې په لویو ولایتي منځیو کې استوګن وو. هغه شمېر چې په پلازمېنه کې وو پر څو ډلو وېشل شوي وو، لکه:

د لښکر ماتونکیو زلمیو ډله، (شاهي ټولګي)، د ساتونکیو ډله (د پاچاه ساتونکي)، د سرتېرو ډله او نور.

پوځي سرتېري په درېیو سپرو، پلیو او توپچي ټولګیو کې بوخت وو.

سپور ټولګی:

د اوردو دري برخې ترې جوړېدې. وسلې یې پتیله یې ټوپک، توري، کرابین ټوپک و نېزې وې. شاهي سپاره د زغرې په لرلو له نورو سپرو ټولیو څخه غوره ګڼل کېدل. ټول سرتېري د بېلا، بېلو وسلو، لکه: ډال، خنجر و تبره په لرلو کې خپلواک وو. (اتم انځور کتلی شئ) د سپاره ټولګي سپرلی آس او (د جماز سوار) په نامه مهار شوی اوښ و، چې د اړتیا له مخې له سیندونو نه د تېرېدو پر مهال د پلي ټولګي په اوچتولو هم اړ و.

پلی ټولګی:

د اوردو یوه برخه ترې جوړېده، وسله یې ټوپک وچاړه وه او د نورو وسلو د کارولو خپلواکي یې هم لرله.

توپ ټولګی:

دغه ټولګي دوې برخې لرې چې یوه یې سپک او بله یې درانه توپونه وو. درانه توپونه په آسونو وړل کېدل او د احمدشاه په اوردو کې یې ارزښتمن ځای لاره، لکه د پاني پټ په جګړه کې (۱۱۷٤ کال) چې د احمدشاه شپېته زریز اوردو د دښمن له دري سوه اوځلویښت زریز اوردو سره جنګېده او د احمدشاه توپونو (ګڼ شمېر درنو توپونو) پر دښمن اور وراوه.

سپک توپونه یو ډول کوچني توپونه وو چې د «زنبورک یا شاهین و شهنګ» په نامه یادېدل او د اوښ پر شا وړل کېدل. دا توپونه په هوسایی سره له یوه ځایه بل ته خوځېدل او د جګړې پر ډګر د درنو توپونو په توپیر «چې د کرښو تر شا درېدل» په لومړۍ کرښه کې ځای پرځای کېدل او پرته له دې چې پر ځمکه خپاره شي د چوشوي اوښ له شانه یې د دښمن لیکې ویشتې، یا په بله وینا ننیو ماشینګړو ته ورته وو.

داحمدشاه د بدرگه والو سپکو توپونو شمېر د هغه د پاچاهي پرلومړي کال او و سوو زنبورک لرونکيو اوښانو ته رسېده او همدا شمېر يې د سرهند په جګړه کې (۱۱۶۱ کال) د دښمن پر وړاندې کارولي دي. څرګنده ده چې احمدشاه وروسته د هغوي شمېر لا پسې ډېر کړ.

داحمشاه توپچي کوماندان (توپچي باشي) «رحمان خان بارکزی» و چې تر اوسه يې کور د کندهار ښار د توپخانې په سيمه کې دی. او «رسول خان» هم د احمدشاه د شاهي لښکر کوماندان (قللراقاسی) و.

لښکري جوړښتونه:

يو دلګی لس تنه او لس دلګي (۱۰۰) تنه يو ټولی کېده، يو کنډک لس ټوليه (۱۰۰۰) تنه وو چې دوه يا څو کنډکونه به يوځای شول يوه قطعه يا مفرزه ترې جوړېده.

د اوردو د افسرانو (خورد ضابط، ضابط، آمران، ارکان) جوړښت او نومونه په لاندې ډول وو:

ده باشي (دلګی مشر)، يوزباشي (ټولی مشر)، منګباشي يا بيګباشي (کنډکمشر)، امير لښکر (غونډ مشر).

د سپرو شاهي ټولګيو (لښکر ماتوونکيو زلميو) کوماندان ته «قللرآقاسي» ويل کېده او د کشيکچي (د شاه ساتونکيو ډلې) کوماندان «کشيکچي باشي» و. د سپکو توپونو کوماندان «شاهين چې باشي» يا «جزاير چي باشي» او جنګياليو ته يې «زنبورک چي يا شهنګ چي» ويل. د ټولو توپونو کوماندان « توپچي باشي يا مير آتش» و.

لېږدونې:

د اوردو لېږدونې د آس، اوښ، خره، غوايه او پيل په مرسته کېدې. د جګړې پر ډګر جنګيالي پيلان هم د يرغل پر مهال د دښمن د کرښو د ړنګولو له پاره کار بدل.

نيم پوځي سرتېري:

د احمدشاه د ټول اوردو دوې برخې د « قامي لښکر يا سپاره خانان » په نامه نيم پوځي سرتېري وو. دغه سترولسی آره ځواک له دريو برخوسپرو ټولګيو او يوې برخې

پلي ټولګي څخه جوړ او په لاندې ډول وېشل شوي و:

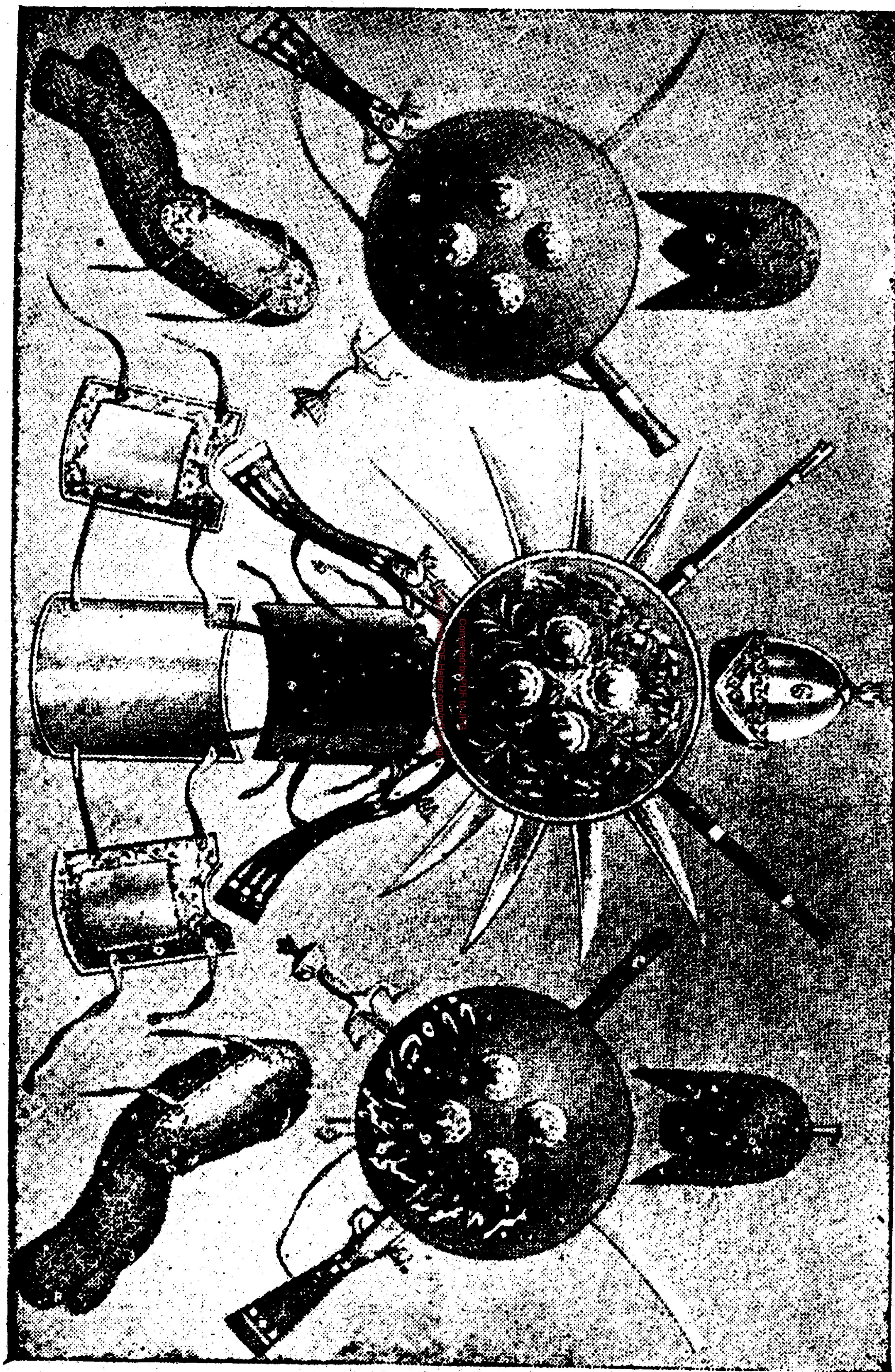
لومړی، هغه ډلې چې د جګړې پرمهال د هېواد له ځانګړيو سېمو څخه تر ټاکليو آرونو لاندې په وسله وال بڼه چمتو کېدل او د احمدشاه له اوردو سره جګړې ته تللې او تر جګړې وروسته بېرته خپلو کورونو ته ستنېدې چې دولت بیا پر هماغه کال د نوموړې سېمې د ډېواني مالیه ورېښله، لکه د «کرم» سيند پرغاړه مېشتو «مروتو» چې د دولت د ډېواني مالیه د جنس په بڼه د کال دوه سوه او څلوېښت مهار شوي اوښان ورکول خود جګړې پر مهال یې د نوموړې مالیې پر ځای پر ته له دولتي تنخا (۲۰۰) سپاره جګړې ته چمتو کول.

دویم، د قامي لښکر ډلې چې د دولت له آرونو سره سم د ټبرونو د مشرانو له خوا د جګړې له پاره چمتو کېدې او تر جګړې وروسته بېرته سره بېلېدلې او پر خپلو کارونو بوختېدلې دا ډله پرته له هغو ورځو چې د جګړې پر مهال یې دولت ته سوبتیا ورکوله، نور یې له ملکي او پوځي ځانګو سره اړیکي نه لرل او یوازې یې مشرانو له دولت څخه د خپلی اړوند ډلې د تنخا او لګښتونو په نامه د کال یوه اندازه پیسې او جنس تر لاسه کاوه. نوموړې تنخاوې د دولت له خوا په ځانګړي ځای کې د کوماندان د جاګیر په توګه ټاکل شوې وې چې د دولت په مالي ځانګو کې د راټلو او وتو په بڼه شمېرل کېدې او یا د هېواد په نورو سېمو کې کالنی حواله او سپارښتلیکونه ورکول کېدل چې د ډلې د کوماندان له خوا په خپله اخیستل کېدې او لګېدې. دا ډله په تم ورځو کې له نورو ملکي او پوځي چارو څخه ګوښه وه او دولت د کورنی او بهرنی جګړې له ورځو پرته هغه نه پېژنده.

دریم د سپرو خانانو ډلې چې په تم ورځو کې هم د پوځي سرتېریو په څېر وسله والې وې او په ټاکلي وار یې په هېواد کې دغه دندې پر مخ بېوې:

د بریدونو ساتنه، د پورونو راټولول، د دولتي زېرمو ساتل، د کوټوالی پر ځای د سیمه یزو حکومتونو داداري چارو سرته رسول او داسې نور.

ددې ډلې د غړیو نومونه په ځانګړې ځانګه کې لیکل شوي وو. دا هماغه ځانګه ده چې د محمد زیو پر مهال یې نوم «سان وچهره» شو او دامیر حبیب الله خان د مهال تر پایه روغه وه. دلته به هر کال سوبتیا کېده او د سړیو، ژوبلو آسونو او وسلې تر کتنو وروسته

يې رسمي تصديق کېده. ماليې وزارت او د هغه اړوند څانګو د تصديق له مخې د ډلې
د نغدي او جنسي تنخا پر ځای په شتمنيو کې د ډواني ماليو حوالي او سپارښتکليونه
او يا يې د ډلې د کوماندان جاګير ورشمېره.

د نيم پوځي لښکرو جوړښتونه:

همدا چې د پاچاه د فرمان له مخې به د چا د کوماندانۍ رتبه او د هغه د پليو او سپرو شمېر وټاکل شو، نوموړي به که شاهزی و، که وزير يا مامور و که خان د خپلې ډلې پر جوړولو يې پيل کاوه او خپل ازيزان، ګاونډي، نوکران و آشنايان به يې په کې راغونډول؛ آسونه او وسلې يې ورکولې او د ډلې خورد ضابطان يې ټاکل، خو د آسونو بيه ورو، ورو د سرتيرويو له کالنۍ تنخانه بيليده او وسله د امانت په ډول پاتې کېده. ځينې مهال د وسلې بيه هم ترې اخيستل کېده، له ځينو کوماندانو سره دولت د وسلې مرسته هم کوله او وروسته يې بيه له تنخا څخه ګرځوله.

که د ډلې کوماندان به کوچنی و «سپور... مشر» که منځوي و «سپور... خان» او که لوي به و «سپور... سردار» يې باله.

همدا چې د ډلې غړي به سلو ته ورسېدل، کوماندان يې رپی (بيرغ) او چتولای او نغاره يې غړولای شوه.

نيم پوځي ډله له پنځو سپرو نه پيل او تر څو سوو ان څو زرو پورې رسېده. د ډلو منځنی جوړښت هم پر لس کسيزو دلګيو ولاړ و، خورد ضابط يې «ده باشي» نومېده. لس دلګي د «بيرغ» په نامه يو ټولی کېده او مشر ته يې «بيرغوال» وايه، په دې توګه ټول ده باشيان، د بيرغ منصبداران و بيرغوال د ډلې افسران ګڼل کېدل.

ډله د خپلو دندو د ننه خپلواکه وه او له بل هيڅ پوځي مقام سره يې اړيکي نه لرل. کوماندان يې په خپله پوځي دنده کې خپلواک و او په ملکي دندو لکه: ملکی، حاکمی او نورو کارونو کې يې « که لرل به يې » له اداري آرونو سره سم چلند کاوه او پر يوه مهال يې دواړه ملکي او پوځي پاړې سرته رسولې.

د نيم پوځي ډلو کوماندانان، تم مهال په ولايتونو کې د نايب الحکومه ګانو او په پلازمېنه کې د کورنيو چارو د وزير (لومړي وزير)، د دفاع وزير او پاچا تر لاس لاندې وو

او په جګړه یز یانه کې د پوځي سرتېریو دلوی کوماندان منونکي وو. په کورنیو او پوځي چارو کې به چې دوې یا څو نیم پوځي لښکرې په ګډه لېږل کېدې مشتري يې هغه چاته سپارل کېده چې تر نورو کوماندانانو يې د ډلې د غړیو شمېر ډېر و.

د اوردو شمېر:

احمدشاه چې له خوراسانه کندهار ته راغی او پاچاه وټاکل شو، شپاړس زره وسله وال سرتېري يې لرل او همدا چې د پاچاهی پر لومړي کال د اوردو پراختیا ته مخیر شو، د محمد امین د وینا له مخې يې شمېر څلوېښتو زرو ته ورسېد. تاریخ لیکونکي د هند د څمکنیو یونو په ترڅ کې د هغه د جنګیالیو شمېر له دوولسو زرو نه تر اتیا زرو پورې لیکي او هماغه مخکښې مورخ د خوراسان په یونونو کې د احمدشاه د جنګیالیو شمېر په اغراق سره له اویا زرو نه تر یو سل وشل زرو پورې ښيي.

په هر ډول، ښايي دا ومنو چې احمدشاه د جګړې پر یوه ډګر هم ټول افغاني اوردو کار ولي نه دی څکه چې د هغه ارت هېواد له آمونه تر عمانه او له خوراسانه تر ستلجه د تل له پاره ساتونکیو سرتېریو ته اړ و.

یو مؤرخ د احمدشاه د ځای ناستي تیمورشاه د اوردو شمېر تر اتیا زرو جنګیالیو هم ډېر ښيي او فیض محمد د احمدشاه د لسمي زمانشاه د اوردو شمېر داسې څرګندوي:

د «غلام خانه» په نامه سپاره شاهي ټولګي د پېنځو کوماندانانو تر لاس لاندې: (دوولس زره سپاره)

دده باشي، منګباشي او قللرآقاسي په نامه افسرانو تر لاس لاندې سپاره شاهي ټولګي: (دوولس زره سپاره)

د درانیو سپاره ټولګي: (دېرش زره سپاره).

د ترینو، هوتکو، توخیو، اندړو، ترکیو، بلوچو او نورو (...).

د اوبښ سپرو ټولګي: (...).

پلي ټولګي: (دېرش زره او نه سوه پلي).

د سند، ملتان و دېرو په پوځي اډو کې درسالې مېشت ټولګي او پلي کنډکونه: (پېنځلس زره پلي)

نوموړي مورخ پر پورتني څرګندونه سربېره د زمانشاه سپاره ټولګي (شپږ اتيا زره) او د پنجاب په جګړو کې «له پليو ټولګيو پرته» جګړه يز اوردو (سل زره) او ټول اوردو (يوسل و د برش زره) جنګيالي، ليکي.[1]

نو د احمدشاه د هېوادونو د پراختيا، ګڼ شمېر جګړه يزو يانو او د جګړې پر ډګرونو د هغه د سرتېريو د شمېر «د شپېتو زرو په شا و خوا کې» له په پام کې نيولو سره اټکلولای شو چې د هغه د ټول اوردو شمېر يو سل و شلو زرو جنګياليو ته رسېده. دا شمېر د احمدشاه مهال له جغرافيايي، سياسي، اقتصادي او پوځي او تاسره هم سمون لري. د دغو ټکيو تر منلو وروسته بيا يي لاندېنۍ کرښې په پام کې ولرو:

د افغانستان اوردو د احمدشاه پر مهال څه د پاسه يوسل و شل زره تنه وو، د دغه اوردو ۲/۳ برخې (اتيا زره سرتېري) نيم پوځيان او ۱/۳ برخه يي (څلويښت زره سرتېري) پوځيان وو.

د ګرد اوردو درې برخې (نوي زره تنه) سپاره ټولګي او يوه برخه (د برش زره تنه) يې پلي ټولګي وو.

د درنو او سپکو توپونو لوی ټولګي هم په دغه شمېر کې را تلل.

داوردو تنخاوې:

د احمدشاه اوردو د تنخا په اړه يې د شمېر په څېر زمونږ په تاريخونو کې څه نه شته. يوازې فيض محمد د احمدشاه د لمسي «زمانشاه» د اوردو د تنخاوو په اړه داسې ليکي:

د زمانشاه دوولس زره شاهي رسالې «د زلميو لښکر» خپله کالنۍ تنخا له نظام دفتر نه نغده اخيسته چې د هر يوه کالنۍ تنخا له «لسو» نه تر «پينځلسو» تومانو وه، «تومان په افغانستان کې چلېده او شل روپۍ کېدې، د پارس چلېدونکی تومان پينځه

(۱) پر پورتني وېش د پوهېدو له پاره «سراج التواريخ» (٥٦) مخ کتلی شئ. د امير شيرعلي خان پوځي سرتېري يوازې په پلازمېنه کې شپېتو زرو ته رسېدل او مير عبدالرحمن خان د هغه څه له مخې چې دده د مهال له نظام دفترونو څخه څرګندېږي ټول پوځي سرتېري، سپاره خانان، خاصه دار، اردليان و سرداران يې سل زره سرتېري وو. امير حبيب الله خان دغه شمېر شپېتو زرو ته راټيټ او خاصه دار ډلې يې لرې کړې. د دغه پاچاه ځای ناستي سپاره خانان هم وشنل او د ټولو پوځي سرتېريو شمېر يې د برش زره پرېښوو.
د محمد زيو پر لومړي پېر د امير شيرعلي خان له مهاله تر امير حبيب الله خان پورې پلي کنډکونه شپږ سوېز وزرېز، پلي ټولي سلېز، او «ترپ» نومي سپاره کنډکونه درې سوېز وو. په همدې توګه کنډکونو هم ځانګړي نومونه لرل، لکه: نقره پوښ کنډک يا پلټن، رساله يا ترپ، حيدري او...

روپۍ دي » د زمانشاه « دوولس زره » بدرگه لښکر ډېرو نغده تنخا او ځينو نيمه نغده او نيم جاگير لاره. ددې ډلې افسران د پاچاه ښبليو شتمنيو په لړلو سرلوړي وو [1] له دې ځرگندونې نه ښکاري چې لومړۍ د زمانشاه د سرتېريو تنخايو تر بله توپېر لاره او لږ و ډېره وه، دويم دا چې جنسي تنخايې هم اخيسته او دريبم دا چې گڼو پوځي افسرانو ته د تنخا پرځای جاگير ورکړ شوی و، په دې توگه ويلای شو چې:

د زمانشاه د اوردو د سپاره ټولگي (لوړ پوړ شاهي لښکر) يوه سړي ته د کال (پېنځلس تومان=درې سوه روپۍ) تنخا ورکول کېده چې د مياشتې (٢٥) روپۍ کېدې ، د منځــوي پوړيوه تن ته د كـــال (لس تومـــان=دوه ســـوه روپۍ) تنخـــاوه چې د مياشتې (شپاړس روپۍ او څو پيسې) کېدې. دا چې دغه دوه پوړه ځانگړې شاهي لښکرې وې، نو د اوردو نورو سپرو فرقوته « که پوځي وې که نيم پوځي » دريبم پوړ هم ټاکلای شو، په دې ډول ښايي چې د هر سپاره تنخا تر لسو تومانو ټيټه وه او د اوردو پليو ټولگيو تر سپرو هم لږ تنخا لرله، يا په بله وينا د تنخا له پلوه په ځلورم پوړ کې راتلل.

زما په اند په ټوليز ډول د زمانشاه د اوردو يوه سپاره ته د كال تر (اتو تومانو= يوسل وشپېته روپۍ) چې د مياشتې (٥، ٦ روپۍ او څو پيسې) شي ډېره تنخا نه ورکول کېده. د دغه اټکل د رښتيا يني له پاره لاندېني لاسوندونه لرو:

د زمانشاه ورور « شاه محمود » چې د افغانستان د خول و پلاز هيله يې لرله، وروسته تر هغې چې د پلارني دوست د فرملي سپرو د مشر د محمد خان زوی « عليخان » برملي په مرسته د کابل بالاحصار له زندانه په تېښته بريالي شو، د پوځي ځواک د چمتو کولو تکل يې وکړ، خو دا چې بيړنۍ شېبې وې، د زړونو د ترلاسه کولو او د سرتېريو د راټولولو له پاره يې په گړشک کې د لښکر د سرتېريو مياشتنۍ تنخا (پېنځلس پخې روپۍ) وټاکلې. [2]

---

(١) سراج، ٥٦مخ.

(٢) سلطاني، ١٧٨ مخ. پخه روپۍ دوه مثقاليزه سپينزرې روپۍ وه چې شپېته مسينې پيسې ترې جوړېدې او د امير حبيب الله تر مهاله دود وه خو اومه روپۍ تر هغې لږ او له پنځو سو مسينو پيسو سره سمه وه، کچ و وزن يې هم همداسې و، د کابل من (پرخ) اته سېره او د کابل خروار اتيا سېره و، خو د تبريز من (اوم) دوه نيم چارکه او خروار يې د کابل دوه شپېته نيم سېره کېده.

ښکاره ده چې هاغه مهال دا تنخا د بیرې له امله ډېره ټاکل شوې وه . امیردوست محمد خان هم چې د شاه محمود او د هغه دورور شاه شجاع پرځای کیناست ، د خپل پوځي اوردو جنګیالیو ته یې د میاشتې (شپږ روپۍ) تنخا ورکوله. د نیم پوځي سرتېریو ځینې افسران تر اوسه شته چې له ځان سره یې «د سراج الملة والدین» پر مهال (۸۰) سپاره لرل او هر کال یې د خپلې او سرتېریو د تنخا له پلوه له دولت نه (دوولس زره) نغدې روپۍ اخیستې، خو دا پیسې د کوماندان له خپلې تنخا سره هر سپاره ته د میاشتې تر (دوولسو) روپیو لږ رسېدې. [1] په دې توګه د احمدشاه د وروستیو ، لکه : زمانشاه، شاه محمود و امیردوست محمد خان د اوردو ګانو د کالنۍ تنخا له مخې دده د اوردو تنخا هم اټکلولای شو. زه دې پایلې ته رسېدلی یم چې د احمدشاه د سپرو ټولګیو هر سرتېري ته په میاشت کې (دوولس) روپۍ او د پلیو ټولګیو یوه سرتېري ته د میاشتې (شپږ) روپۍ تنخا ورکول کېده، په دغه توپیر چې د شاهي لښکر تنخا له نورو پوځي ټولګیو او همدا راز د پوځي ټولګیو تنخا له نیم پوځي هغو سره یو تر بله توپیر لاره او همدا راز د اوردو تنخاوې د نغدو او جنس په ډول ورکول کېدې.

---

(۱) د محمد زیو پر لومړي پېر د پوځي سرتېریو تنخا په لاندې ډول وه:

د امیردوست محمد خان د هر پلي سرتېري د یوې میاشتې تنخا شپږ پخې روپۍ، د امیرشیرعلی خان د پلي میاشتنۍ تنخا اووه پخې کابلۍ روپۍ او د سپاره یې د میاشتې نولس روپۍ، د امیرعبدالرحمن خان د پلي میاشتنۍ اته روپۍ او د سپاره یې په میاشت کې شل روپۍ . مانا دا چې د آس میاشتنۍ تنخا دوولس روپۍ وه خو شاهي لښکر (ګارد) تر نورو لوړ او د میاشتې یې د برش روپۍ تنخا اخیسته. دده تر (۱۳) کاله پاچاهي وروسته د هر سرتېري تنخا د میاشتې دوې روپۍ جګه شوه، په دې ډول چې پلي ته د میاشتې دوولس، سپاره ته څلورویشت او لومړني شاهي ته څلور دېرش روپۍ تنخا ورکول کېده.

دوه ویشتم څپرکی

د احمدشاه دولت ګټې او لګښتونه

هېوادنۍ ګټې: د احمد شاه پر مهال د افغانستان ګټې سیده او ناسیده مالیې وې چې د «دېواني مالیو» او «باج اخیستنې یا خرڅ اخیستې» په نومونو له کرنیزو ځمکو، بڼونو، ژرندو، کورنیو څارویو، کورنیو او بهرنیو سوداګریزو شیانو او کورنیو سوداګریزو صنعتي توکو څخه اخیستل کېده. د ناسیده مالیو شمېر ډېرو او له یوه شي نه د هېواد په بېلا، بېلو ځایو کې ځو ځلې اخیستل کېدې.

سربېره پر دې د «خالصه جات» په نامه دولتي ځمکې د ګټې غوره سرچینه وه چې د کرنې یوه پر درېیمه برخه یې دولت ته رسېده، د دغو چارو کارکوونکي ته «د ثالثات کارکوونکی» ویل کېده چې فیض محمد یې هم یادونه کړې ده. (۱)

ځینې مهال د مالیې کارکوونکیو او مشرانو دولت د نویو ناسیده مالیو په راوېستلو اړ کاوه او له دې لارې یې د هېواد سوداګرو کارګر تر کړاو لاندې راوستل. شاه شجاع څو تنه داسې کارکوونکي بندیان او له کابل نه یې دوسوه زره روپۍ نوې مالیه لرې کړه. (۲)

د سیده مالیې یوه برخه د ملکي او پوځي چارو د مشرانو سیمه ییزو خانانو او داسې نورو د تنخا او جاګیر لګښت و او پاتې یې د دولت نغدي او جنسي خوندیېنونه ته تله.

---

(۱) سراج، ۳۷-۱۶۵ مخونه. (۲) سراج، مخ.

سیده او ناسیده مالیه اجاره والو (تېکه والو) ته په اجاره (تېکه) هم ورکول کېده. تېکه وال چې په دې اړه د ملت واکمن و، د پراخ واک په مرسته یې مالیې راټولولې او دولت ته یې خپله برخه روپۍ په وار ورکولې. دوی له مالي ځانګو سره د شمېر پرمهال د مالي ځانګو د حوالو او سپاربښتلیکونو، د زېرمو د رسېد پاڼو، د ټاکلیو اشخاصو د مالیو د بښنلیکونو او یا هم د بدو پېښو له امله د کرنیزو توکو د له منځه تګ د کچ مجرایي اخیسته، خو که د پاتې برخې په سپارلو کې به یې پښه ګوډه کړه نو د اخیستونکې ځانګې له خوا به ترې غوښتل کېده.

له دوی څخه یو هم عبدالخالق سدوزی نارامه شتمن تېکه وال و چې د احمدشاه تر مړینې وروسته یې په «شپږ سوو زرو» روپیو د «ښکارپور» د مالیې تېکه لرله، خو دا چې خوندینې ته یې د پیسو په ورکړه کې ناغېړي کوله نو کلک چلندې اخیستونکې پرې وټاکل شول. نوموړی د دغه سپکاوي له امله واوښت او د تیمورشاه د دښمنو مشرانو په پارونه راپورته شو او وګړیو ته یې دشتمنیو تر وېش وروسته پر کندهار وسله وال یرغل وکړ او وروسته د کابل لوري ته وخوځېد، خو د تیمورشاه له خوا مات او وځپل شو.

ابن محمد امین دا پېښه په پراخ ډول څرګنده کړې ده.[1]

له دغو کرښو نه موخه دا ده چې د احمدشاه مهال د مالیې د تېکه والۍ او پور اخیستنې د ډول یوه بېلګه چې تر دې وروستیو (د سراج الملت و الدین مهال) په افغانستان کې دوده وه؛ وړاندې شي.

اوس به وګورو چې د احمدشاهي افغانستان کالنۍ ګټې څومره نغدې او جنس کېدې. په رښتینې توګه د دغه ټکي او ځارول څه اسان کار نه دی، ځکه چې د هاغه پېر د ځمکو او نورو خوځنده او ناخوځنده شیانو د مالیو کچه پټه او د پلورلیو او پېرودلیو سوداګریزو توکو او داسې نورو د کچې په څېر ناڅرګنده ده.

سره له دې هم په دې اړه د تاریخ په پاڼو کې ځغلنده نغوتې شوي، چې د هغوی په مرسته تر یوه ځایه پرې پوهېدای شو، لکه مورږ وینو چې د احمدشاه پرمهال (۱۱۷۰) کال د افغاني پنجاب د ولایتونو د زمول شویو مرهتیانو کالنۍ مالیه د هغه ځای د مشر آدینه پرژمنه (اووه نیم میلیونه) روپۍ ټاکل شوې وه.[2] یا دا چې احمدشاه د «بنو» له

---

(۱) مجمل، ۱۵۳ مخ. (۲) سراج، ۲۰ مخ

سهمې نه د مالیې او لښکر د لګښت و خوارو په نامه «اتلس زره روپۍ» اخیستې.[1] یا احمدشاه پر (۱۱۸۱هـ) د ډېرې اسماعیل خان د کوچنې سیمې «میاوالې» مالیه له (څلوېښتو) جریبو څخه یوه روپۍ وټاکله.[2]

یا د احمدشاه تر مړینې وروسته د سند د «ښکارپور» د سیمې مالیه د کال په (شپږو سوو زرو) روپیو تپکه وه.[3]

سربېره پر دې د احمدشاه د لمسي پر مهال د افغاني ولایتونو کالنی مالیه، لګښت و سپما په لاندې ډول څرګنده ده.[4]

ولایت نوم	د کالنیو مالیو کچه	کالنی لګښت	د خوندیینې سپما
کشمیر (لوی ولایت)	۲,٤۰۰,۰۰۰	۱,۷۰۰,۰۰۰	۷۰۰,۰۰۰
پېښور (منځنی ولایت)	۱,۲۰۰,۰۰۰	...	...
ملتان (کوچنی ولایت) »ت)	...	...	۳۰۰,۰۰۰
غازي خان ډېره (همداراز)	۷۰۰,۰۰۰	...	...

له پورتنی څرګندونې نه تر احمدشاه وروسته د ځینو افغاني ولایتونو د کالنی ګټې پر اوښتون و سربېره د یوه ولایت لکه «کشمیر» کالنی لګښت و سپما هم ډاګیزېږي، په دې مانا چې د ولایت لګښت د دولت د ګټې تر دوو برخو اوښتی او د پلازمېنې خوندیینې ته تر یوې برخې لږ رسېږي.

کله چې نور افغاني لوی، منځوي او کوچني ولایتونه، لکه: خوراسان، هرات، کندهار، بلخ، بدخشان، کابل (لوی)، بلوچستان، سیستان، بامیان، غور (منځوی)، سند او نور کوچني ولایتونه له مخکښیو ولایتونو: کشمیر، پېښور و ملتان سره پرتله کړو او کالنی مالیه یې اندېول وګڼو، د دغه ټکي له منلو سره چې د احمدشاه مهال له مالیو سره یې ژور توپیر نه لاره، دې پایلې ته رسېږو چې د افغاني ولایتونو او پنجاب

(۱) حیات، ۵۲۰ مخ تر احمدشاه مخکې دې سیمې، سیمه ییزو مشرانو ته څلور ډوله مالیې ورکولې: له ځمکو څخه جنس یو پر لس، له ځمکو څخه نغدې څه د پاسه یو پر لس، د شیانو د پلورولو له امله په روپۍ کې یوه پیسه او په نکاح کې شپږ روپۍ. تر احمدشاه او ځای ناستیو یې وروسته رنجیت سنګ له ښتو نه پر کال (سل زره) او بیا انګریزانو (سل ویو ولس زره) روپۍ مالیه ټولوله. همداراز حیات ۹۰۵ مخ.

(۲) حیات، ٦۱۵ مخ. (۳) مجمل، ۱۵۳ مخ.

(٤) سراج، ٥٦ مخ، محمد حیات پر خپل مهال د انګریزانو له خوا د پېښور او ډېرو ټوله مالیه (دوه میلیونه) کلداري لیکي، ۸۹ مخ.

(گرد هېواد) د توله کالنی مالیه (یودېرش مېلیونه) روپۍ کېدي، په دغه توپیر، لکه بلوڅستان چې د مالیې پر ځای د شپږو زرو سپرو بلوچو سرتېریو کالنی لګښت ورکاوه، یا بلخ و بدخشان چې د اوزبکو خانانو د پر له پسې تاړاکونو او ویجاړونو له امله دومره ړنګ شوي وو چې ان د احمدشاه د لمسي تر مهاله یې هم خپل کالني لګښتونه پوره کولای نه شول او هر کال به د پلازمېنې له خوندیینې څخه یو څه پیسې د نوموړیو ولایتونو د لګښتونو له پاره وراستول کېدې. (۱)

داحمدشاه دولت کالنی ګټې یوازې همدا (۳۱ مېلیونه) روپۍ ګڼلای نه شو، سره له دې چې دغه شمېر هم دولتي بودیجه بشپړوله؛ لګښتونو ته بس و، او یو څه یې د سپما په توګه خوندیینې ته هم تلو، خو د دولت نورې ګټې د جګړو د ډګرونو ولجې او د ګاونډیو هېوادو د مشرانو او پاچاهانو ډالۍ وې.

که څه هم چې دا ګټې تاکلې نه وې او کله، کله لاس ته راتلې، خو سره له دې هم درنې او د احمدشاه مهال تر پایه غځېدلې وې، لکه د احمدشاه د پاچاهۍ پرلومړیو (۱۱۶۰) کال هغه خوندیینه چې د کابل و پېښور څو کلنه مالیه او د پنجاب د مشرانو ډالۍ وې او د نادرشاه او د کابل د واکمن توکل خان د استازي «محمد تقي شیرازي» په لاس د کندهار له لارې خوراسان ته ورل کېده، د احمدشاه لاس ته ورغله چې څه د پاسه (شل مېلیونه) روپۍ یا (دوه مېلیونه) اشرفۍ کېدې. په خوراسان کې د نادرشاه د ماندینې ډالۍ چې ګرانبیه ډبرې په ځانګړې توګه «کوه نور» په کې و، هم ستره شتمني ګڼل کېده. هغه خوندیینه چې د پنجاب د نیولو پر کال (۱۱۶۵) «میرمنو» احمدشاه ته وسپارله، د هندي مؤرخیو د وینا پر بنسټ (لس مېلیونه) روپۍ وې، همدا راز پر (۱۱۷۰) کال چې احمدشاه په ډیلي کې د وزیر قمرالدین زوی «نظام الدوله» ته د هندوستان وزارت ورکاوه، هغه شمېر پیسې چې د نوموړي له شتمنی نه د احمدشاه خوندیینې ته وسپارل شوې، (شل مېلیونه) روپۍ یې لیکي. په هندوستان کې د احمدشاه د یوې جګړې د ډګر (پاني پت) ولجه مېلیونونه روپۍ، لوښي، څاروي، وسلې او داسې نور وو، همدا راز د هند د نورو راجاګانو او مشرانو ډالۍ او د جګړو ولجې هم پر پورتنیو څرګندونو ورډېرولای شو.

---

(۱) سراج، ۵٦مخ.

په هرډول، دومره ویلاي شو چې د احمدشاه خوندیینه د ځای او مهال په پرتله خورا بډایه وه او تر مړینې وروسته یې اوږده کلونه د وروستیو له پاره ستره هوساینه ګڼل کېده.

پر هغه ورځ چې د احمدشاه لمسی «شاه شجاع» وژل کېده د سلطنتي سپما د خوندیینې یو شمېر ګانې او ګرانبیه ډبرې ورسره وې، چې سلطان محمد یې بیه د (پنځو میلیونو) روپیو په خوا وشا کې لیکې. دا چې د احمدشاه وروستیو هم خپلې ګټې لرلې، څه اړینګ نه شته، خو سلطنتي خوندیینه چې له غمیو او سرو زرو ډکه وه، هماغه خوندیینه وه چې په خپله احمدشاه ډکه کړې وه، ځکه چې کاله ته یې د احمدشاه غوندې ستړې بریاوې، درنې ولجې او د پاچاهانو ډالۍ لاس ته ورنه غلې.

دولتي لګښت:

د احمدشاه د دولت لګښتونه دا وو:

د سرتېریو او افسرانو تنخا، د وسلې او پوځي یونونو لګښتونه، د هېوادنیو کارکوونکیو، سیمه یزو خانانو، ساداتو او دینپوهانو، تنخاګانې، دلېږدونو او سپرلیو لګښت، د دولتي ودانیو لګښتونه، د دربارو سلطنتي کورنۍ لګښتونه او داسې نور، خو پوځي لګښت د هېواد تر ټولو لګښتونو خورا درون و او لکه څرنګه چې ښکاري د هېواد د ټولې کالنۍ ګټې دوو برخو ته ورنږدې و، په دې مانا چې:

د احمدشاه اردو (سل و شل زره) تنه لرل، چې (نوې زره) یې په سپرو او (دېرش زره) یې په پلیو ټولګیو کې وو، نو چې د هر سپاره میاشتنۍ تنخا (۱۲) روپۍ او جنس و، په کال کې ټوله (دوولس میلیونه او نه سوه او شپېته زره) روپۍ کېدې او هر پلي هم میاشتنۍ (شپږ) روپۍ او جنس تنخا اخیسته چې ټوله په کال کې (دوو میلیونو او یو سل وشپېتو زرو) روپیو ته رسېده.

همدا راز د اردو د افسرانو نغده او جنس تنخا چې د جاګیر په توګه له هېواد نه تر لاسه کېده، د وسلې د پېرودلو او وسله تونونو دډکولو او د لېږدونو او داسې نورو کالنی لګښت (درې میلیونه) روپۍ کېدې، په دې توګه د احمدشاه د اردو ټول کالنی لګښت څه د پاسه (نولس میلیونه) روپۍ وې چې د هېواد د ټولې کالنی ګټې په پرتله (۳۱ میلیونه روپۍ) د دولتي پانګې دوې برخې ترې جوړېدې.

په هیواد کې د ودانیو چارې، لکه: بنار، پول، جومات، تم ځای او داسې نور تر ډېره په ښېګاري د دول سرته رسېدې. د کارکوونکیو تنخاوې، د دربار لګښتونه او داسې نور د دولتي ګټو له هماغو (۱۲ میلیونو) پاتې شویو روپیو څخه ورکول کېدل او چې څه به پاتې کېدل د دولت د سپما خوندیینې ته سپارل کېدل.

دا مو په پام کې وي چې د لاریونونو د لګښت له نیول شویو هیوادونو، ولجو او د بهرنیو پاچاهانو او د لارې د سرد واکمنو له ډالیو څخه بشپړېده.

د یادولو وړ ده چې د هیوادنیو کارکوونکیو، خانانو او داسې نورو نغدي او جنس تنخاوې د جاګیر او د هیواد له دیواني مالیو نه د حوالو او سپارښتلیکونو له لارې ورکول کېدې ځکه چې خوندیینو اوړه ورکولای نه شوه.

ټولو لویو دولتي کارکوونکیو ته هم د تنخا پر ځای پاچاه ښلي کلي او باندې رسېدلې وې. لکه ابن محمد امین چې د مختار الدوله «شیرمحمد خان» د کلیو او باندو د جاګیر یادونه کوي چې د تیمورشاه پرمهال ترې اخیستل شوي و. [1]

د محمد زیو د پاچاهۍ پرمهال د ابدالیانو په توپیر د لویو کارکوونکیو تنخا جګه شوه، د بېلګې په توګه شاه شجاع ابدالي خپل وروړ شاهزي پیروزالدین ته چې د هرات نایب الحکومه و د هغه ځای له دیواني مالیې نه د کال (درې سوه زره) روپۍ تنخا ټاکلې وه [2] او خپل زوي شاهزي تیمور ته یې چې د کندهار نایب الحکومه و، د کال (۳۶ زره) روپۍ تنخا ورکوله. [3]

خو پاچاه دوست محمد خان د کندهار له مالیو نه یوازې د هغه ځای لویو سردارانو ته د کال لاندېنۍ تنخاوې ورکولې:

سردار رحمدل خان ته (پنځه سوه زره) روپۍ، سردار میرافضل خان ته (دوه سوه زره) روپۍ، خوشدل خان ته (سل واویا زره) روپۍ، غلام محی الدین خان ته (سل و دوولس زره) روپۍ، سردار شیر علي خان ته (سل زره) روپۍ، منوردل خان ته (اویا زره) روپۍ او څو نورو سردارانو ته (دوه سوه او شپږ دېرش زره) روپۍ. [4]

له دې نه ښکاري چې د احمدشاه مهال د چارواکیو تنخا د هغه تر وروستیو ټیټ وه.

---

(۱) مجمل، ۱۵۹مخ (۲) سراج، ۷۶مخ (۳) سلطاني، ۲۶۳مخ. (٤) سراج، ۲۲۰مخ.

درویشتم څپرکی

د احمدشاه د چارواکیو رسمي نومونه

افغانانو یو ډول نومونه لرل چې په هندوستان کې یې د خپلې شهنشاهی پر مهال دود کړي وو، لکه: خدای زی، ظفرخان، تفال خان، سربلند خان او په لسګونو نور.
محمد قاسم فرشته څو ځلې دغه افغاني نومونه یاد کړي، په ځانګړې توګه د سلطان علاوالدین د سلطنت د پېښو په ترڅ کې یې د ډکن افغاني پاچاه «حسن کانکوي بهمني» نومونه اخیستي دي.
د احمدشاه پر مهال یو شمېر دغه نومونه د عربي ژبې له یوې ډلې نومونو سره چې له پېریو راهیسې د ختیځ په اسلامي هېوادو کې کارېدل، یو ځل بیا په افغانستان کې دود شول چې کورنیو او بهرنیو څېرو ته یې ورکړه یوازې د پاچاه واک و. دا نومونه د بر او په لاندې ډول وو: فرزند خان، جان نثارخان، شاه پسند خان، شاه دوست خان، وفادار خان، کفایت خان، التفات خان، خان خانان، مشرف خان، شاه ولي خان، مخلص الدوله، نظام الدوله، امین الملک او په دې ډول په لسګونو نور.

څلورويشتم څپرکی

د احمدشاه ودانۍ

په دې پوهېږو چې احمدشاه ملت ته د نوي تمدن و پوهې وروېږندلو ته وزګار نه و. ښايي وويل شي چې د افغانستان پوهه، ادبيات او لرغوني ملي صنايع چې د مغولو تر تاړاک وروسته ويجاړ او د افغانستان د تيموريانو پرمهال لې راژوندي شول او بيا د اوزبکو، سپويانو او بابريانو له لاسه د هېواد د سياسي شننې له امله ګړنګ ته ولوېدل، د احمدشاه پرمهال هم پرهماغه مړ ژواندي بڼه پاتې شول، مانا دا چې دا مهال په افغانستان کې هيڅ ښوونځی، پوهنتون، کتابتون و اکاډيميک بنسټ جوړ نه شو. همدا راز احمدشاه د خپل سلطنت په ټوله موده کې د کرنې، صنايعو او اقتصاد ودې ته هر اړخيزه پاملرنه ونه کړای شوه ځکه چې هغه له سياسي او کورني پلوه د يوه ړنګ و ويجاړ هېواد پاچاه شوی و او خپل ټول ژوند يې د همدغو نيمګړتياوو د سمون په لار کې تېر کړ. په دې توګه، سره له دې چې له احمدشاه نه په دغه لړ کې کومه غوره نښه راپاتې نه ده، خو بيا هم چې کله وزګار شوی لېږ ډېر يې ودانيو او د ځينو کورنيو صنايعو ساتنې او دودونې ته لاس غځولی دی.

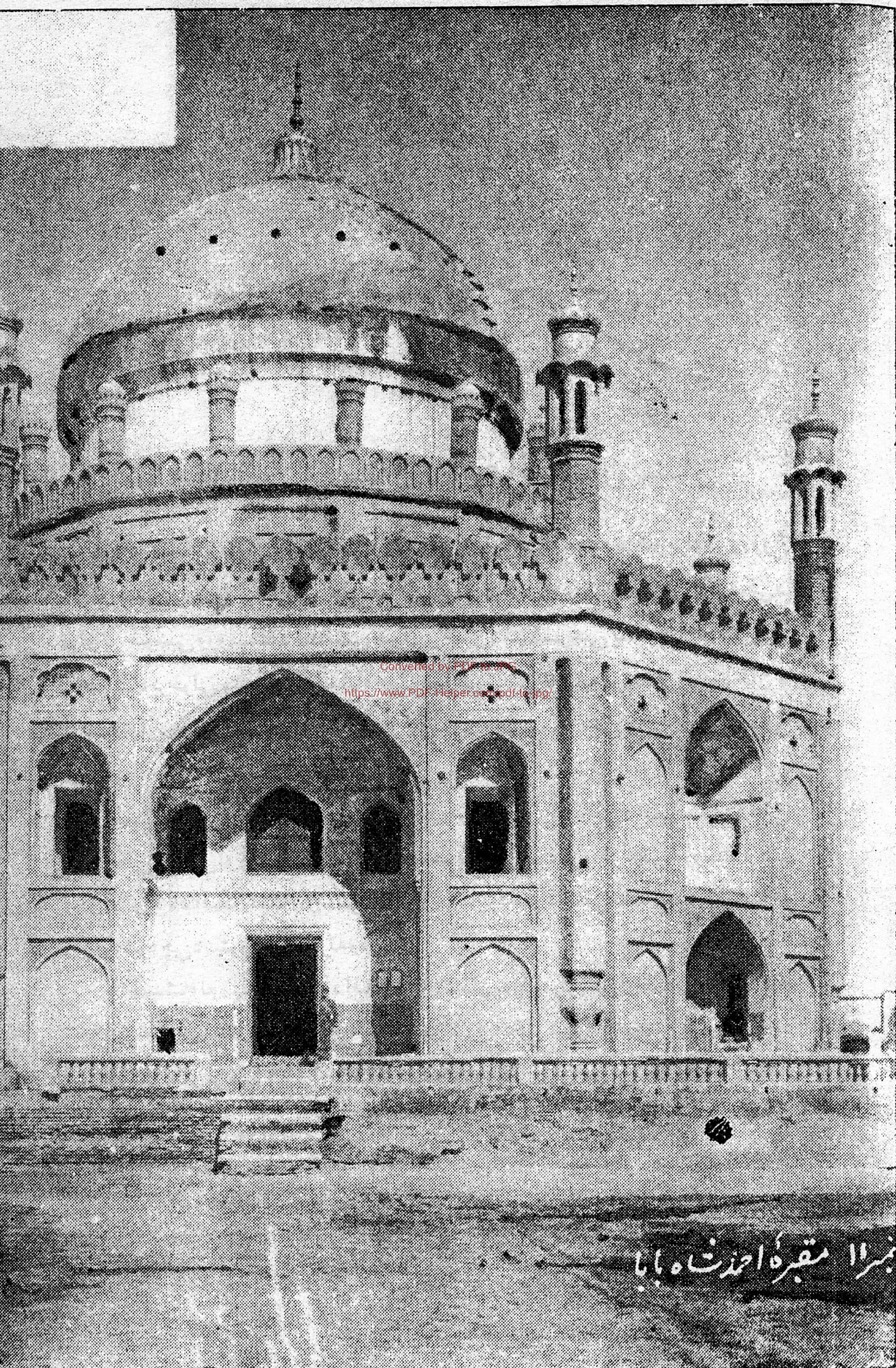
احمدشاه د نادرشاه په لاس د کندهار د پخواني ښار د ړنګېدو له امله غمجن و او نادر آباد کلا يې« چې پر خيشته ځمکه يوازې له پلازمېنې سره د جګړې له پاره جوړه شوې وه » د افغانستان د پلازمېنې وړ نه ګڼله، ځکه يې پر (۱۱۷٤) سپوږمېز کال د اوسني کندهار ښار بنسټ کېښود، (نهمه ګڼه انځور کتلی شئ) او د لومړي ځل له پاره يې سيده بازارونه جوړ کړل چې پر نېغو کرښو يوه بل ته مخامخ وو.

نمبر ۹ شهر جدید قندهار احمدشاهی

احمدشاه د ښاري سیمو تر ټاکلو وروسته د شمالي اړخ په منځ کې «دولتي ارګ» وټاکه چې وروسته یې بنه واړول شوه او اړخونه ته یې د شاهي سرتېریو مېشتځي، توپخانه، وسله تون، ډیپو، د باروت جوړونې ځای او شاهي غوجل ودانه کړه. او د سلطنتي دېواله ته مخ یې د «شاه بازار» ترڅنګ شاهي جومات جوړ کړ (لسم انځور کتلی شئ) خو په کندهار کې د احمدشاه تر ټولو ښکلې ودانۍ هماغه دي چې «د حضرت محمد ﷺ» د سپېڅلي خرقې او خپل قبر له پاره یې د «شاهي بڼ» په منځ کې جوړې کړې. اوس د بڼ څرک نه لګېږي، دا هماغه ښکلې ماڼۍ ده چې د یوه اسپانوي ختیځ پوه «هسري هراس» په وینا «یوه نړۍ سپېڅلتیا او برم و پرتم تر ووري». (یوولسمه ګڼه انځور کتلی شئ)

احمدشاه پر (۱۱۶۶) کال د کابل بې آرو بنسټه ښار ته د یوه دېوال په چاپېرولو پوځي بنه ورکړه خو نن یې کومه غوره نښه پاتې نه ده. د کابل بالاحصار ختیز لوري ته یې د شاه شهید په نامه د «شاه اسحق ختلاني» زیارت پر ۱۱۸۳ کال د خواجه سرا «یاقوت» په مرسته ودان کړ، همدا راز یې په بلخ کې د پخواني خولم پر ځای اوسنی تاشقرغان جوړ کړ، دده پر مهال (۱۱۸۴) کال په سند کې د نایب الحکومه «غلام شاه خان» له خوا د «حیدر آباد» نوي ښار بنسټ کېښوول شو. احمدشاه پر (۱۱۷۰) کال د خپلو دوو کارکوونکیو په مرسته په مکه معظمه کې د افغاني حاجیانو له پاره د استوګنې ودانۍ جوړه کړه. کېدای شي چې د هېواد په نورو سیمو کې به هم ودانیزې چارې شوې وي خو د تاریخ له مخونو په ډېر څه لاس ته نه راځي. احمدشاه د افغانستان د ختیزو ولایتونو ان هندوستان ګڼ شمېر ختګر کندهار ته راوستل او په احمدشاهي ښار کې یې ځانګړې مېنه د «دختګرو مېنې» په نامه وټاکله، دا مېنه تر اوسه په همدغه نامه شته او استوګن یې هماغه د احمدشاه مهال د ختګرو کول دي چې پورتنۍ پېښه یې هېره نه ده او اوس هم ختګري کوي. د احمدشاه پرمهال پر ودانیو سربېره چې بشپړه بېلګه یې د هغه خپل زیارت دی، د افغانستان له نورو ښکلیو او پرمختللیو صنایعو څخه چې د منځنیو پېړیو په لړ کې په زړه راکښونکې بڼه څرګندوو او وروو، ورو له منځه لاړل، یو یا دوه یې ژوندي وساتل شول، لکه مرو وینو چې د احمدشاه پرمهال د لرغوني ښکلې افغاني خاتم کارۍ او لرګین کارۍ په لړ کې د نورو ترڅنګ ښایسته کړکۍ هم جوړېدې چې ځینې یې لا تر اوسه د هاغه مهال په جوړو شویو کورونو کې پاتې دي. (۱۲ انځور) او یا د ډول ، ډول لرغونیو افغاني انځور شویو زرینو ټوټو پر ځای چې په ټول ختیځ کې یې لوړ نوم لاره او یو مهال د چنګیز د زوی «اوغدي» د خوښونې له امله د هرات ښار د بیا ودانېدو لامل شوې، د احمدشاه پرمهال ښکلې ورېښم ګنډنې د «خامک ګنډنې» په نامه بڼه پرمختګ کاوه چې تر اوسه کار پرې کېږي.

نمبر ۱۰
جامع شاهی احمدشاه
در شهر قندهار

نمبر ۱۱ مقبرهٔ احمدشاه بابا

پینځه ویشتم څپرکی

د احمدشاه پرمهال د افغانستان نښان

د احمدشاه پرمهال د افغانستان نښان، پرپاچاهۍ د هغه د ټاکلو پرلومړۍ ورځ وټاکل شو، په داسې توګه چې د ملي جرګې یوه غړي او د احمدشاه لومړني ټاکونکي د تولو تر خوښې وروسته د سلطنتي خول پر ځای د نېکمرغۍ په هیله د غنمو وږی داحمدشاه پرخولۍ وټومبه، احمدشاه هم له هماغې شیبې نه دغه سپېڅلې نښه د ځان و دولت له پاره ومنله، دا نښه دافغانستان له اوتاسره هم سمه وه چې د هېواد کرنیز والی څرګندوي.

احمدشاه یوازې د غنمو وږی بس ونه ګاڼه او «توره» یې «چې د افغانستان د ملي او تاریخي مېړانې او زړورتیا نښه یې ګڼله» هم پرې ورډېره کړه. تر هغې وروسته «غنم وږی او توره» د افغانستان رسمي نښان و، بیا پر دغه افغاني نښان یوه بله نښه هم ورډېره شوه چې «ستوري» ته ورته وه.

د احمدشاه له مهاله تر موږ د افغانستان نښان په واز . راز بڼو رارسېدلی . لکه د شاه شجاع پر ځینو مېسینو پیسو کله یوه او کله دوې تورې انځور شوي. د محمد زیو پرمهال او د امیرشیرعلی خان پر پېر (۱۲۷۹-۱۲۹۶) دغه توره د زمري په لاس کې وینو. (۱)

---

(۱) کتلی شئ: دشمس النهار ورځپاڼې ګڼې . لکه: د (۱۲۹۰) سپوږمیز کال د ذی الحجی (۱۵) او (۲۵) نېټې، لومړی توک . لسمه او یوولسمه ګڼه، د (۱۲۹۱) کال د ربیع الاول (۶) نېټه، دویم توک (اوولسمه) ګڼه او د (۱۲۹۲) کال د ربیع الاول (۱۳) دریېم توک (څلورمه) ګڼه.

«شمس النهار» رسمي ورځپاڼه وه ځکه یې پر سر مخ د افغانستان دهاغه مهال رسمي --------- >>

د «ضیاء الملت و الدین امیر عبدالرحمن خان» (۱۲۹۸-۱۳۱۹) د مهال پر پیسو او د اسې نورو د دریځ پرښیاو خوا د غنم وړي لیدل کېږي. تر هغې وروسته تر ننه د دریځ او کله، کله د خولی ګرد چاپېر د غنم وړي له دوو رېونده متقاطع تورو سره «د دې له پاره چې په عمودي تقاطع د پېرنګي صلیب ته ورته نه شي» لیدل کېږي او ځیني مهال د افغانستان پر رسمي پیسو، فرمانونو، بیرغ و خولی له تورې سره توپ و توپک هم شته او دود دي. خو دا چې د احمدشاه مهال افغانستان نښان د غنم وړی، توره او ستوري وو لږ څه څرنې ته اړتیا لري، ځکه چې زموږ په تاریخونو کې په دې اړه څه نه شته، خو د احمدشاه مهال پیسي په دې اړه ډېره مرسته کوي. سره له دې چې په افغانستان کې د احمدشاه مهال د پیسو ټولګه نه شته خو بیا هم د هغه ځو پیسې چې د کندهار ښاروالۍ د موزیم د تاریخي پیسو په کلکسیون کې او ځیني یې له مینه والو اشخاصو سره دي؛ پورتني ټکي زباتوي.

د دغو پیسو یوه چې مېسینه او د وزن و حجم له پلوه د احمدشاه «فلوسونو» ته ورته ده پر یوه مخ یې لواړ غنم وړی دی خو د وړي شا و خوا نوري نښې او د پیسې بل مخ سولېدلی او نه ښکاري[1] په دغه لړ کې یوه بله پیسه چې هغه هم مېسینه ده، پر یوه مخ یې دغه انځور دی: «دوې نېغې او پرتې تورې او د دواړو ترمنځ غنم وړی» پر بل مخ یې

---->> نښان انځور شویدی. تر ۱۲۹۱ کال د شمس النهار په مخکښنیو ګڼو کې د لومړیو مخونو پر سر د وه خوځنده زمري یو بل ته مخامخ دي چې د هر یوه په لاس کې توره او ښامار یې تر پښو لاندې نیولی دی، خو د (۱۲۹۲) کال په نوموړې ګڼه کې بیا ښارمار نه لیدل کېږي.

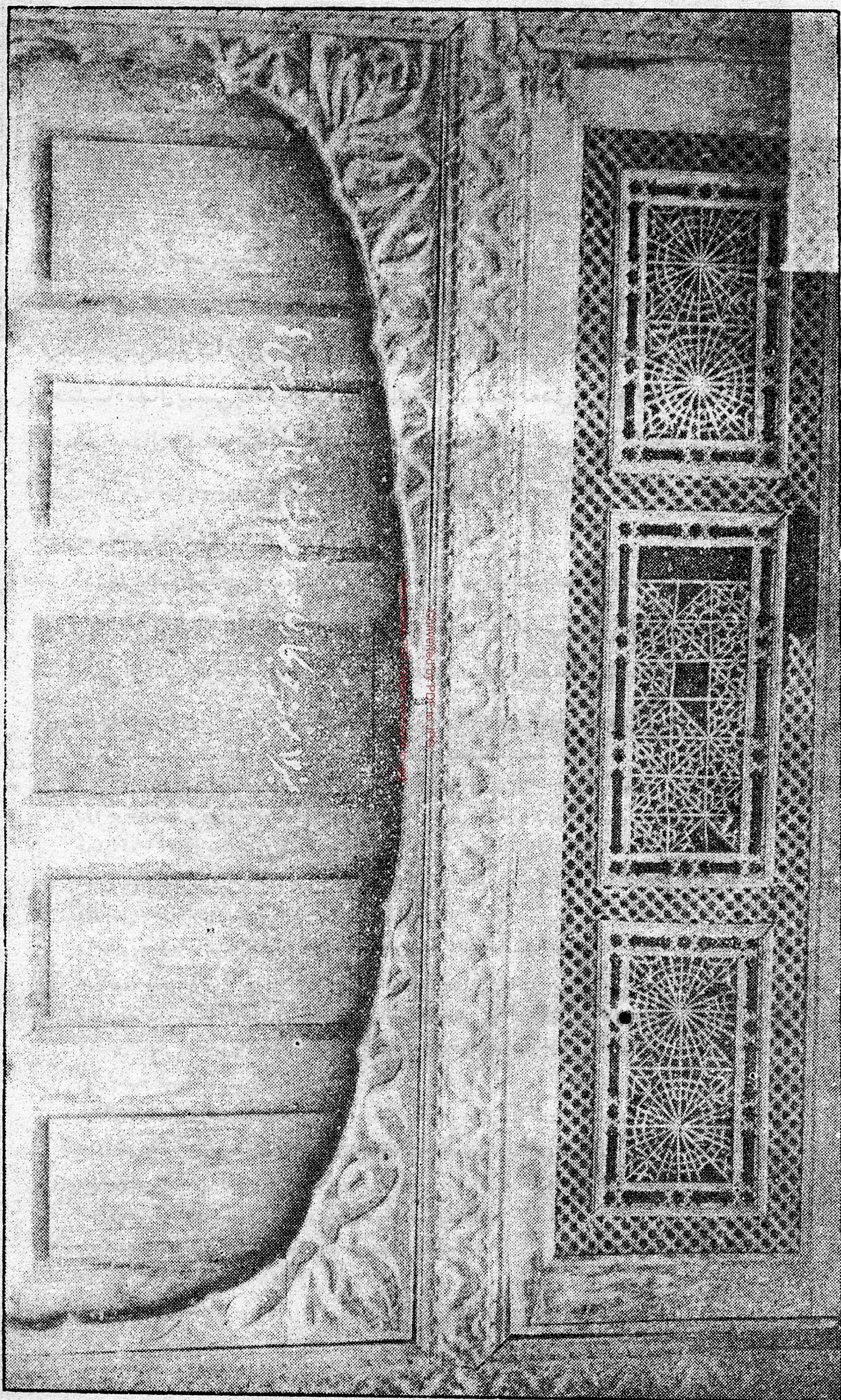
شمس النهار لومړنی ورځپاڼه ده چې په افغانستان کې خپره شوې او له پورتنیو کنو څخه چې یوازې لومړې او وروستي مخونه لري لاندې سکالو وې لاس ته راځي:

د اخبار په سریانه کې د زمریانو څلور خراوې او د بهلا، بهلو قافیو څلور حمدیه بیتونه لیکل شوي او د سریانې په پای کې یې کالنی بیه (د شاهي ښهرې شل روپۍ) او په عربي او انګریزي ژبه یې له میاشتې او کال سره د خپرېدو نېټه لیکل شوې ده. همدا راز یې شپږ میاشتنۍ بیه او د یوې ګڼې بیه هم لیکل شوې ده.

«شمس النهار» د کابل بالاحصار د شمس النهار په چاپخونه کې د ورځپاڼې د مشر میرزا عبدالعلیخان په زیار چاپ و خپرېده.

مخکې ښودل شوې ګڼې یوازې لومړی او وروستی پاڼې لري چې ټول څلور مخه کېږي او دا مخونه د ورځپاڼې د دوه ټنې په توګه ګڼې نه لري، په دې توګه پوهېدای نه شو چې هرې ګڼې څو مخونه لرل. د سرپاڼې په شاتنې مخ کې چې موږ یې دویم بولو او دورځپاڼې د وروستی پاڼې پر دواړو مخونو د شمس النهار د اداري، اعلاتونه، لکه: بیه، د لېږلو آرونه او داسې نور لیکل شوي دي...

(۱) دا د کندهار استرګن ښاغلی محمد رحیم خان پلوېلزي پیسه ده.

د «ب احمدشاه» لیکنه لوستل کېږي. (۱)

ځرګنده ده چې نوموړې پیسه د کندهار ښار تر جوړېدو وروسته چې «احمدشاهي» (۱۱۷٤) نومېده، د احمدشاه له خوا وهل شوه او څلند یې وموند خو کال یې ځرګند نه دی. انګلېسي چې د پیسې له یوه مخ نه د «ضر» توري چې پرځنده لیکل شوي و د اوږده مهال سره لیدو له امله الوتي او «ب» توري یوازې پاتې شوی، په دې توګه له دغو دواړو توریو ځخه د «ضرب» وړی جوړېږي چې ټول «ضرب احمدشاهي» لوستل کېده.

د احمدشاه ځینې مسي روپۍ لاندېنۍ لیکنې او بڼې لري:

۱– پر یوه مخ «فلوس احمدشاهي» لیکنه، پر بل مخ دوې توري چې نېغې یوه پله پرې کوي.

۲– پر یوه مخ «فلوس احمدشاهي ۱۱۶۱»، پر بل مخ دوې نېغې متقاطع توري.

۳– پر یوه مخ «فلوس احمدشاه ۱۱۷۷»، پر بل مخ یوه پرته توره او د هغې د پاسه یو بې مانا انځور.

٤– پر یوه مخ «فلوس احمدشاهي»، پر بل مخ یوه پرته توره چې له پاسه کرابین ټوپک نېغ پرې راغلی.

۵– پر یوه مخ «فلوس احمدشاهي»، پر بل مخ یوه پرته توره او د پاس یې یو ستوری. په ځینو کې دغه ستوري د توري د پاسه دري او په ځینو کې دوه شي چې یو یې پاس او بل یې لاندې ښکاري.

٦– پر یوه مخ «فلوس احمدشاهي»، پر بل مخ یوه پرته دوه ژبې توره او یا یې د پاسه یو ستوری.

خو د احمدشاه سره زرې پیسې اوس په کندهار موزیم کې نه شته، ما یوازې د احمدشاه یوه سپینزرې پیسه ولیده چې د افغانستان د هاغه مهال دوه مثقاله او څو چنې درنه روپۍ ده. (۳)

د دې روپۍ پر یوه مخ دغه نابشپړه لیکنه لوستل کېږي: «... از قادر بیچون به احمدشاه... زن بر سیم و زر... ست ما...»

بل مخ یې: «... میمنت مانوس سنه ۸ جلوس ... ب...»

د افغاني تاریخونو د ځرګندونې له مخې ښایي د پیسې آر لیکنه داسې وي. (٤)

---

(۱) دا د کندهار د چلغور استوګن ښاغلي محمد رسول خان بابري پیسه ده.

(۲) دا د کندهار ښاروالي په موزیم کې د احمدشاه په نامه د تاریخي پیسو د ټولګې اړوند پیسې دي.

(۳) دا د امیرعبدالرحمن خان د نومیالي کوتوال «نایب میرسلطان خان» د کورنۍ پیسه ده.

(٤) لکه «سراج التواریخ» لومړی ټوک، د احمدشاه سرلیک.

«حکم شد از قادر بیچون به احمدشاه – سکه زن برسیم و زر از پشت ماهی تا بماه-
سن ۸ جلوس میمنت مانوس ضرب...»
احمدشاه په هرات ، کندهار ، مشهد ، اټک ، انواله (روهیله کنډ ۷۳-۱۱۷٤)
بریلي (پر هماغه کال روهیله کنډ) ، بهکر (اندوس ۱۱٦۸-۱۱۷۷) ، پېښور ،
ټټه (سند) ، غازي خان ډېرې (۱۱۷۰) ، ډېرو ، سرهند (دد غه ځای د پیسو وروستی کال
۱۱۷٦ دی) ، ډیلي (پر دویم ځل نیولو) ، کشمیر (سره زرې پیسه ۱۱٦۷) ، لاهور (سره
زرې او سپینزرې ۱۱٦۱) ، مراد آباد (روهیله کنډ) ، ملتان (۱۱٦٥) ، نجیب آباد و آگره ،
(د احمدشاه په نامه د نجیب الدوله له خوا پر ۱۱۸۰ کال سکه وهل شوې) ښاروکې
پیسې چاپ کړې چې بېلګې یې دا دي: په اټک کې سره زرې روپۍ ، پر یوه مخ یې «حکم
شد از قادر بیچون به احمدشاه – سکه زن بر سیم و زر از پشت ماهي تا بماه»
پر بل مخ یې «جلوس میمنت مانوس سنه ۱۵ ضرب اتک». سپینزرې روپۍ هم پر
همدغه ډول چاپ شوې ده. په ملتان کې چاپ شوې مسي روپۍ چې پر یوه مخ
یې «احمدشاه پادشاه درانی فلوس سنه ۱۱۷۰» او پر بل مخ یې «ضرب ملتان جلوس
مبارک ۱۰» لیکل شوي .[۱]
خو په دې نه پوهېږو چې د احمدشاه مهال افغانستان ملي رنګ څه و او په پوځي
رېیو کې په کومه بڼه کارېده؟ یوازې همدومره ځرګنده ده چې د احمدشاه تر لړۍ وروسته
د محمدزیو پر لومړي مهال له ۱۲۵۹ تر ۱۲۸۵ پورې د افغانستان رېیو (بیرغونو)
ټاکلي رنګ نه لاره او تر ډېره سره او شنه رنګونه دود وو ، خو له ۱۲۸۵ کال را وروسته په
پوځي درې سریو سرو او شنو بیرغو کې په سپین رنګ ، سپېڅلي کلمه ، قرآنی آیتونه د
راشده خلفاوو (څلورو یارانو) له نومونو سره لیکل کېدل. کېداي شي ووایو چې دغه
جوړښت ورنګونو د احمدشاه لړۍ د پوځي بیرغونو او رنګ سره ژور تو پیر نه لاره ، همدا
رنګونه وو چې له (۱۱۹۷) کال را وروسته ورو ، وروړ له «دریغ» سره تورو بنفش
رنګونه او په پوځي بیرغونو کې «لمر ، ستوري او توپ» پرېوړ ډېر شول ، لکه هماغسې
چې د افغانستان د بهرنی سیاسي خپلواکۍ د له منځه تګ سره ، ملي رنګ «تور» شوی
و. ددې سکالو هر اړخیزه څرګندونه له هغې د پیرونو او اوښتو سره ښله څېړنه غواړي ،
دلته ښايي همدومره ووایو چې د خپلواکۍ تر ګټلو وروسته د افغانستان ملي رنګ پر (
۱۳٤٦) سپوږمیز کال «تور ، سور و شین» وټاکل شو ، شاهي رنګ هم «سور» دی چې تر
(۱۳۱۹) لمریز کال وروسته د افغانستان د سلطنت مقام ته ځانګړی شوی دی.

(۱) «رساله مسکوکات افغانستان در عصر اسلام» د نوی مؤرخ او د تاریخ ځانګې او کابل موزیم مشر ښاغلي احمدعلیخان کهزاد ، لیکنه ، کابل ۱۳۱۹ کال.

څلورمه برخه

د احمدشاه جګړه ییز یونونه

وروسته تر هغې چې احمدشاه د افغانستان پر پلازکېناست، لومړنی کار یې د دولت و پوځي اوردو جوړول و چې سمدلاسه دا دواړه اسان ګڼل کېدل، ځکه چې احمدشاه د دولتي جوړښت له پاره رښتینې ملګري لرل چې څو کاله له ده سره د نادرشاه ترڅنګ راتول و آزمېيل شوي وو، نو له دوی څخه یو «بګي خان بامیزی» یې د «شاه ولي خان - اشرف الوزرا» په نامه د هېواد لومړی وزیر وټاکه او بل «جهان خان پوپلزی» یې د «میربزن- سپه سالار- خان خانان» په نامه دفاع وزیر کړ. د پلازینې پوځي کوماندان د «امیر لښکر» په نامه «شاه پسند خان اسحق زی» وټاکل شو، همدا راز نور نومیالي او پېژندل شوي سړي د ښلا، ښلو څانګو چارواکي او پوځي مشران شول.

اوردو هم په هوساینې سره جوړ شو، ځکه چې احمدشاه له توپونو او نورو لوښیو سره شپاړس زره وسله وال افغاني سرتېري لرل. دا کوچنی اوردو ستر ځواک او هغه زلمي په کې وو چې د ژوندانه څو کلونه یې د هندوستان، بخارا، خوارزم، ایروان و داغستان پرجګړه یزو ډګرونو تېر کړي او هیڅکله یې ماتې لیدلې نه وه.

احمدشاه پوهېده چې دغه جنګيالی اوردو د یوه هېواد د نیولو له پاره بس دی، ځکه یې له خوراسانه د راتلو له لومړۍ ورځې شننې ته پرې نه ښوو. احمدشاه چې د افغانستان پاچاه شو، دغه سرتېري د زړه له کوي خدمت ته چمتو شول ځکه چې دوی تر پخواني او زړور افسر احمدشاه ښه پاچا نه لیده. د نومیالي شاعر له وینا سره سم [1]

---

[1] زد و چیز گیرند مر مملکت را / یکی ارغـــوانی یکی زعـــفرانی
یکی زرنام ملک برنبشـــه / دگر آهن آب داده یمانی «دقیقي بلخی»

احمدشاه د هېوادنیو چارو او هېوادنیونې له پاره یو اړخ لاره چې هغه ځواک دی، خو د دغه کار دویم اړخ «پانګه» نیمګړې او موند لوبې د بره هڅه غوښته، دا مهال بخت له احمدشاه سره مرسته وکړه او په کندهار کې د کابل و پېښور ولایتونو د څو کلنې مالیې او د پنجاب مشرانو د ډالیو د څه د پاسه د ورمېلیونو سروزرو «همیانی چې نادر ته ورل کېده: لاس ته ورغله، څرګنده ده چې احمدشاه ددې پانګې ستره برخه د هېواد د سرتېرو د لګښتونو په چارو کې ولګوله او داورده د پراختیا هڅې یې پیل کړې.

افغاني مشرانو هم اوردو ته د سرتېرو د لېږلو او د نیم پوځي دلو د جوړولو په اړه خورا زیار وګاله، له همدې امله د هندي مؤرخینو له وینا سره سم، احمدشاه چې له «ستلجه» تېرېده تر شا یې د پرش زرېز اوردو روان و.

په دې توګه همدا چې احمدشاه له لومړنیو ملکي او پوځي چارو څخه وزګار شو، بې ډیله یې د ختیځ له لورې د افغانستان د ځمکو پر بیانیولو پیل وکړ.

شپږویشتم څپرکی

لومړی یون (۱۱۶۱) س کال

د کابل، پېښور، سند و ملتان ولایتونو یوځای کول، د لاهور جګړه، له هندوستان دولت سره د «سرهند» جګړه

ځینې تاریخ لیکونکي د احمدشاه د جګړه یزو یونونو د شمېر ونېټو په ټاکنه کې تېروتي، لکه فیض محمد خان چې د احمدشاه د لومړیبیانه او له پېښوره کندهار ته د هغه د بېرته راستنېدو کال (۱۱۶۰) «د پاچاهی لومړی کال» ګڼي[1] خو موږ ته څرګنده ده چې نادرشاه د (۱۱۶۰) کال پر نیمایي د جمادي الاخر په میاشت کې ووژل شو او احمدشاه تر دې نېټې څلور میاشتې وروسته د «شوال» پر میاشت د افغانستان پاچاه شو، همدا راز له خوراسانه کندهار ته د احمدشاه راتګ، د مشرانو راټولېدو، د جرګې جوړېدو او د پاچاه ټاکنې همدومره موده غوښته، نو څرګنده شوه چې د (۱۱۶۰) کال پای ته دوې میاشتې پاتې وې چې احمدشاه «پاچاه» شو. په دوو میاشتو کې د یوه منځني حکومت جوړول، د کندهار د چارو او سرتېریو سمون او تر پېښوره تګ و راتګ خورا ناشوني ښکاري.

احمدشاه پر (۱۱۶۱) کال خو ځښتونه پیل کړل او دا چې هوډ یې کړی و چې د

(۱) سراج، ۱۱ مخ.

هېواد له ختیز لوري څخه یې راونیسي، نو سپاه سالار «سردار جانخان» یې د مخکښې په توګه د کابل کرښې ته واستاوه؛ په کندهار کې یې د سلطنت وکالت خپل ورارهٔ «لقمان خان» ته وسپاره او دی له ستر لښکر، درنو توپونو او لوژستیکي زېرمو سره د مخکښې لښکر تر شا و خوځېد.

«سردار جانخان» چې لوری یې کابل و په غزني کې له جګړې سره مخامخ شو، ځکه چې د کابل وپېښور نایب الحکومه «ناصر خان» چې د هندوستان دربار پخوانی کارکوونکی او د نادر له خوا غاړې ایښوولو ته اړ شوی و، د خپل بادار تر مړینې وروسته یې څو ځلې د حکومت چغه پورته کړې وه او غوښتل یې چې تر دغه نامه لاندې ځان له اټکه تر غزني د خپلواکۍ ور وښیي.

همدا چې «ناصر» په کندهار کې د احمدشاه له پرېکړې خبر شو، په کابل و غزني کې یې لښکر «تیارسئ» کړ، خو په دې وپوهېد چې کابلیان احمدشاه پلوي دي، نو له ایماقو او هزاره ګانو څخه یې د پوځي ټولګیو پر جوړولو پیل وکړ، خو تر دې وروسته ناصر په غزني کې د احمدشاه له مخکښې سره د ټکر په ترڅ کې مات او ښار ونیول شو.
ناصر په خپله د احمدشاه د مخکښې لښکر د مخنیوي له پاره په کابل کې د لښکرې چمتووالي هڅې پیل کړې خو ژر بې جوکې او تېښتې ته اړ شو، ځکه چې ایماق و هزاره لښکرې چمتو نه شوې چې د خپل هېوادوال پاچاه «احمدشاه» پر وړاندې وجنګېږي.
همدا چې ناصر پېښور ته ورسېد، بیا یې د سرتېرېو راغونډول پیل کړل، خو دلته هم د کابلیانو ته له ورته غوښتنې سره مخامخ شو او وایې وربدل چې په اشنغر کې دده پخوانی ملګری «افغان عبدالصمد خان مومنزی» د احمدشاه د اوردو د هرکلي پرچارو لګیا دی، له همدغه امله یې په خورا پرغز د هغه پر سیمه یرغل وروړ، خو عبدالصمد مخکې تر دې «جلال آباد» ته روان شوی و.

ناصر لا دمه کړې نه وه چې د احمدشاه سپه سالار پر پېښور ورننووت، دی اړ شو چې خپله کډه پرېږدي؛ یوازې له اټکه واوړي او د راولپنډۍ «چهچهه» ته پر شا شي، مګر یې چې د زبردست خان لور او د علیمردانخان لمسی وه په درناوي یرغمل شوه. سپاه سالار د احمدشاه له سپارښتنې سره سم ناصر وڅاره. ناصر د دې چټکې څارنې له امله لوری لودن ورک کړ او لاهور ته لاړ، هلته یې د هند د شهنشاه د وګړي په توګه ځان د مړه

نادرشاه پرځای وروسپاره، دد خوځښت د احمدشاه پر وړاندې د پنجاب نایب الحکومه ټینګښت ته وپاراوه. سپاه سالار له اټکه اخوا د احمدشاه نوې سپارښتنې ته تم و چې احمدشاه د غزني، کابل و جلال آباد د چارو تر سمون وروسته پېښور ته رانوت، د ده سمدلاسه پېښور لویه اډه کړه؛ افغاني مشران یې راټول او سره یو کړل او یوسفزي، ختک او نور سرداران یې په پوځي افسرانو کې ونیول. دا مهال احمدشاه د یووالي د لا ټینګښت له پاره د یوسفزیو لویه ځانګه «لردراني» وبلل.

افغاني مشترانو په نیم پوځي چارو کې له احمدشاه سره بېساري مرستې وکړې او زیار یې وګاله. احمدشاه له پېښوره سهیل خواته د بېرو او سند د نیولو له پاره یو لښکر واستاوه، وګړیو ومانه او د سند بنې کڅونه لاس ته راغلل، خو احمدشاه په خپله د اټک په سیمه کې چې پول تړلی و له سینده پوریوت؛ چټک له جهلمه تېر شو او د لاهور لوری یې ونیو. دا مهال د سپاه سالار مخکښې لښکر په لوی ځواک کې ګډ شوی و او د احمدشاه اوردو د یوه لوي لښکر په توګه پرمخ روان و، له هغې خوا د هندوستان د لومړي وزیر اعتماد الدوله قمرالدین خان خوریه، د ذکریا خان زوی «شهنواز خان» چې د پنجاب نایب الحکومه او پوځي کوماندان و، له لاهور بهاره ووت او د «چناب» ترڅنګ یې لښکر تم کړ. د احمدشاه اوردو دچناب او بودې خواته له رسېدو سره سم په دربدو اړ شو، ځکه چې سیند مست و او لار یې نه ورکوله، څو ورځې دواړو اوردو ګانو له ورایه یوه بل ته کتل، خو خبره داسې پاتې نه شوه او د یوې شپې پرسهار چې هندي پوځیان لا ویښ شوي نه وو، احمدشاه د شاهي رسالې له کنډکونو سره چې څه د پاسه اته زره سپاره وو، له خپلې چاونۍ نه ورک او د شهنواز له لښکر نه څو میله پورته له چناب نه تېر شو او سبده یې مخ پر لاهور غورځنګ وکړ، دد غه ناځاپي برید له اورېدو سره سم، د شهنواز سپینې وتښتېدې او بې جګړې د ډېلي ته وتښتېد؛ اوردو یې د افغاني ځواکونو تر یرغل لاندې راغی او پایله یې د څو ګېنټو په ترڅ کې د هند د اوردو په ماته او د احمدشاه په بري پای ته ورسېده.

احمدشاه لاهور ته ورننوت او د پنجاب د چارو پر سمون بوخت و چې د پنجاب لوري ته د هند دربار له لښکري خوځښته خبر شو. د پنجاب تر نیولو وروسته هندوستان د احمدشاه په پام کې نه و او پرېکړه یې دا وه چې بېرته افغانستان ته راستون شي، خود

پنجاب د ساتنې له پاره اړ شو چې هندوستان دولت پر خپل ځای کېنوي، ځکه د جګړې له پاره له لاهوره ووت.
دا مهال «محمدشاه» د «ابوالفتح ناصرالدین محمد شاه خجسته اختر پادشاه غازي شاهجهان» په بلنامه د هندوستان شاهنشاه و چې له هر شو کلو راهیسې پر واک ګدۍ ناست او نړۍ یې د مزو چړچو د فلسفې په سترګو لیده.
محمدشاه د نادرشاه د پېښې د بیا منځته راتګ له ډاره اخل د خپل ځای ناستي «شاهزي احمدشاه» تر لاس لاندې د افغان احمدشاه مخ ته څه د پاسه سل زریز اوردو راولېږه، د دغه اتوره و لوی مشران وواکچاري دا وو: د هندوستان «وزیر اعظم وزیر الممالک اعتماد الدوله قمرالدین خان» د اودې حکمران او د هند د توپونو کوماندان «نواب ابوالمنصور صفدر جنګ» د راجپوت مهاراج «ایسري سنګ» د سرهند مشر «جمال الدین خان تالپوری»، د پټیالې کوماندان «سنګ جیت»، د ځای ناستي وور «صلابت خان» او داسې نور.
هندي اوردو لوژستیکي زېرمې او د لویو افسرانو کډې په سرهند کلاکې پرېښوې او په خپله د «ستلج» پر کڅ د «ماچي واره» د لارې مخې ته افغاني اوردو ته تم شو.
له دې خوا افغان احمدشاه له دېرشو زرو پوځي او نیم پوځي سرتېرو سره خوځېده، هندي کوماندان چې دده راتګ یې د ماچي واره پر لار څاره، وا اورېدل چې احمدشاه له «لودهیانه» نه پر بله لار له ستلجه تېر او مخامخ سرهند ته کوز شوي او ټولې هندي زېرمې یې نیولې دي. دا ناڅاپي غږ چې د شا له خوا اورېدل کېده، هندي پوځي مشران یې ولړزول او پر راغلې لار بېرته تګ ته اړ شول. افغان احمدشاه هم مخې ته وروړاندګل او پر داسې مهال چې د دواړو ډلو لوري سرچپه شوي وو، له سرهند نه څو میله لرې «مانپور» سېمه د جګړې ډګر شو. که دا مهال د یلې بله ډله رالېږلې واي، افغان اوردو کلابندېده، خو داسې و نه شول او د هند ټولې هیلې د ځای ناستي شاهزي پر اوردو وېورې تړلې وې.
د جګړې په سېمه کې دښمنو خواوو لښکرې جګړه یز خوځښتونه پیل او تر دوو لسو ورځو پورې د توپونو پر ورولو لګیا وې، ددې مودې په ترڅ کې افغان احمدشاه وکړای شول چې د سپرو ټولګیو په مرسته د هندي اوردو اړیک کرښې له هرې خوانه غوڅې

کړي. په پای کې پر دیارلسمه یا اووه لسمه ورځ افغان احمدشاه د دښمن پر مورچلو د یرغل پرېکړه وکړه، خو هندیانو مهال ورنه کړ او د مخنیوي له پاره یې د جګړې ډګر ته راووتل، د هندي اوردو ښي اړخ د توپونو د کوماندان صفدرجنګ نواب ابوالمنصور خان او کیڼ اړخ د وزیر الممالک قمرالدین خان د زوی تر لاس لاندې و، ځای ناستی له خپل مشر ورور صلابت خان او د اوردو له ستري برخې سره پر منځ ودرېد. د هندو افسرانو تولګیو د اردو په پای کې د شاتنی پیاوړتیا له پاره ځای ونیو او هندي درانه توپونه هم ځای پر ځای شول.

د افغان احمدشاه د اوردو ښي لاس ته سپه سالار جان داد خان او کیڼ لاس ته یې امیرلښکر شاه پسند خان پرجګړه بوخت وو، احمدشاه یې ترمنځ ولاړ و او «زنبورک» نومي سپک توپونه یې «چې اووسوو زنبور لرونکیواوښانو ته رسېدل» پر لومړیو کرښو ځای پر ځای کړل، درانو توپونه چې اووه مخکښني توپونه وو د ډګر پر یوه څنډه یې لوړ ځای ونیو او په دې توګه جګړه پیل شوه.

دوې ګړیۍ لا تېرې نه وې چې د افغاني ښي اړخ کوماندان د هند پر ځواکونود برید امر ورکړ او «میرمنو» کلک ټینګار کاوه خو د افغاني جنګیالیو د چټک تګ له امله میمنو پر شا شو او پر ځای یې د راجپوت «مهاراج ایسرای سنګ» له خپلو سرتېریو سره چې د خپل دود له مخې یې کالي په زاپراني رنګ لړلي او ملنې یې تر ملا تړلې وې (دغو ژېړو کالیو ته «ګیسریه مانه» وایي او مانا یې بری یا مرګ دی) د افغاني کوماندان د برید د مخنیوي له پاره راوړاندې شو، خو افغاني سرتېریو د کلک ګوزار په ورکولو سره وځاپه. راجپوتیان منډې ته اړ او د میرمنو د مورچلو تر منځه وتښتېدل او ځینې یې ځای ناستي شاهزي ته ورغلل. افغاني ځواکونو ماتې خوړلي د مورچلو ترمنځه پسې واخیستل او هماغلته د وژنې او د جګړه یزولوښیو د نیونې پېښې منځه راغلې. له بده مرغه د «بان» په نامه د هوایي اورنیو مرمیو ډک ګاډی د اور اخیستو له امله وچاود؛ د بان تو لوګاډیو اور واخیست. یو شمیر بریالي افغاني جنګیالي ټپیان او وژل شول او ښی کرښې شاتګ ته اړ شوې، خو پر ځای یې د افغاني اوردو لویې برخې د ځای ناستي د ځواکونو په منځ کې لار پرانیسته او د هند وزیر الممالک قمرالدین خان چې په کېږدی کې پرلمانځه ولاړ و همدا مهال د افغاني توپونو د پرله پسې ډزو له امله ووژل شو، خو د

نواب صفدرجنگ(۱)

د شپې تیاره د اوربند او د افغاني ځواکونو د شاتګ لامل شوه، وروسې هندي ځای ناستي د هغه واک له مخې چې له خپل پاچاه پلار ځخه يې لاره، ددې له ډاره چې که مات شي نود ډيلي پلاز به د افغان احمدشاه لاس ته ورشي، د سولې غوښتنه وکړه، د افغان

(۱) ميرزا مقيم ابومنصور صفدرجنګ د برهان الملک سيد سعادت خان خوراساني خوريه او زوم او په اوده ولايت کې د هغه استازی و. برهان الملک چې زوی يې نه لاره د ابوالمنصور روزنه يې ونيوه، تر هغې چې نايب الحکومه او د برهان الملک استازی شو. د ماما تر مړينې وروسته د هندی محمدشاه پرمهال د پلازمېنې د توپونو کوماندان او دبرهان الملک ځای ناستی شو . د هندي احمدشاه پرمهال د عظمي صدارت ځوکی ته ورسېد. همدا چې له ورستی رتبې نه لرې شو له پاچاه سره وران او د جټانو د مشر سورج مل په مرسته يې د نوموړي پاچاه پر وړاندې د جګړې هڅه ونيو. دده په نوي صدراعظم د وزير الممالک قمرالدين خان زوی نظام الدوله او د ډيلي د نوي پوځي مشر نظام الملک اصف جاه زوی پيروز جنګ غازی الدين د افغان نجيب الدوله اوروهيليانو په مرسته له ابو منصور سره جګړې وکړې او په پای کې يې دخپل حکومت ځای لکنهو ته په ستنېدو اړ ويست او هلته د شکاکلو په ناروغی مړ شو. ابومنصور پوه زړور و غبلتی سړی و خو دوې تېروتنې ترې وشوې چې دواړو د هند اسلامي دولت ته تاوان ورساوه:

لومړی. د خپل پاچاه پر وړاندې يې له جټانو نه مرسته وغوښته او هغوی يې د دولت لوتلو ته زړور کړل.

دويمه: د افغاني بنګښو اوروهيليانو د ښخړې په منځ کې يې بې ځايه لاس وواهه او د محمد خان بنګښ د زوي قايم جنګ تر وژل کېدو وروسته يې د قايم جنګ کهول ادله اباد ته بوت او ويې واژه او د هغوی د واکمنی سېمه «فرخ آباد» يې په خپله ونيو. خو کله چې د قايم جنګ زوی احمدخان بنګښ ماتې ورکړه، ملهارا او مرهټيان يې د شپږو ميليونو روپيو بډې په ورکړه مرستې ته راوبلل. احمدخان يې بېرته مات او د هغه نيمه شتمني يې مرهټيانو ته وښېله او له آره يې د هندوستان پر سلطنت باندې د هغوی د يرغل وره پرانيست.

د ابومنصور ماما برهان الملک سيد سعادت خان له ښخه خوراساني او نوی هند ته لاړ و. په پيل کې د سيد سربلند خان مبارز الملک چوپړ و. وروسته د وړتيا په ښودلو د ډيلي د سپاه سالار سيدحسين په مرسته د هند دشهنشاه فرخ سير د کارکوونکيو په ډله کې راغی او بيا د هندون بيا نه پوځي مشر وټاکل شو. د هندی محمد شاه پرمهال يې وده وکړه؛ پر (۱۱۰۱) کال يې د برهان الملک بلنوم وګاټه او د اکبر اباد نايب الحکومه شو. بيا د اوده نايب الحکومه توب هم ورته ورسېد. «برهان الملک» پوه او جنګيالی سړی و؛ مرهټيان يې تارومار کړل؛ له خوراساني نادرشاه سره د جګړې په ترڅ کې ډيلي ته نېژدې يرغمل او بېرته خوشي شو او ځو ورځې وروسته د چنګابښ په ناروغی مړ شو. نوموړي د ژوند تر پايه د خپل پخواني خواخوږي سربلند خان درناوی له لاسه ورنه کړ. خو سربلند خان چې د برهان الملک، نظام الملک اصف جاه، اعتماد الدوله قمرالدين خان و خواجه عاصم صمصام الدوله په څېر د هندوستان د هاغه مهال له نوميالیو ځخه دی هم له آره خراسانی او د نوي راغلي سيد محمد افضل زوی او نوم يې ميرزا محمد رفيع دی، پلار يې د اورنګزيب پرمهال هند ته راغلی او تر کوچنی دندې وروسته مړ شو. زوی يې د بهادر شاه د زوی شاهزي عظيم الشان د دېران د کارکوونکيو له ډلې ځخه شو او هماغه مهال يې د سربلند بلنوم وګاټه. د فرخ سير پرمهال داله آباد، د پټنې د عظيم اباد. اودې او کابل نايب الحکومترنه يو پر بل پسې ورکړ شول« په کابل کې يې زوی خانزادخان استازی و». د محمد شاه پرمهال د ګوجرات او بيا د ادله آباد نايب الحکومه شو، خو په خپله د نادر شاه خوراساني تر راتګه د ډيلي په دربار کې مېشت و. هند ته د نادر تر راتګ وروسته، سربلند خان له نړی نه لاس واخيست او پر ۱۱۵۰ کال يې سترګې ترې پټې کړې. سربلند خان بشپړ، پوځي، هڅاند، پوه او نوښتګر سړی و.

احمدشاه هم دا وړانديځ خوښ شو ، ځکه چې له کندهاره يې خبر اخيستی و چې ځينو خپل چاريو د هغه له وراره « لقمان خان » نه کړی چاپېره کړي او غواړي چې کړکيچ رامنځته کړي ، له همدې امله يې سمدلاسه د هندي شاهزي د سولې توکي واخيستل او ويې منله چې د هند د وزير الممالک زوی « ميرمنو » دې د پنجاب نايب الحکومه وي.

په دې توګه دوې دښمنې خواوې سره بېلې شوې. هنديانو بيره کوله چې ژر دهلي ته ورسېږي ، ځکه چې محمد شاه مړ شوی او خول و پلاز زلې ځای ناستي ته سترګې پر لار و.

له سرهند نه د احمدشاه د راتګ پرمهال د ملتان ګورګاني واکمن « زاهد خان ابدالي » له خپل زوی شجاع خان سره د ملي احساس له مخې په لار کې د احمدشاه مخې ته راغی او اس ، اوښ او نورې ډالۍ يې له منني او درناوي سره وړاندې کړې ، احمدشاه هم د افغاني دولت له خوا بېرته د ملتان پرحکومت پرېښوو چې وروسته يې زوي شجاع د احمدشاه له خوا په ملتان کې د خپل پلار پرځای وټاکل شو. (۱)

احمدشاه له پنجابه پېښور ته راغی او د کابل له لارې کندهار ته لاړ ، خو لقمان خان په کندهار کې د احمدشاه د بېرته راتګ له اورېدو وروسته ، د خپلو لانجه مارو ملګريو له خوا يوازې پاتې شو ؛ په ناچاری يې مخور راوړاندې کړل او پښېماني يې وښوده ، احمدشاه دی وباښه او بندي يې کړ ، خو نوموړی د بر ژر په زندان کې مړ شو. (۲)

---

(۱) کتلی شئ: د « رنجيت ظفرنامه » د دېوان امر نات ليکنه ، د لاهور چاپ ، ۱۹۲۸ کال ، ۱۱۲ مخ.

(۲) مجمل ، ۱۱۲ مخ ، ابوالحسن د خپل کتاب په بل ځای کې د لقمان خان زامن يادوي چې په ارګ کې دننه يې له تيمور شاه او د هغه له ورونو سره يو ځای ووړی خوړه ، ۱۵۲ مخ.

اوو ه ویشتم څپرکی

دویم یون (۱۱۶۲) کال

د سیالکوټ، اورنگ آباد، گوجرات و سپرسرور نیول

احمدشاه بیا پر (۱۱۶۲) کال د کابل و پېښور له لارې مخ پر پنجاب و خوځېد، همدا چې «شاهدرې» ته ورنېږدې شو، معین الملک میرمنو په ښکاره د مخنیوي په لټه کې شو، خو په زړه کې یې د سولې لار لټوله، په پای کې یې وکړای شول چې د اشرف الوزرا شاه ولیخان په منځگړتیا خپل درناوی احمدشاه ته وړاندې کړي.

میرمنو په خپل دغه وړاندیځ کې ومنله چې د سیالکوټ، اورنگ آباد، گوجرات و سپرسرور څلورگونې سیمې د افغانستان اړوند وگڼي؛ کالنۍ مالیه یې د افغانستان دولت ته ورکړي او سمدلاسه یې هم د نوموړیو سیمو مالیه له ځینو ډالیو سره احمدشاه ته ولېږله.

احمدشاه چې لا یې د پاچاهۍ دوه کاله تېر نه وو او افغانستان یې د کورنیو چارو له پلوه د سمون وړ گاڼه، د میرمنو وړاندیځ یې ومانه او پېښور ته راستون شو. ۱۱۶۲ کال لا پای نه و چې احمدشاه کندهار ته راغی خو له یوې نوې پېښې سره مخ شو چې دده ژوند یې گواښه. دا لانجه دده د وژلو او سلطنت ړنگولو سیاسي لوبه وه. دد ې لانجه مارې ډلې مشر هماغه پېژندل شوی افغان سردار نورمحمد خان غلزی «میرافغان» و چې له شپاړسو زرو سرتېریو سره د خوراساني نادرشاه ملگری و. نوموړي د نادرشاه ترمړینې

وروسته دځان له پاره د افغانستان د پاچاهۍ خوب لیده، خو دا چې د «شیرسرخ» په جرګه کې د تاو تریخوالي او لویې له کبله د دغه ستر ځای له نیولو بې برخې شو، په دې توګه یې خوب د خپل پاچاه احمدشاه پر وړاندې «چې یو مهال دده تر لاس لاندې افسر و» پر غبرګ و پر غز واوښت، ځکه یې تګې ته لاس واچاوه او د احمدشاه د دولت څو تنه ناخوښي یې «چې ددوي غوندې په هر دولت کې وي» د ځان پر خوا راټول کړل.

په دوې کې نومیالي سړي کدو خان، محمد خان پوپلزی او د توپونو کوماندان عثمان خان وو.

احمدشاه ددې ګواښنا کې پېښې تر برسېره ولو وروسته «دا چې تېر کال یې د لقمان خان پېښه په سره سینه زغملې وه» دا ځل د دښمنو له زرور تیا څخه اندېښمن شو او ددې له پاره چې نورې پوځې چارې یې هم په پام کې وې د پلازمېنې د داړ منېدو له امله یې هغوی ووژل او همدا دده پر وړاندې دده د پاچاهی د پېر وروستی بلوا وه.

اته ویشتم څپرکی

درېیم یون (۱۱۶۳) کال

د هرات نیول، شمال وسهیل ته لښکر لېږنې او د بلخ، بدخشان و بلوچستان لاسته راوړل

احمدشاه د پنجاب تر دویم ہانه وروسته، څه موده د افغانستان له ختیزو سیمو څخه د سند تر سیندهٔ پورې مشغول شو؛ خپل پام یې لویدیځ لوري ته راواړاوه او تر هر څه لومړی یې هرات تر کار لاندې ونیو. دامهال د هرات حکومت د توپچي باشي امیرخان و بهبود خان په ولکه کې و. په مشهد کې هم د نادرشاه لمسی شاهرخ له (۱۱۶۱) کال را پردېخوا د نادر د ځای ناستي په توګه منل شوی و، خو پر (۱۱۶۳) کال د هغه ځای د ځو مشرانو د موخو له امله، شاهرخ څو ورځې بندي او بیا ړوند کړای شو او سید محمد چې د امام رضا زیارت متولي و د سلیمان شاه په نامه، دده پر ځای کېناست. دغه سري د هرات مشر احمدشاه ته راوپاراوه. امیرخان د احمدشاه له اړوند والي څخه سرغړاوه او همدا چې له کندهاره یې هرات ته د احمدشاه د خوځېدو واورېدل، تینګار یې پیل کړ. دا مهال احمدشاه له (۲۵) زرو سپرو او پلیو سرتېریو او توپونو سره د ګرشک، فراه او سبزوار لار ونیوه. کله چې احمدشاه هرات ښار ته ورنېژدې شو، ویې لیدل چې امیرخان پر ساتنه بوخت او د پرګنو د غوښتنې پروا نه لري، ځکه یې تر (۱٤) ورځو تم وروسته پر ښار د یرغل لار ښوونه وکړه، د ده سرتېري د شګو له کڅوړو سره پرمخ لاړل؛ کنده یې ډکه کړه؛

په بې ساري زړورتيا د توپونو د ډزو له سېمې نه د ډېرې مرګ ژوبلې په زغلمو تېر او برجونو او د ېوالونو ته يې د ختلو له پاره زينې ودرولې. ښاريانو هم داحمدشاه د سرتېرېو مرستې ته ورودانګل؛ دا يروبرج يې ور وسپاره او په ښار کې يې د پارسي جګړه مارو په وژنه لاس پورې کړ. په دې توګه احمدشاه ښار ته ورننووت؛ اميرخان يې وواژه او درويش علي خان هزاره يې د هرات د نايب الحکومه په توګه وټاکه.

دامهال د خوراسان ولايت چارې ګډې وډې [1] او د احمدشاه د ورتګ او د هغه ځاى د نيولو له پاره او تيا چمتو وه ، خو احمدشاه نوموړى تګ راتلونکې ته وځنډاوه يوازې وزير شاه وليخان يې له لسو زرو سرتېرېو سره دافغانستان د شمالي سيمو (مرو، ميمنه، بلخ، بدخشان) د سمون له پاره واستاوه او خپله د هرات تر سمون وروسته کندهار ته راستون شو. سپاه سالار سردار جانخان چې د مشهد د بلواګرو د مخنيوي له پاره «چې د اميرخان مرستې ته راخوځېدلي وو» له پينځو زرو سرتېرېو سره لېږل شوى و، هغوى يې د تربت شيخ جام په سيمه کې سره وشنل او بېرته د احمدشاه له اوردو سره يوځاى شو.

احمدشاه کندهار ته له راتلو سره سم ځنډ ونه کړ او د کندهار د لنډګاونډي «بلوڅستان» د نيولو له پاره يې يو ګډ لښکر واستاوه، ابن محمد امين په دې اړه وايي

(۱) د نادر تر وژلو وروسته (۱۱۶۰) يې وراره ميرزا علي قليخان د زابل، سيستان، هرات و هزاره له افغاني سرتېرېو سره له سيستانه مشهد ته لاړ، د نادر ټول کهول يې وواژه او ړوندويندي يې کړ، يوازې د نادر لمسى شاهرخ يې د کاروني له پار وساته او په خپله يې د هماغه کال د جمادي الاخر پر (۲۷) د عليشاه تر نامه لاندې د پاچاهي غېږ پورته کړ، ورپسې يې ورور د عراق حاکم ابراهيم خان ورته راپورته او د نورو افغاني مشرانو لکه الله يار خان غلزي او نورو په مرسته يې په سلطانيه کې له علي قلي سره جګړه ونښلوله؛ مات يې کړ او د ۱۱۶۱ کال پر نيمايي په خپله پاچاه شو، خو ډېر ژر په سمنان کې د شاهرخ او خوراساني سرتېرېو له خوا راوپرځېد او ووژل شو او شاهرخ يې پرځاى کېناست. بل کال يې علي قلي هم وواژه. پر (۱۱۶۳) کال اتلس کلن شاهرخ د امام رضا زيارت د متولي ميرسيد محمد له خوا بندي او ړوند کړاى شو او نوموړى سيد يې د سليمان شاه په نامه پرځاى کېناست، څو ورځې وروسته دى هم دلښکر د مشر يوسف جلاير له خوا ړوند و بندي شو او ړوند شاهرخ تش په نامه پاچاه وټاکل شو.
يوسف هم پر (۱۱۶٤) کال د ميرعلم خوراساني او د «کورد» د اميرجعفر له خوا په جګړه کې مړ او د شاهرخ نايب السلطنه توب اميرعلم ته ورسېد. امير علم خپل ملګرى د کورد جعفر هم وواژه او په خپله تر (۱۱۶۶) کال پورې پاتې شو، خو پر هماغه کال د احمدشاه دراني ورتګ نوموړې شخړې ټولې له منځه يوورې.
کتلى شئ: مجمل التواريخ، د ابن محمد امين ليکنه، د زين العابدين له لمنليک او د مدرس رضوي له ځنډ ليک سره، د تهران چاپ، ۱۳۲۰ کال.

چې دا یون احمدشاه په خپله کړی دی[1] خو نوموړی مؤرخ د یونونو د نښتو او څرنګوالي په اړه ژوري تېروتنې لري. په هر ډول، دا مهال بلوچستان د سردار نصیرخان بلوچ په لاس کې و چې یو آزمېیلی او زړور سړی و، ده د نادر تر مړینې وروسته له خپله نایب الحکومه توب نه یوه کوچنۍ پاچاهي جوړه کړې وه، خو سره له دې هم هغه چې د ژور لید خاوند و، هیڅکله پرخپل ځواک ویسا نه شو او د احمدشاه وړاندیځ یې ومانه چې د هغه له خوا د بلوڅستان نایب الحکومه او په جګړو کې به له شپږزرو سپرو بلوچو سره داحمدشاه په اوردو کې خدمت کوي او د خپلو د غو سپرو کنډکونو لګښت و تنخا به د بلوچستان په مالیه کې شمېري. نصیرخان دومره د ادب خاوند و هوښیار و چې داحمدشاه د مینې او ځانګړې پاملرنې وړ وګرځېد. نصیرخان وروسته له شپږزریز بلوڅ لښکر سره د هند و نېشاپور په راتلونکیو جګړو کې د احمدشاه تر شا لیدل کېږي. احمدشاه هم دده د زیار ګالنې په درناوي په شمال کې د « هنه ګي » سېمه چې د پښتنو کاکړو ځای و، ورو ښښله.

خو، شاه ولي خان له هراته مروې ته ورسېد او له هغه ځایه میمنې ، اندخوی او شبرغان ته واوښت؛ ټولې دغه سېمې یې د احمدشاه دولت اړوند او نوي مشران یې پرې وټاکل.

شاه ولیخان چې بلخ ته راغی یو لښکر یې تا شقرغان او ایبک ته تر بامیانه ولېږه، دلښکر مشر ته یې لارښوونه وکړه چې په نوموړیو ځایو کې مشران وشمېرونکي وټاکي او د مالیو د ورکړې له پاره آر کېدي. وروسته شاه ولیخان د کوندوز له لارې تخار ته واوښت ؛ تر بدخشانه (فیض آباد) مخکې لاړ او د بلخ چارې یې هماغلته هم پلې کړې. شاه ولیخان ددغو دوو لویو افغاني ولایتونو تر سمون وروسته دخان آباد و اندراب له لارې پر هندوکوش واوښت او له پنجشیره ګلبهار ته راغی؛ د کوهستان و کوهدامن د چارو تر څنغلنده سمون وروسته د کابل له لارې کندهار ته لاړ او د (۱۱٦٤) کال په وروستیو کې احمدشاه ته ور ورسېد. احمدشاه ډېر ترې خوښ و چې دی یې په شمال کې د اوږده یانه له ستونزو څخه ژغورلی و، له همدې امله یې په ګلبهار کې یوه ښېرازه ځمکه چې شاه ولي خان د لارې په ترڅ کې په خپله خوښه کړې وه؛ ورو ښښله.

(۱) مجمل، ۹۰ مخ.

نه ويشتم څپرکی

څلورم يون (١١٦٥) کال

د پنجاب و کشمير نيول، ډهلي دربارته سفير لېږل، د ملتان و سند او د اندوس د ښيو کڅونو سمون

احمدشاه پر (١١٦٥) کال اوردو ته د يانه لار ښوونه وکړه، دا مهال سرتېرې ښه په دم کې وو او کالنی درې مياشتنی دمه يې په کورونو کې تېره کړې وه، د لښکراسونو هم د اوړي وابښه خوړلي، مزي او چمتو وو. احمدشاه له کندهاره د کابل له لارې مخ پر پېښور روان شو، نوموړي ښار ته تر رسېدو وروسته يې د ايشک آقاسي عبدالله خان په مشرۍ يو لس زريز لښکر د کشمير د نيولو له پاره ولېږه، عبدالله خان په اټک کې له اباسينه پوربووت او د حسن ابدال له کلي يې مخ پر کشمير لاريون ونيو، تردې پورې لا دغه ولايت د هند شهنشاه په بې جوکې نامه سمبالېده، همدا چې عبدالله خان ورننوت، د کشمير حکومت يې ونيو او تر سمون او د ساتونکيو ځواکونو تر ځای پرځای کولو وروسته يې، کوچنی خواجه عبدالله خان (کوچنی ځکه چې له ده سره يې توپير وشي) نايب الحکومه او سکجېون هندو يې د کشمير ولايت مستوفي وټاکه او په خپله د کندهار لورې ته راروان شو.

مستوفي سکجېون د وزير شاه وليخان لاس روزلی خو د فطرت (ختې) له مخې دروهن و بې پته سړی و چې څه موده وروسته يې د دروهې او تګی په لار کې سر بايلود. احمدشاه له

پېښوره لاهور ته لاړ . معين الملک ميرمنو چې پلار يې د سرهند په جګړه کې (۱۱۶۱) د احمدشاه له لاسه وژل شوی او د پنجاب څلورسيمې ترې لاړې وې (۱۱۶۲) . داځل ورو ستی جګړې ته چمتو شو . د هغه سپاه سالار «راجاګورامل» له سيند تېر او شاهدرې ته نږدې يې اډه ونيوه. همدا چې احمدشاه راورسېد ، کلکه جګړه ونښته ، ښکاره ده چې بری د افغاني اوردو و او د پنجاب سپاه سالار ووژل شو؛ سرتېري يې وتښتېدل او معين الملک خان سپارلو ته اړ شو . مفتي عبدالله يې د احمدشاه اوردو ته ورولېږه او د شاه ولي خان په منځګړتوب يې بښنه وغوښته ، احمدشاه پر بښنه سرښېره دی يو ځل بيا د افغانستان د پنجاب د نايب الحکومه په توګه وټاکه . ميرمنو هم خپله ژمنه چې څه د پاسه لس ميليونه روپۍ وې ، د ماليو په نامه د احمدشاه دولت ته وسپارله او د رښتينوالي لوړه يې وکړه . احمدشاه لاهور ته ورننووت؛ د چارو سمون يې پيل کړ او کلندر خان افغان يې له يوه ليک سره چې د پنجاب نوې پېښې په کې ليکل شوې وې ، ډيلي دربار ته ولېږه . د هند شاهنشاه احمدشاه ګورګاني چې د سرهند جګړه يې هېره شوې نه وه او بيا يې له افغانانو سره جګړه نه غوښته ، د احمدشاه دراني وړانديځ يې واخيست او ويې منله چې تر ستلج اخوا پنجاب ، سند ، ملتان و کشمير دې د افغانستان وي . افغان احمدشاه د پنجاب و ملتان د چارو تر سمون وروسته د سند د ښې اړخ کڅونو د چارو د سمبالتيا له پاره له اباسينه تېر او ارزښتمنې افغان مېشتې سيمې يې له ډېرو نه تر پېښوره وکتې او له وګړيو او خانانو سره د مالي او پوځي چارو ، ګرنيزو توکو او د وسله والو د سرشمېرنې په اړه وغږېد او ځينې آرونه يې وټاکل چې «د ګروال ميلسن» و «محمد حيات» يې يادونه کوي . همدا راز دغه ورو ستی مؤرخ په نومړيو افغاني سيمو کې د احمدشاه د ځينو آرونو نمونه اخلي . لکه: احمدشاه د ګنداپوريو او اپريديو د وسله والو سرشمېرنه وکړه چې د لومړي ډلې وسله وال (۱۲) زره او د دويمې (۱۹) زره وټاکل شول . يا دا چې پر (۱۱۸۱) کال يې د مياوالي د سيمې د يوې کوليې ځمکې (نږدې څلوښنت جريبه) ماليه «يوه» روپۍ وټاکله ، همدا راز يې له مروتو نه د کالنۍ ځمکنۍ ماليې پر ځای دوه سوه مهار شوي اوښان او د جګړې په ورځو کې دوه سوه بې تنخا سپاره اخيستل . د بنو ماليه يې هم د لښکر د لګښت و خواړو پر شپېږ و زرو روپيو سرښېره ، د کال (۱۲) زره روپۍ وټاکله.[1]
محمد حيات همداراز پر (۱۱۷۳) کال بنو ته د احمدشاه د تګ يادونه هم کوي.[2]

احمدشاه د سند د ښيو غاړو تر کتو وروسته ، پېښور ته راغی او له هغه ځايه د کابل پر لار کندهار ته لاړ . کندهار ته له راتګ سره سم يې د مشهد ولايت د نيولو چارې تر کار لاندې ونيوې .

(۱) حيات ، ۴۳۷-۳۱۳-۶۱۵-۵۸۲-۵۲۰ مخونه.   (۲) حيات ، ۶۲۸ مخ

د برشم څپرکی

پېنځم يون (١١٦٦) کال

د نېشاپور جګړه

احمدشاه چې نور د افغانستان له ختيز لوري وزګار شوی و، بيا يې لويديځ ته پام او د هېواد د پخوانيو ځمکو بيا نيونه يې پيل کړه. له همدغه امله پر ١١٦٦ کال له کندهاره هرات او له هغه ځايه مخ پر نېشاپور وخوځېد. د احمدشاه سرلښکر د لارې په منځ کې د شاهرخ د استازي مير علم له وروره معصوم نه « تونکلا » ونيوه او احمدشاه يې ځنډ و د يله نېشاپور ښار چې د شاهرخ د حاکم « جعفربيات » تر لاس لاندې و؛ کلابند کړ. د جګړو په ترڅ کې جعفر مرمۍ وخوړه او ځای يې اتلس کلن « عباسقلي » ونيو. هاغه مهال نېشاپور له کلکو پوځي ښارونو څخه ګڼل کېده او ناڅاپه هوا سړه او وورښتي شوه چې پوځي خوځښت وتو پونه يې له ستونزې سره مخامخ کړل. د عباسقلي تره « سيف الدين » خپل زلمي وراره تېنګار ته هڅاوه. ژمې رالنډېده او د خواړو ، واښو او سوند توکو تنګڅه په مخ کې وه. په ځانګړې توګه چې د نېشاپور د سېمو څو کلنو پرله پسې بلواوو او د نادر تر وژل کېدو وروسته د ځان خوښيو مشرانو تاړاکونو ددغه ولايت کلي و بانډې رنګې کړې وې. احمدشاه ليده چې کلابندي اوږدېږي، ځکه يې د راستنېدو پرېکړه وکړه او تر شاتګ مخکې يې لارښوونه وکړه چې درانه توپونه چې وړل يې د پرله پسې ورښتونو او د لارو د ويجاړتيا له امله ستونزور وو، د نېشاپور په کاريزونو کې ښخ کړای شي او په خپله د هرات خوا ته راوګرځېد. له هرات نه د تېرېدو پر مهال په اوسني اسلام کلا کې ساړه دومره ډېر شول چې د مؤرخينو د وينا له مخې په يوه شپه کې اته سوه سر تېرې مړه شول او د اوردو ډېرو پوځيانو د ښارويو په څېر ل شو يو ګېډو کې شپه تېره کړه. خو همدا چې احمدشاه کندهار ته راغی د هغه ځای تود و پوست ژمی ده او دده اوردو ته د هوساينې لامل شو.

یو دېرشم څپرکی

شپږم یون (۱۱٦۷-۱۱٦۸) کال

د مشهد و نېشاپور نیول

احمدشاه د نېشاپور د پروسېږي یانه (۱۱٦٦) تر راتګ وروسته او د نوموړي ځای د چارو د نیمګړې پرېښوونې له امله د زړه له کومې ناکراره و، همدا چې هوا ښه شوه پر (۱۱٦۷) کال بیاد پلازمېنې له سر تېر یو سره وروخوځېد، یوشمېر سپرویې له سپارښتنې سره سم، هر یوه له ځان سره د کابل په تیږه دوه نیم چارکه چوون هم واخیستل چې نېشاپور ته له ورتګ سره سم یې د کلاتړوونکیو توپونو جوړو ونکیو ته ورکړي.
احمدشاه له هراته جام، لنګر او له هغه ځایه مشهد ته لاړ او ښار ته نږدې د جلوایې سېمه یې اډه وټاکله. دا مهال د ړانده شاهرخ (د میرزا رضا قلي زوی او د نادرشاه خوراسانی لمسی) خپلچاري نایب السلطنه «امیرعلم خزیمه» په مشهد کې نه و او کوم لرې ځای ته لاړ و، د نوموړي خپلسریو چارواکیو شاهرخ له احمدشاه سره جګړې ته اړ ویست او جګړه ونښته، خو پر ګنو شاهرخ ځانسپارنې ته وهڅاوه، دی هم د احمدشاه اوردو ته راغی او د خپل اړوند والي او غوړ نېونې څرګنداوی یې وکړ. احمدشاه د خپل پخواني سیاسي چلند له مخې شاهرخ ونازاوه او د ځان له خوا یې د مشهد نایب الحکومه وټاکه. وروسته احمدشاه مشهد ښار ته ورننوت؛ د چارو پر سمون لګیا شو او افغان نورمحمد خان یې په ښکاره د شاهرخ مرستیال، خو په مانا کې د خوراسان ولایت د بشپړ واک خاوند وټاکه. په ملکي جوړښت کې یې هم د جام، باخرز، خاف، تربت و ترشېز

سیمې له مشهده بېلې او د هرات اړوند یې ډي.

احمدشاه له دغه ځایه کندهار د ځواکونو کوماندان «شاه پسند خان» له پنځو زرو سپرو سره د شاهرود ، بستام و سبزوار د نیولو له پاره ولیږه، نوموړی د خپلې دندې تر بشپړولو وروسته دمشهد لوېې چاونۍ ته راستون شو. د ځینو دوینا له مخې په دغه یانه کې د شاه پسند سپرو ډلو د خزر د کڅونو د خپلواک واکمن حسن خان کاجار له ځواکونو سره د «مزینان» پردښته په ناڅاپي توګه ټکر وکړ، تر دې پېښې وروسته احمدشاه له مشهده ووت او د نېشاپور پر لوري روان شو، همدا چې نېشاپور ته ورسېد، عباس قلي بیا ناآرامه شو او احمدشاه د افغاني، یا د سلطان محمد د وینا له مخې د پېرنګي کارپوهانو په مرسته یو لوی توپ جوړ کړ. که څه هم چې د احمدشاه په اوردو کې د اروپایي کارکوونکیو شته والی له منلو لرې ښکاري، خو دا سمه ده چې ده د نېشاپور نیونې او د پروسېرن سپکاوي د لرې کولو له پاره درون توپ جوړ کړ. احمدشاه هوډمن و چې د خوراسان له څنګه دا ازغي لرې کړي، په دې توګه د ډېوالونو جګړه پیل شوه او د دغه درانه توپ په مرمیو «چې د ځینو مبالغه خوښوونکیو مؤرخینو په وینا یې یوه مرمۍ د کابل په تیږه دوولس نیم منه کېده» د ښار کلکې سیمې ونړول شوې.

نېشاپوریانو «چې له پخوا راهیسې یې له احمدشاه سره د جګړې هوډ نه و» عباسقلي خان سپارنې ته اړ ویست ، ده هم له خپلو وسله والو سره ځان وسپاره ، خو له بده مرغه چې د ښار د پوځي ځایونو غوره برخې ړنګې شوې وې. په هر ډول، احمدشاه چې زړور مېړونه یې روزل، عباس قلي یې هم ونازاوه ؛ دځان له خوا یې د نېشاپور پر حکومت وټاکه؛ د هغه تېریې غزنې ته راوست او په خپله پر ۱۱۶۸ کال د هرات پر لار کندهار ته لاړ.

تر دې وروسته احمدشاه د کورنیو چارو د سمون له پاره ښه وزګار شو ځکه چې ده د اته کلن کړاو په ترڅ کې خپله ستره سلطنتي دنده چې تر افغان ملي بیرغ لاندې د افغانستان د ځمکو سیاسي او اداري یووالی و ، په ښه توګه بشپړه کړه، او س چې له جیحونه تر عمان او له ستلجه تر سیستان پورې دده په هېواد کې ګڼل کېدل، هاغه مهال رارسېدلی و چې احمدشاه په کراري سره دخپلو اته کلنو هڅو پایله ترلاسه کړي.

هېره دې نه وي چې احمدشاه په خپله دغه جغرافیایي نقشه کې د هېواد یوه غرنۍ سیمه (بلورستان) چې اقتصادي ارزښت یې نه لاره؛ هېره کړې وه، ځکه چې له څو پېړیو راهیسې، له ګوډ تیمور پر ته چا د افغانستان ددغې پرزړه پورې سیمې یادونه کړې نه ده.

احمدشاه تر (۱۱۷۰) کال پورې له پلازمېنې (کندهار) ونه ووت او پر اداري چارو بوخت و، خو د پېښو بهیر تر دې نور کرار پرې نه ښوو.

دوه دېرشم څپرکی

اووم یون (۱۱۷۰) کال

د پنجاب و کشمیر سمون، د ډېلي نیول

احمدشاه د دولت لوړ پاړي چارواکي ژر، ژر له خپلو دندو څخه نه لري کول، موږ د احمدشاه مهال داسې څېرې پېژنو چې دده د پاچاهۍ تر پایه یې هغه واک چې لارویې ساته، لکه اشرف الوزرا شاه ولیخان چې شپږویشت کاله لومړی وزیر او سردار جانخان همدومره موده د افغاني اوردو لوی سپاه سالار و.

که یو ربښتین و ازمېیلی چارواکی به د دندې په ترڅ کې مړ شو، احمدشاه یې زوی یا وروړ پر ځای ټاکه، په همدې توگه چې د پنجاب افغاني نایب الحکومه معین الملک میرمنو مړ شو، احمدشاه یې ځای دده زوی «میر مؤمن» ته ورکړ، نوموړي د خپلې هوښیارې مور «مغولاني بېگم» واوښې خواجه موسی په مرسته د غه ستره پازه پرمخ بوتله، خو د میر مؤمن ژوند لنډ او تر مړینې وروسته یې د لاهور د سترو چارواکیو او مغولاني بېگم ترمنځ شخړې پیل او د حکومت چارې گډې وډې شوې، احمدشاه له کندهاره د سپاه سالار جانخان وروړ «امان خان پوپلزی» د نایب الحکومه په توگه ټاکلی ورولېږه خو د نوي حاکم ترور رسېد و پورې ناخوښیو چارواکیو، لکه د پخواني نایب

الحکومه مرستیال طره باز خان ، پوځي کوماندان بکاري خان رستم جنګ ، د نایب الحکومه زوم خواجه موسی احراري ، د نواب عبدالصمد خان زوی عبدالله خان سیف الدوله او ځینو نورو دومره او تا ترخه کړې وه چې امان خان یې له سمولو بېچو کې شو ، د دغه تاوتریخوالي یو ستر لامل د هند د دولت وزیر احمدشاه ګورګاني د امیرالامرا ، د اصف جاه د لمسي او د خان پیروز جنګ د زوی شهاب الدین عماد الملک غازي الدین خان بهار پیروز جنګ [1] پټې لمسونې وې.

په هند دربار کې د غه وزیر ستر اغېز لاره او د هندوستان شاهنشاه « دویم عالمګیر » یې د قلم غوندې په ګوتو نڅاوه.

همدا چې غازي الدین په پنجاب کې او به خړې ولیدې ، د کبانو نیول یې پیل کړل او سید جمیل خان یې له پوځي لښکر سره لاهور ته واستاوه ؛ د میرمنو مور یې په دوکه او تګی یرغمل او نومیالی بلواګر « آدینه بېګ » یې ومانه او پوځي مرسته یې ورکړه ، چې هغه بیا پر (۱۱۷۰) کال د هندوستان د شاهنشاه له لښکرو سره لاهور ونیو او د ډېرو میلیونو روپیو په ورکولو د هند د دربار حکمران شو. سربېره پر دې غازي الدین وکړی شول چې په کشمیر کې افغاني مستوفي « سکجېون » د خپل دولت پر وړاندې د روهې ته راکاږي ، سکجېون د مهلمستیا پر شپه د کشمیر نایب الحکومه او پوځي کوماندان « کوچنی خواجه » په ناڅوانۍ سره بندي او وواژه او ځان یې د ډیلي له خوا نایب الحکومه وټاکه. احمدشاه چې پر له پسې یې دا خبرونه اخیستل پر ۱۱۷۰ کال یې په کندهار کې پوځ « تیارسئ » او سمدلاسه د پوځیانو او نیم پوځیانو راغونډېدل پیل شول. احمدشاه داځل پرغز نیولی و او غوښتل یې ژر تر ژره بلواڅي ته وروړسېږي ، ځکه یې د

---

(۱) غازي الدین زړور ، ژیړه ، شاعر او ښه لیکوونکی ، خو مرستهیری او حق ناپېژندونکی سړی و او د ګټې او نامه ډېر وږی و. ده سربېره پر دې چې له خپل مرستندوی ابومنصور صفدرجنګ سره چې د هند په دربار کې یې دده پلوي کوله ، له پاچاه سره هم پټ پرې کړ. هندي احمدشاه دی خپل وزیر وټاکه ، خو نوموړي مرهټیان له شاه سره جګړې ته راوبلل ؛ په سکندره کې یې ولوټه او د پاچاه مور یې ړنده کړه ، وروسته یې له خپل نوي لاسپوڅي پاچاه « دویم عالمګیر عزیز الدین محمد » سره هم همدا ناوړه چلند وکړ. د نوموړي دغو کړنو له یوې خوا د هند د اسلامي دولت د ړنګولو . مرهټیان زړور کړل او له بلې خوا یې پاچاه د پردیو د هر ډول ملاتړ و مرستې راکاږلو ته چمتو کړ ، خو همدا چې غازي الدین د افغان احمدشاه له خوا وشړل شو . بیا یې ښه ورځ و نه لیده ؛ د نړۍ له چارو یې لاس واخیست او د دوولسمې هجري پېړۍ په پای کې په یوه پټ وتیلو ډېر خلیک له نړۍ نه لاړ.

پخوانیو یونونو پر توپیر ، د بلوچستان لارونیوه او د لارو پر ناوړتیا سربېره د بلوچستان له شمالي سیمو څخه سند ته واوښت[1] او چې له اندسه تېر شو ، مخامخ په لاهور ورغی. دا مهال آدینه بېګ د پېښې پر ارزښت وپوهېد او لیدل یې چې هند دولت و وزیر غازي الدین له احمدشاه سره د جنګېدو متره نه لري، نو سملاسي تېښته یې د هوښیارۍ کار وګاڼه؛ لاهور یې خوشې کړ او د هانسي دېوال خواته لاړ ، خو احمدشاه یوازې د پنجاب سیمو نه غوښت ، د هغه هیله دا وه چې د ډیلي دربار له ناوړه څېرو څخه پاک او د هند شاهنشاه لارې ته له راوستو سره ، پیاوړی هم کړي چې د خپل هېواد ساتنه وکړای شي او د هند ناوړې پنجاب ته رانه شي، ځکه د لاهور و پنجاب تر ځغلنده سیمو وروسته بیا لـه ستلجه پوربووت، دا مهال د «نورالدينخان بامېزي» ترمشرۍ لاندې کشمیر ته تلونکی لښکر مخ پر شمال روان و ، همدا چې کشمیر ته ورسېد ، بلواګر یې وشنل، مستوفي سکجېون یې ونیو او بندي یې لاهور ته ولېږه او په خپله څه موده د هغه ولایت د سیمو له پاره پاتې شو.

هند دربار له ستلجه د احمدشاه له راتېرېدو څخه خبر شو ، خو ویې نه غوښتل ،یا یې ونه شو کړای چې مخنیوي ته راوړاندې شي، ځکه یې د هرکلي لار ونیوه او تر ټولو مخکې د هند افغاني مشران د پر تاوده ښکارېدل، له ډیلي څخه د اصالت خان یوسفزي زوی« نجیب خان- نواب نجیب الدوله بهادر» چې د وزیر غازي الدین له خوا له پوځي ځواک سره د جګړې له پاره رالېږل شوی و ، د کرنال په سیمه کې له احمدشاه سره مل شو. [2] نوموړی زړور سړی او د هند په افغاني نومیالیو سرونو کې ګڼل کېده ، له

---

(۱) Afghanistan From Darus to Amanullah. د سرجارج مکمن لیکنه. د لندن چاپ. ۱۹۲۹ ، ۶۴-۷۶ مخونه.

(۲) په پیل کې نجیب الدوله د روهیله له مشرانو حافظ رحمت خان و دوندي خان سره په مراد آباد کې اوسېده او څه ځای او نوم یې نه لاره ، د هندي احمدشاه وزیر «غازي الدين» ډیلي ته راوغوښت او خپل سیال ابومنصور خان صفدرجنګ ته یې مخامخ کړ. د هغو جګړو په ترڅ کې چې وشوې نجیب خان، ابومنصور دې ته اړ کړ چې او دې ته پر شا شي، تر دې وروروسته « نجیب خان د نجیب الدوله و اقطاع پهتر ګده نوم وګاټه. وزیر غازي الدین دی هند ته د افغان احمدشاه د لښکر غځونې پر مهال، مخنیوي ته ورولېږه، خو نجیب الدوله د جګړې پر ځای احمدشاه ته له درناوي سره ورغی، احمدشاه هم دی په ډهلي کې د هندوستان امیرالامرا (د پوځي ځواکونو لوی کوماندان) وټاکه. نجیب الدوله د ژوندانه تر پایه ددې لوړې څوکۍ څښتن و . دی سپینږیری او زړور سړی وا و د ډهلي د دښمنو او مرهټیانو په جګړو کې یې څرګندې اتلولۍ وکړې. د جټانو نومیالي مشر« سورج مل» چې دهندوستان د اسلامي سلطنت لوی دښمن او د مرهټیانو پلوی و ، هم په پای کې د نجیب الدوله له خوا ووژل شو او ځای یې زوی« جواهر سنګ » ته پاتې شو.

همدې امله د احمدشاه له خوا د هندوستان دولت سپاه سالار و ټاکل شو، دا د «پاني پت» په جګړه کې د هند د نورو افغاني مشرانو په ګډون، زيات کړه چې افغاني وينه يې په رګونو کې چليږي.

احمدشاه له ډيلي نه د برش ميله لرې و چې په «بسونيت» کې يې وزير غازي الدين د هند دولت په نامه هر کلی وکړ او د ډيلي د سياسي تېرو تنې ښېښنه يې وغوښته، احمدشاه د هند ولت د دغه پوځي لښکر غځونې د لګښت تاوان لنډولو ته راوباله، خو وزير خپله بې جوکې وښوده او احمدشاه مخ پر ډيلي وخوځېد.

د ډيلي په پنځلس ميلي کې د هندوستان شاهنشاه دويم عالمګير «محمد عزيزالدين» د احمدشاه ليدو ته وروړسېد او احمدشاه د جمادی الاول پر (۷) د جمعې پر ورځ پر ډيلي ښار ورننووت، دويم عالمګير چې د افغانستان له شاهي کورنی سره يې خپلوي ښه ګڼله، ځکه يې د خپل وررور شاهزي اعزالدين لور نکاح په ځانګړي سلطنتي دود له شاهزي تيمورشاه سره وتړله. احمدشاه د هند د چارو د سمون له پاره، د هېواد لوی وزارت د پخواني وزير الممالک قمرالدين خان زوی نظام الدوله[1] ته ورکړ او افغان نجيب الدوله يې د هندوستان سپاه سالار وټاکه.

احمدشاه يوه مياشت وڅو ورځې په ډيلي کې مېشت و او له ښه مرغه د غه پلازمېنه چې اتلس کاله پخوا يې د نادرشاه د اوردو له لاسه د هنديانو په وينا دوه سوه مېليونه روپۍ تالا شوې وې، دا ځل د احمدشاه د پوځي سمون تر سيوري لاندې بشپړه وساتل شو او له ډېرش زريز افغان اوردو نه يې چې تر سبزونکي لمر لاندې يې سلګونه ميله لار وهلې او اوس يې د دوی په ګروهه د نيول شوي هېواد د پانګو منځی او زېرمه په لاس کې وه؛ هيڅ هول زيان ونه زغامه، خو په خواشيني سره چې د کرکې جتيانو له سهمو نه ډيلي ته د افغاني اوردو تر راستنېدو وروسته، د ډيلي د ځينو بدغوښتونکيو د لاسوهنو او د اوردو له امله د احمدشاه پرهوډ سربېره د غه او تا بل ډول شوه.

---

(۱) نظام الدوله د هند د وزير الممالک (صدر اعظم) اعتماد الدوله قمرالدين خان زوي دی. پلار يې د بهادر شاه او فرخ سير له مهاله تر محمد شاه ګورګاني پورې د هندوستان له لويو چارواکيو څخه و، په خپله هم د احمدشاه ګورګاني له خوا يو ځل وزارت او بل ځل د هندوستان امير الامرا رتبې ته رسېدلی و او دا دی يو ځل بيا د افغان احمدشاه له خوا د هند پر وزارت وټاکل شو، خو د هغه يو ګڼ شمېر پيسې هم د احمدشاه دولت پانګې ته ورکړ شوې.

په ډېلي کې د احمدشاه د اوسېدو په ترڅ کې د هند گوښه شوی وزیر غازي الدین د دویم عالمگیر له زوی شاهزي هدایت بخش او د هغه له زوم میرزا بابر سره د افغاني مشر جانباز خان او یو پوځي ډلې په ملتیا د مالیو راټولولو په نامه فرخ آباد ته لاړ. د هغه ځای والي سردار احمدشاه بنگښ د احمدشاه په نامه سرې او شتمنۍ ورکړې او غازي الدین او دې ته لاړ، دا ودې والي شجاع الدوله په سریرید کې جگړې ته چمتو شو، خو روهیله افغان سعدالله خان پرې نه ښوو او د پنځوسوو زرو روپیو ورکړې ته یې اړ ویست. غازي الدین پر راستنېدو په فرخ آباد کې تم او احمدشاه ته یې ورتگ وځنډاوه. له بلې خوا احمدشاه لیدل چې د هند سلطنت چارواکیو د لاسوهنو له امله « په ځانگړې توگه » له سهیله ترگواښ لاندې دی.

د احمدشاه سیاسي تگلارې غوښتنه کوله چې د افغاني گټو د ساتنې له پاره، د هند اوسنۍ دولت پیاوړی او تر ملاتړ لاندې یې ونیسي، ځکه یې د هغه د دښمنو د ځپلو پرېکړه وکړه. هندیان حق لري چې د احمدشاه له دې کړنې څخه ناخوښي څرگنده کړي او گرمه او پړه پرې وراچوي چې ولې یې د هندوستان پاچاهي له یوې ورستې او مخ پر ړنگېدو کورنۍ څخه یوه بل پیاوړي لاس ته ونه لېږدوله. کېداي شي چې افغان احمدشاه د هاغه مهال افغانستان د ختیزو ولایتونو د اوتاله په پام کې نیولو سره سم، همدا سیاسي چلند ور گانه، سربېره پر دې یې د پاچاهۍ له گدۍ څخه د یوه داسې پاچاه راغورځول چې ده ته یې ځان سپارلی و، له مهرانۍ لرې گڼل، په ځانگړې توگه چې په خپله یې هم پر افغانستان پورې د هندوستان تړل نه غوښتل.

احمدشاه د جمادی الاخر په پیل کې له ډېلي نه راروان شو او د ډېلي له ډېرش میلۍ څخه یې د جټانو له خوا د نیولیو کلاوو پر بیا نیونه پیل وکړ او د « دیلم گدهـ » چاونۍ او « مېترا » منځي تر نیولو وروسته د « اگرې » تر شماله مخکې لاړ. د احمدشاه اډېپه اکبرآباد کې وه او سپاه سالار یې د جټانو په سېمو کې وراندې تلو چې له هندیانو نه افغاني اوردو ته « کالیره » ناروغي خپره شوه. احمدشاه چې دښمنان یې مات کړي او ډارولي وو، مخ پر شمال وخوځېد. د هندوستان پاچاه او سپاه سالار نجیب الدوله د ډېلي ترڅنگ د « تالاب مقصود » په سېمه کې هرکلي ته ورغلل. دا مهال د محمدشاه گورگاني مېرمن « صاحبه محل » له خپلې بن « ملکه زمانی » سره چې ترور لور یې هم وه

او د ډيلي ژوند يې تريخ ګا ڼه، له افغان احمدشاه نه غوښتنه وکړه چې ل لور سر يې وا ده وکړي، احمدشاه دا غوښتنه ومنله او د منشي غلام حسين په وينا تر واده وروسته يې ناوې، خواښې او ملکه زماني ګرد سره کندهار ته بوتلې.

احمدشاه تر لږ ځنډ وروسته له ډيلي نه افغانستان ته راوخوځېد او چې د ستلجکښوونو ته راورسېد، «عبدالصمد خان ممن زی» يې د هغه ځای «سرهند» پر حکومت وټاکه چې پنجاب تر اوبو اخوا استازی او مخکښ ولري. همدا راز يې په لومړۍ دوآبه کې «د ستلج وبیاه ترمنځ» افغان سرفراز خان حاکم وټاکه او د ملتان نايب الحکومه توب يې د هغه ځای د پخواني نايب الحکومه زاهد خان زوي شجاع خان ابدالي ته وسپاوه.

احمدشاه لاهور ته تر رارسېدو وروسته پردې پوهېده چې د سيکهانو ځينې نوې منځته راغلې ډلې بيا بلوا او وراني غواړي، نو شاهزی تيمور يې د پنجاب، ملتان و سند د نايب الحکومه په توګه وټاکه او سپاه سالار جانخان ته يې دنده ورکړه چې د «امرتسر» د بلواګرو سيکهانو غورونه تا وکړي. بلند خان سدوزی يې هم د کشمير حکومت ته ولېږه او نورالدين يې راوغوښت. احمدشاه تر دغو چارو وروسته «د ۱۱۷۷ کال پای» چې يو لوی هېواد يې د پاچاهۍ تر سيوري لاندې راوستی و، پېښور ته راغی او د کابل له لارې کندهار ته راورسېد.

دري دېرشم څپرکی

اتم یون (۱۱۷۳-۱۱۷۴) کال

د بلوچستان د نایب الحکومه «نصیرخان» گواښ، د پانیپت جگړه، د هندوستان نیول

احمدشاه چې پر (۱۱۷۰) کال له هندوستانه راستون شو، د افغانستان په ختیزو ولایونو کې ژورې پېښې منځته راغلې. کندهار ته لا د احمدشاه د راتگ یوه میاشت نه کېده چې پنجاب بلوا پیل کړه (۱۱۷۰)، دامهال د پنجاب و هندوستان په سیاسي او تاکې د دوو بلواگرو کړنو ځانگړی اغېز لاره، دا دواړه چې پرموخو یې سرېېره اخلاق هم سره ورته وو، هماغه د هند گوښه شوی وزیر د پیروز جنگ زوی غازي الدین او نوماند آدینه بېگ وو. د هند و پنجاب دهاغو ورځو او تا ددوی د غوښتنو د پلې کېدو له پاره خورا چمتو وه، په دې مانا چې پنجاب له څه مودې راهیسې د «سیک» د نویو تو کېدلیو ډلو اورني ناتارگواښه. سیکانو د مذهبي تاو تریخوالي ترخمار لاندې لویه تولنه جوړه کړې وه او دا چې د دغه نوي زېږېدلي مذهب[1] ما نیز اغېز مخ پورته او د خپلو پلویانو

(۱) «نانک گرو» د سیک مذهب بنسټ اېښوونکی د نهمې هجري پېړۍ پر پای د راوي په کڅونو کې وزېږېد، د بېدیان د پوړ او د کهتریانو د ډلې اړوند و چې لومړی یې د افغاني شاهنشاه ابراهیم شاه ------->>

دعقل ځای یې نیولی و، ځکه نو دا ډله د هر هغه ځواک جګړې ته د سر سپارنې تر بریده چمتو وه چې له خپل مذهب سره یې په ټکر کې لیده.

دمعین الملک میرمنو او د هغه د زوی میرمومن د حکومت پر مهال سربېره، ددې ډلې په اړه د هغوی د کارکوونکیو د کلک چلند له امله سخت غبرګون منځته راغی چې دوی یې پاڅون وچاودون ته چمتو کړل. احمدشاه چې له پخوا نه د سکالو پر ارزښت پوهېدلی و، وروسته تر دې چې دروغې جوړې سیاست بنه پایله ورنه کړه، د زور لارې ونیوه او د پنجاب پوځي ځواک ته یې واک ورکړ چې په امرتسر کې د هغوی ځالې رنګې او په وسله واله توګه یې د بلوا مخه ونیسي. سیکانو دا غبرګون منلی و او د خپلو موخو له پاره یې ځان چمتو کاوه، دا مهال آدینه خپله سیاسي او پوځي ورتیا سیک ډلو ته ورانده کړه، سیکانو په خوښۍ واخیسته او د جګړو په ورځو کې یې د هغه کومانداني ومنله، آدینه وکړای شول چې سیک وسله والو لښکرو ته پوځي پیاوړتیا وروښيي.

سپاه سالار جان خان وغوښتل چې آدینه له سړي لارې مات کړي، ځکه یې هغه د پنجاب د نایب الحکومه شاهزي تیمور له خوا د دوآبې (د تسلج وبیاه ترمنځ) پر حکومت وټاکه او «لکي ځنګل» ته یې رسمي فرمان ورواستاوه. آدینه هم د ورې لېوه په څېر په

------>> دولت خان سره د خوار و د کارکوونکي او زېرمه وال په توګه کار کاوه او وروسته ځپله شو.

نانک د خدای پر یووالي، د محمدي شرعې پر چارو له بوه کالبوت نه دار وا وتلو او بیل ته یې پرنترتلو، مزیو، دیوتا او د مخلوق په توګه د هندوانو پر دېرانو ګروهن و. حلول و یووالي بوتان وبوتتو نونه او شراب ر د خوک غوښه یې نه منل او د ژوبو ربړول یې نه خوښول. تسبیح یې په لاس کې او زنار یې پرغاړه و. د پنجاب دجټانو (کلیوالو) په ژبه د نانک تول شعرونه لار ښوونې او تر ډېره د خدای د جل جلاله د لویوالي او سپېڅلتیا او همدا راز د ځمکو او آسمانونو د ډېروالي په اړه دي، نانک وایي: نیبان. ولیان. او تاران له رښتینې بنده ګی نه پشیږ تاپه ته رسېدلي او هر څوک چې وغواړي له دې لارې بشپړ پهدای شي. تر نانک وروسته یې تګلار واوښته او مریدانو یې دغو نبې خورل. په مذهب کې غلو او حلول ته ګروهېدل پیل کړل او ان د نانک لمانځنه یې ونیوه.

پر لسمه پېړۍ د نانک ګروهنو ډېر شول او پر یوولسمه یې بهلارې پیل کړه. د نانک وروستي له منځني لاربښوونې نه د سیاست ډګر ته ورننوتل او د سمو چېر ښخونو لکه د زېرمو، غوجلو، وسلو، سرتېرو، کارکوونکیو او ګڼو د چارو پر سمبالتیا لګیا شول. ملګرو یې د خلیفه په لار کې بلهارې او دهغه د زېرمې له پاره غلا خپله فریضه وګڼله، له همدې امله سیکان د جرګې او ځواک خاوندان شول دا ددوی شمارو چې په غوره پښه کې سره راټول شي؛ نذر ورکړي؛ په ګڼه د موخې د لاس ته راوړلو له پاره (ګرو = خلیفه نانک) ته دعا ووایي او پریکړه وکړي. دغې ګروهې ددوی په ستر و سیاسي او پوځي ګامونو کې څرګند اغېز لاره.

پر یولسمه پېړۍ د نانک خلیفه «تیغ بهادر» د عالمګیر په امر ووژل شو او نور ډېر ملګري یې د بهادرشاه او فرخ سیر پر مهال ووژل شول.

سیکانو ان په دغه پېر کې د نانک په نامه پیسې چاپ کړې. پر دوولسمه پېړۍ افغان احمدشاه هم وټکول، تر احمدشاه وروسته سیکانو په پنجاب، کشمیر و پېښور کې پرمختګ وکړ او یو دولت یې جوړ کړ. تر هغې چې له انګریزانو سره مخامخ شول.

بیړه ومانه او په دوآبه کې یې پرخپل کار پیل وکړ، خو سپاه سالار چې دی لاهور ته راوغوښت؛ سرغړونه یې وکړه، سپاه سالار لښکر وېستلو ته اړ شو، آدینه مخکې د سیک په لښکرو دوآبه په ځانګړې توګه «جالندر» لوټلی و، تر دې وروسته د افغاني پنجاب حکومت و سیک بلواګرو ترمنځ جګړه ونښته، احمدشاه د خپل سپاه سالار پر پوځې پوهه دومره ډاډه و چې د هغه د ځوله امله یې د سیکانو د چارو د پای هیله لرله او په خپله په کندهار پلازمېنه کې پر هېوادنیو کارونو بوخت و.

خو د هند دولت ګواښ تر پنجاب ستر و، د اورنګزیب د پاچاهي په پېر کې «سیواجي» نومي سړي د هند په سهیل کې د مرهټیانو د حکومت بنسټ کېښوو، دغه حکومت د اورنګزیب تر مړینې وروسته «چې د هندي بابریانو د کورنۍ پر ځېدل پیلېږي»؛ په چټکۍ وده وکړه، تر هغې چې لا د ډېرش کاله تېر نه وو چې مرهټه حکومت نېژدې د سهیلي هند ټاپو وزمې ونیو او نن یې پاچاه «بالاجي پیشوا» د ټول شمالي هند د نیولو خوب لیده، په دغه ترڅ کې غازي الدین د خپلې ونډې تر سره کول پیل کړل.

غازي الدین چې ډیلي ته د افغان احمدشاه د (۱۱۷۰) کال تګ پر مهال د پیسو د راټولولو په نامه په فرخ آباد کې اوسېده او احمدشاه ته یې له ورتګه سرغړاوه، افغانستان ته د احمدشاه تر راتګ وروسته یې د خپل پاخه منطق په مرسته احمدخان بنګښ وغولاوه چې د هند د سپاه سالارۍ په هیله له ده سره مرسته وکړي او هم یې د دکن مرهټه ځواکونه مرستې ته راوبلل چې د هغوی په مټ د هند وزارت و دولت لاس ته راوړي. غازي الدین د خپلو موخو د ګټلو له پاره د مرهټیانو حکومت وهڅاوه چې ډیلي او د نجیب الدوله او شجاع الدوله ټولې اړوند سیمې ونیسي او همدا راز یې تر اباسینه پورې ټول شمالي هند و افغاني ختیز ولایتونه د پرمختګ له پاره د ورسیمو په توګه ورته وښودې، سربېره پر دې یې د ډیلي په سهیل کې جټان او په لویدیځ کې راجپوتان چې د منځني هند ستر ځواکونه وو دغه کار ته وهڅول. د غازي الدین د سیاسي هلو ځلو لمن له یوې خوا تر «اوده» ولایت پورې او بل خوا په پنجاب کې د آدینه بېګ له لوري غځېده، خو په اوده کې یې د نواب شجاع الدوله د پوهې له کبله ماتې وخوړه.

پر (۱۱۷۲) کال «پیشوا» د شمالي هند د نیولو له پاره پنجاب ته د پلیو، سپرو او توپونو یو لوی لښکر راولېږه چې مشري یې د پاچاه ورور «راګونات راو» (راګویا) پر غاړه لرله او پر غازي الدین سربېره، سندیا، هولکر، جنګورا او د مرهټیانو ځینې نور لویان یې هم غړي وو. د جټانو سیمې ته د نوموړي اردو له راتګ سره سم، «سورج مل» د مخکښني ترون له مخې مرستې ته ورودانګل راګویا د ډیلي سیمو ته تر رارسېدو

وروسته د «جنگورا» ترمشري لاندې يو لښکر کېن خوا د اجمير سېمو ته ولېږه، دويم لښکر يې د «سنديادتا» تر مشرۍ لاندې مخ پرپنجاب وخوځېد او لويه برخه له راګوبا سره د ډيلي منځي ته روانه شود.

دا مهال د مرهټيانو اوردو ټول منځنی هند وېرولي و او د جټانو او راجپوتانو ډلې چې د ډيلي په سهيل ولويديځ کې د دې سيمې سترې ځانګې وې له دوي سره په خوښه اويا هم د زور له لارې مرستې ته راوړاندې شوې، يوازې د هندوستان سپه سالار افغان نجيب الدوله د پلازمېنې ساتنې ته ملا تينګه کړه او د دېوالونو جګړه ونښته، ددغه لوی اوردو پر وړاندې د سپاه سالار ماتې څرګنده وه، په ځانګړې توګه چې لا د پنجاب چارې ويجاړې او سمدلاسه د افغانتستان د مرستې لار بنده وه. سره له دې هم نجيب الدوله دومره مېړنی تينګار وکړ چې راګوبا ومنله که دی ډيلي خوشي کړي نو د کاله لوري ته لار به ورته پرانيستې پرېږدي. نجيب الودوله اړ و چې ډيلي پرېږدي او «سارنپور» ته لاړ شي. دده له وتو سره سم مرهټيانو ډيلي ونيو، څه موده وروسته اجمير ته لېږل شوی لښکر د ډيلي لويې اډې ته راستون شو، خو پنجاب ته تللي لښکر ې خورا ناګار وچټک روان و، همدا چې سرهند ته راغی د افغاني ساتونکيو سرتېريو يو دېوال يې مخې ته راڅرګند شو، دا خوراکوچنی پوځي ډله وه چې سترګه ترې نه سوزېده، خو هغه کوماندان چې ددوی لارښوونه يې کوله د هغه پېر يو زړور و کړکجن افغان و، دا سړی په سرهند کې داحمدشاه حاکم هماغه عبدالصمد خان ممن زی و چې په جګړه کې يې د مېړانې او زړروتيا له امله «لېونی» باله. د عبدالصمد مغول و هندوان نه خوښېدل او داحمدشاه دراڅرګندېدو په لومړيو کې يې ناصر خان خوشي او له خپل ملي ځواک سره يو ځای شو.

په هر ډول، جګړه پيل، افغاني ډله تارومار او عبدالصمد چې توره يې په لاس کې وه دجګړې پر ډګر يرغمل شو.

په سرهند کې د آدينه ځواکونه د مرهټيانو هرکلي ته راورسېدل او يوځای له ستلجه تېر شول، افغان سپاه سالار جانخان چې د دښمن خوځښت يې څاره، د مرهټي اوردو د ډېرښت او سيمه يز دښمن (سيک) دشته والي له امله اړ شو چې د بشپړو سوچه افغاني اوردو د چمتو کولو له پاره له لاهور نه پرشاشي، ځکه له شاهزي تيمور سره «چارمحل» و «زين آباد» ته لاړ. سنديا په بېړه لاهور ونيو او پر شاهزي پسې يې واچول، سپاه سالار چې داحمدشاه له خوا د «شيرجنګ» په نامه غږ ورته کېده، دلته يې خپله ټوله پوځي پوهه او وړتيا وکاروله خوپوه شو چې د شمېر له پلوه يې د ساتنې مخنيوی کوی، ځکه پېښور ته پر شا شو او د مرهټيانو بې سرو پښو اوردو له سنده تر اټکه د اباسين ټول کېن

او د ستلج سیند ګڅونه ونیول او منځنۍ یې ور تالا کړل.

سندیا ، آدینه بېګ په پنجاب کې د مرهټیانو نایب الحکومه وټاکه ، د دغو منله چې د کال به اووه میلیونه او پینځه سوه زره روپۍ د مالیو پرځای د مرهټیانو خوندیینې ته ورکوي. د مرهټیانو یو جنرال « پټهیل » له یو شمېر سرتېرو سره په اټک کې د اباسین سر پرید ساتونکی وټاکل شو. بلواګرو سیکانو په پنجاب کې له هیڅ ډول وراني نه مخ ونه ګرځاوه.

تر دې وروسته سندیا له ستلجه پوربووت او د سارنپور لوري یې ونیو ، ځکه چې غازي الدین له مرهټه جګړه مارو سره د نجیب الدوله جګړي ته تللی و او نجیب الدوله د انتر بیدا پروند د ګنګ په کڅ (سکرتال) کې د هغه مخنیوی کاوه.

سندیانو غوښتل چې د نجیب الدوله له ماتولو سره د هند کار یو مخیز پای ته ورسوري. نجیب الدوله او افغاني روهیله سردارانو په لکنهو کې نوموړي موخې شجاع الدوله او د اودې نواب ته ورسولې او نواب یې پر اوده ولایت د مرهټیانو له یرغله ووېراوه او مرسته یې ترې وغوښته ، شجاع الدوله هم چې راتلونکی ګواښ یې ننګیره او د مرهټیانو د مرستې لیکونه یې بې عبر ګونه پرې ایښي وو ، چټک له خپل پوځي ځواک سره د جګړې سیمې ته ورسید او د نجیب الدوله لوري یې سم کړ. [1] تر دې وروسته د دواړو خواوو ځواکونه لږ څه انډول شول خو چې سندیا د غازي الدین څنګ ته راغی ، د مخامخ لوري تله یې بسپکه کړه. له بده مرغه دا مهال پنجاب ته د احمدشاه د راتګ انګازې د مرهټه ځواکونو او افسرانو زړونه ولړزول او پښې یې ورېږد بدې.

(۱) شجاع الدوله د نواب عبدالمنصور صفدرجنګ زوی او په اوده ولایت کې د هغه ځای ناستی و او د دغه خدمت او نورو خدمتونو له امله چې د پاني پت په جګړه کې یې وکړل ډېر ژر یې د افغان احمدشاه له خوا د فرزند خان او د هند رستم بل نوم د هند د عظمی صدارت له مقام سره وګاټه ، سربېره پر دې « کوري چکله » نومې سیمه وروبښل شوه. شجاع الدوله زړور و وېښ خو ډېر ځان خوښی سړی و ، له همدغه امله یې ځینې داسې کارونه وکړل چې د هند اسلامي دولت ته یې تاوان ور واړاوه. ده د خپل مشر تابه په پیل کې د خپل تره زوی محمد قلیخان د حکومت پر سیمه « الله آباد » یرغل وروړ ، هغه یې ونیو او ویې واژه. کله چې د بنګال مشر میر قاسم له کمپنۍ څخه ماتې وخوړه هندي شاه عالم و شجاع الدوله ته ورغی ، شجاع الدوله د هغه تر ساتنې او له انګریزانو سره تر جګړې وروسته یې لامله میرونیو او شتمني یې ترې ګونډه کړه ، شجاع الدوله تر ماتې وروسته د خپل هېواد د بیا نیولو له پاره د انګریز ملګرتیا ته اړ شو ، خو د نورو اسلامي ولایتونو د ساتنې پر ځای یې د پیاوري افغاني ولایت (کترا) د نسکورولو تابیا وکړه او له انګریزي سرتېرو سره یې یو ځای تر ډېره هغه ودان ولایت ړنګ ، نومیالی حافظ رحمت خان یې شهید ، فیض الله خان روهیله یې پسې واخیست او ټول هغه لوری کهول یې بندي او وشانه. جنرال جانکین له فیض الله خان سره پخلا و یوازې رامپور و څو کوچنې ځایونه یې ورته پرې ښوول. خو شجاع الدوله د کترا سیمه ونیوه او په ناروغۍ کې اودې ته راستون او ډېر ژر مړ شو. څرګنده ده چې د هغه زوی میرزا اماني اصف الدوله هم د پلار له ستر هېواده څه ګټه پورته نه کړه.

خو احمدشاه ده غر دوو کلنو پېښو په ترڅ کې چېرته واوښته يې کړل؟ احمدشاه د ډيلي د (۱۱۷۰) کال تريانه وروسته نوی کندهار ته راغلې وچې پر ۱۱۷۱ کال يې د سيکانو او آدينه بېگ راوروېده . هر څومره که احمدشاه د سيکانو راتلو نکې گواښ احکلاوه خو دا چې نوی کندهار ته وارسېدلی او ډېرې يو ختياوې يې ازلې او له ډيلي څخه د سپاه سالار جانخان پر پوهه او ورتيا ډاډمن و. سمدلاسه يې د پنجاب د چارو سمون هغه ته وربخښو . بل کال (۱۱۷۲) احمدشاه په خپله پنجاب ته تگ په پام کې لاره او هغلته پر ډيلي يې د مرهټيانو يرغل وارويد . د پوځي يانه بېرني لار بندونه يې وکړه . خو دا مهال يې د کورني خراشينو نکې ستونزې پنجاب ته د ده د سملاسي تگ مخه ونيوه . دا لانجه هغه خپلمنځي وه چې د احمدشاه نايب الحکومه په بلوچستان کې پيل کړې وه. نصيرخان يو پوه سړی ، زړور افسر او د احمدشاه يو سرسپارلی جنگيالی وچې د خراسان و هند په جگړه ييزو هڅو کې يې د خپلې رښتينوالي آزموينه ورکړې وه . خو د پېښو له امله په شخصيتونو کې د گروهې او موخې اوړون کېدونکي دي. نصيرخان هم د پنجاب د چارو د گډوډي ، د مرهټيانو د يرغل او د شاهزي تيمور و سپاه سالار د ماتې تر اورېدو وروسته خپله گروهه واړوله او چمتو نه شو چې د ۱۱۷۲ کال په پوځي يانه کې چې احمدشاه پنجاب و هند ته په پام کې لاره ؛ گډون وکړي . نصيرخان د خپل دغه کار و مخکښي آر له مخې د شپږ زريز بلوچ لښکر د نه لېږلو په اړه احمدشاه ته لاسوند وبښنه ورانديې نه کړه او لا يې د احمدشاه د يوه پوځي افسر پر وړاندې چې ددې پېښې د جاجلوله پاره له کندهار د رپاره لېږل شوی و ، د دښمن چلند پيل کړ او د کلات په (۶۹) ميلي شمالي سيمه کې «مستونگ» ته نږدې يې له ډېرو سرتېريو سره د احمدشاه دراليږلي افسر مخه ونيوه . نوموړي افسر د جگړې پازمن نه و او پرته له يوې ډلې بدرگې پوځيانو بل څه ورسره نه وو ، خو بيا يې هم ونه غوښتل چې بې جگړې وتښتي . د نصيرخان د گڼو او چمتو لښکرو پر وړاندې د دغه افسر ماتې هرو ، مرو وه ، تر يوې جگړې وروسته افسر شا ته ستون شو ، نصيرخان د خپل دغه چلند د پايلې د څرگندېدو له پاره سمدلاسه په مستونگ کې مېشت شو .

احمدشاه ددې پېښې تر اورېدو وروسته غوسې ونيو او له شاهي دوولس زريز لښکر سره له کندهاره وخوځېد ، نصيرخان په مستونگ کې ناڅاپه د احمدشاه له بريد سره مخامخ شو ، دا زوړ پوځي چې په لومړه کې لوېدلی و ، خپل ټول ځواک يې په جگړه کې وکاراوه ، خو په زور مات او د کلات خوا ته په ناسمه ستنېدنه اړ شو ، احمدشاه نصيرخان دمې ته پرې نه ښوو؛ په بيړه يې وڅاره او په کلات کې يې ښار بند کړ . نصير چې د پنجاب و هندوستان په شخړو پوه و ، دا يې منلای نه شوه چې احمدشاه به د هېواد گردې ارزښتمنې چارې پرېږدي او د کلات غوندې بې ارزښته سيمه به تر ډېره چاپېرداو يو مخيزه کړي . ځکه يې په بشپړ زغم پرسا تنه ټينگار کاوه ، د کلات د کلا کلکوالي چې د رون پوځي ځای گڼل کېده هم د ده له ټينگار سره

مرسته کوله.

احمدشاه په خورا سره سینه له نباره راتاو شو او د یوالي جګړې یې پیل کړې، خو دا چې د پنجاب د ستونزې له امله ډېر اندېښمن و، له همدغه ځایه یې یوه کوچنۍ ډله سر تېرې د نورالدین خان تر مشرۍ لاندې د پنجاب کرښې ته ولېږل او هڅه یې وکړه چې په دې توګه د شاهزي تیمور وسپاه سالار زړونه راجګ او سیکان و مرهتیان ودار کړي.

نصیرخان د احمدشاه له ښکاره سوړوالي نه وتنګېر له چې له هغه سره هېو د پنجاب و هند اندېښنه نه شته او چې کلات یې نیولی نه وي بیوې خواته به هم لاړ نه شي. نصیرخان چې د احمدشاه پر جګړه یزو آرونو پوهېده، وېره یې لرله چې که احمدشاه په کلات کې وځنډېږي هرو مرو به یې مرستندوی ځواکونه له کندهاره ملګرتیا ته راشي، هله نو د کلات نیول او دده ځپل هرو، مرو دي، ځکه نو نصیرخان هڅه وکړه چې د احمدشاه په بدرګه کې د خپلو ملګریو افسرانو له لارې د سولې وړاندیز مخکې کړي. نصیرخان په دغه وړاندیز کې ومنله چې د پخوا غوندې به په بلوچستان کې ځان د احمدشاه نایب الحکومه ګڼي او په بهرنیو جګړو کې به له بلوچو لښکرو سره د افغاني اوردو د یوې څنډې په توګه برخه اخلي.

احمدشاه نصیرخان د هغه د پخوانیو هڅو او خدمتونو له مخې وبانښه؛ د هغه وړاندیز یې ومانه او په خپله شمال خواته وخوځېد. (۱)

---

(۱) دا په بلوچستان کې د افغانستان دولت پر وړاندې د نصیرخان وروستی سرغړونه وه چې بیا نه ده وکړه او نه یې وروستنیو. نصیرخان تر دې وروسته چې احمدشاه ژوندی و او د تیمورشاه پر مهال چې دی ژوندي و، له مننې یې سرونه غړاوه. دزمانشاه پر مهال (۱۲۰۷-۱۲۱۷ هـ) چې د افغانستان دولت واوربدل چې د نصیرخان یو وراره د هغه د زوي محمود پر وړاندې لویي او حکومت غواړي، د اشرف الوزرا شاه ولیخان د زوی مختار الدوله شیرمحمد خان تر مشرۍ لاندې یې بلوچستان ته یو پوځي لښکر ولېږه؛ سرغړوونکي یې کلکوګواښ او محمود یې پر نایب الحکومه توب ځای پر ځای کړ. محمود د کابل دربار ته له شپږ زریز لښکر سره (د احمدشاه مهال له آر سره سم) راغی او څه موده وروسته خپلې ډندې ته ولېږل شو.

پر (۱۲۲۲) کال چې شاه شجاع له کندهاره د بلوچستان پر لار سند ته لاړ، بیا یې محمود له خپل وزور مصطفی، خپلې مور او شپږ زریز لښکر سره هرکلي ته راووت؛ د درناوي څرګندونه یې وکړه او ډالۍ او تاکلي سر تېرې یې وړاندې کړل. پر ۱۲۵۵ کال چې هند دولت افغانستان ته لښکرې راولېږلې، بلوچو یې مخه ونیوه او برید یې پرې وکړ، خو په هغه جګړه کې چې انګرېزانو په کلات کې وکړه، له دې امله چې افغانستان کورنیو شخړو نیولی او او بلوچستان ته یې لاس نه رسېده، نو د بلوچستان والي مهراب خان ووژل شو. دا هماغه داستان دی چې قاسم علي د خپل منظوم کتاب یوه برخه له شاعرانه اغراق او ګنیو تېروتنو سره ورته بېله کړې ده. «کتلی شئ: د کابل جګړې، پېیلې (منظومه) چې پر ۱۲۶۰ کال ویل شوې او پر ۱۲۷۲ کال په اګره کې چاپ شوې»

انګرېزانو پر ۱۸۵٤ کال د محراب خان له زوی نصیرخان سره مخامخ تړون وکړ او تر ده وروسته یې زوی محراب د بلوچستان والي شو. د بلوچستان والي پر ۱۸۷٦ کال په کلات و کوېټه کې د انګرېزي هند د پوځیانو مېشتېدل، پر استازي او د اورګاډي پټلۍ او ټېلېګراف ومنل او په پای کې پر ۱۸۸۳ کال بلوچستان، برېتانوي بلوچستان شو

دا مهال ۱۱۷۲ هـ کال پای ته نیږدې و. خو نورالدین چې له اباسینه راتېر شو او پنجاب ته د احمدشاه د راتلو انګازې ولولې جوړې کړې، د دوکړای شول چې بې خنډه د چناب کڅ ته ورسېږي او «وزیر آباد» ته ورکوز شي، ځکه چې دد د احمدشاه له لاربښوونې پرته د مرهټیانو مخې ته ورو تل ورنه ګڼل، خو احمدشاه کندهار ته د بلوچستان تر لاتګ وروسته د بولان له تنګي څخه سند ته ورننووت او یو مخیز مخ پر شمال د اباسین ښیو کڅونو ته وخوځېد، له پېښوره یې سپاه سالار وشاهزی تیمورشا د هغوی له ملو سره تېر یو سره له ځان سره کړل؛ له اټکه واوښت او په وزیر آباد کې له مخکینی ډلې سره یوځای شو. دا مهال د احمدشاه د اوردو شاتنې ځواکونه د کندهار نیم پوځي ډلې وې چې دده له لاربښوونې سره سم وروسته له کندهاره راخوځېدلې وې.

د مرهټیانو پوځي سربرید ساتونکي د احمدشاه د راخوځېدو د خبر ترا اورېدو وروسته یو مخیز د اندس له کڅونو لاهورته پرشا شول. لاهور د مرهټي «سابا» په لاس کې و چې پر ۱۱۷۲ کال یې د آدینه تر مړینې وروروسته د هغه ځای ونیو. سابا هم د لاهور له ساتونکیو سره تېر یو سره د سندیا له ځواکونو سره د یو ځای کېدو له پاره، پر ستلج واوښت؛ سیکان هم پر ځای ساره کېناستل او د پنجاب د بلوا لړه په خپله غلې شوه.

احمدشاه له خپل ټوله لښکر سره چې د ربګونې ټولګي یې د برشو زرو جنګیالیو ته رسېدل د ۱۱۷۳ د صفر پر میاشت د پنجاب تر «قطب درې» مخکې لاړ او له هغه ځایه یې د سیند تر تېرېدو وروسته تر «جمنا» اخوا د «سارنپور» لارونیوه.

هندي مرهټیان چې پنجاب ته د احمدشاه په راتګ وپوهېدل، د پوځي یانه سمون یې پیل کړ، سندیا او غازي الدین چې په سکرتال کې د افغان نجیب الدوله پر کلابندی او د اودې له نواب شجاع الدوله سره پر جګړه لګیا وو، په بیړه یې له لوري سره د سولې خبرې پیل؛ سملاسي اوربند ټینګ او یو تر بله بېل شول. غازي الدین مخ پر ډېلي او سندیا د مرهټیانو دلومړي پوغ د کوماندان په توګه د احمدشاه د مخنیوي له پاره پنجاب ته روان شو.

غازي الدین چې ډېلي ته ورسېد د هندپاچاه دویم عالمګیر عزیزالدین یې په ځانګړې توګه له منځه یوړ او خپل ماما د عالمګیر وزیر نظام الدوله یې هم وواژه، پر ځای یې د اورنګزیب لمسی د کام بخش زوی «محی السنة» تش په نامه پر پاچاهي وټاکه او د وزارت ترنامه لاندې یې د هند دولت د چارو واګې په خپل لاس کې ونیول، تر شا یې د

مرهټیانو دویم پوځ د «هلاروهلکر» تر مشرۍ لاندې راوخوځید او په ډهلي کې غازي الدین و جنګوزاو پوځې چستوالی ونیو. راګوریا هم څه موده وراندې د مرهټیانو همواد ته راستون شوی و.

احمدشاه په سارنپور کې وچې سپاه سالار نجیب الدوله او دکترا د سیمې مشر سعدالله خان روهیله[1] له خپلو سرداراتو سره، لکه: حافظ الملک حافظ رحمت خان او

(۱) سعدالله خان د افغان محمد علي خان روهیله زوی او د پوځ څانګې اورند دی. نیکه یې د فرخ سیر پر مهال د افغانستان له څخیځ نه کترا او ولایت (مراد آباد، بداون، بریلي) ته راغی. دغه کهالو یې دوه زرونه ور چې پو شاه عالم او بل حسن خان نومیده. شاه عالم د داود و حافظ رحمت خان په نومونو دوه زامن او حسن خان د وندي خان په نامه یو زوی لاره. داود د کماون د راجا تر سپاه سالارۍ ورسید او په پای کې د هغه په لاس ووژل شو. د داود زوی علي محمد نومیده چې د سیاره تولیهشر پر رتبه د مراد آباد د نایب الحکومه د لکنهو د عظمت الله خان قاضي زاده په بدرګه کې ونیول شو او څه موده وروسته یې له ډهلي دربار سره اړیکې وموندل. د علي محمد وړتیا ددې لامل شوه چې په شاهي افسرانو کې ومنل شي. ده په هغه جګړه کې چې د بارهه ساداتو د بلواګرو پر وړاندې یې وکړه، د هند صدراعظم قمرالدین خان له خوا یې د «نواب» لقب او پنځه زریزه رتبه واخیسته. څه موده وروسته وزیر دې ګوښه کړ او د دوارو خواوو تر منځ جګړه ونښته، خو علي محمد خان د وزیر د سپرمنې «شولا پري» په منځګړتیا سوله وکړه او د وزیر زوي میر صدرالدین یې زوم شو. علي محمد خان پیاوړي سرتیري راټول او د پلار وژونکي د کماون راجا یې مات او باج ورکوونکی ته یې اړ ویست.

د علي محمد خان د حکومت منځنی انواله وه. په هغه لانجه کې چې د هند د سپاه سالار ابومنصور صفدر جنګ له سره یو سره پېښه شوه، د هند پاچاه، سپاه سالار و صدراعظم په بنګده کې، د علي محمد خان جګړې ته وروړاندي شول، په پای کې شاه له علي محمد خان سره سوله وکړه، دې یې په سرهند کې استوګنې ته اړ او کترا ولایت یې چې د علي محمد خان د حکومت سیمه وه د عظمت الله زوی فریدالدین ته ورکړ.

افغان احمدشاه چې لومړی ځل پر ستلج وراوښت، علي محمد خان له دغو شپیو نه ګټه واخیسته او له سرهنده کترا ته راغی، د هغه ولایت ټولې سیمې، لکه: دارانګر، مراد آباد، سنبل، بریلي، شاهجهانپور او نورې یې ونیوې او خپلواک حکمران شو.

علي محمد خان هوښیار، جنګیالی او مدنیت روزونکی سړی و، دا نوالي یې ښار ده ودان کړی و چې له شجاع الدوله سره په جګړه کې ړنګ شو.

علي محمد خان د ۱۱۶۲ کال په شوال کې مړ او زوی یې سعدالله خان پر ځای کېناست. د علي محمد خان نور زامن عبدالله، فیض الله، محمد باز، الله یار و مرتضی خان نومېدل. علي محمد خان، حافظ رحمت خان د وزیر، دوندی خان د سپاه سالار، ملا سردارخان د وسله تون د مشر و فتح خان د میرسامان په توګه ټاکلي او خپل زامن یې هغوی ته سپارلي وو چې دده تر مړینې وروسته د کترا په افغاني حکومت کې شخړه جوړه نه شي.

مؤرخ مرتضی حسین، هندي محمد شاه ته د علي محمد خان د ورتګ پر ورځ او په خپل تاریخ «حدیقة الاقالیم» کې یې بښه داسې راښیي: د علي محمد خان جګه ونه، منځنی یږې، سپین پوستکی توره درې ګوتې اوږده ږیره، تر شونډو خربیلي برېتونه، رانجه کړې سترګې او سپین کالي یې وو، خوراد رون و ښاغلی ښکارېده چې پرمخ یې د دارو غم نښه نه بربښېده.

سعدالله د پلار پر ځای تر ناستې وروسته لومړی نوی حاکم قطب الدین چې له ډهلي یې رالیږلی و، د جګړې پر ډګر وواژه، دویم د فرخ آباد حاکم قایم جنګ بنګښ چې یې لامله یې کترا ته لښکر راوستی و، د سعدالله پر وړاندې په جګړه کې مړ شو، دریم د هند سپاه سالار صفدرجنګ یې چې فرخ آباد ته یې د قایم جنګ د زوی احمدخان پر وړاندې لښکر رالیږلی و؛ له منځه یووړ. دده مشران ورونه عبدالله خان و فیض الله خان چې د کندهار له درباره کترا ته راغلل« دوی د احمدشاه پر لومړي تګ له سرهنده کندهار ته ورسره تللي وو» د کترا مالیې پر دریو اړو مشرانو وروڼو وویشل شوې چې هر یوه ته د کال یو میلیون و درې سوه زره روپۍ وټاکل شوې. ------ ‹‹

زوی یې عنایت خان، دوندي خان و قطب خان د لسو زرو افغاني سرتېرېو په ملتیا احمدشاه ته راغلل، خو شجاع الدوله د خپلو ځاني چارو له پاره اوده ته تللی و. احمدشاه له سارنپوره مخ پر ډهلي وخوځېد، سپاه سالار جانخان و شاهزی تیمور چې د مرهټیانو له لاسه یې زړونه لړ ولدوره ده ګ وو، له لسو زرو سرتېرېو سره د مخکښ ځواک په توګه وخوځېدل.

د ډهلي د لارې په اوږدو کې د سندیا تا ځواکونه چې څه د پاسه اتیا زره تنه وو او افغاني سرتېرېو ته ناست وو، جګړې ته راوراندې شول. سپاه سالار جانخان پر ګواښناک یرغل پیل وکړ، سندیا هڅه وکړه چې ټینګ شي خو افغاني ځواک یې زړه ورسوری کړ او ډهلي ته نږدې تر «بدنې ډګره» شاتګ ته اړ شو. جګړه لا روانه وه چې د احمدشاه اوردو را ورسېد او ډېر ژر یې سندیا کلابند کړ. په ربښتیا چې سندیا زړور افسر و او په کلکه یې ساتنه کوله؛ په خپله له سرتېرېو سره د جګړې پر ډګر پلی شوی او تر وروستي سلګۍ پورې یې توره ووهله، خو څه ګټه یې لرله چې احمدشاه د اورد لمبو غوندې له څلورو خواوو چاپېر کړی و؟ د جګړې پایله د مرهټیانو او سندیا تا د اوردو تولو ژنه شوه، په داسې ډول چې یوازې څو زره وتښتېدلی شول، او هغه تښتېدلي هم تر ۲۵ میلو پورې وځارل شول. دا لوی بری د ۱۱۷۳ کال په جمادی الاخر کې پېښ شو.

غازي الدین و جنګوراو چې په ډهلي کې د مرهټیانو د اوردو شاتني وو، د لومړۍ لیکې د تارومارېدو تر اورېدو وروسته یې بې ډیل وځنده ډهلی خوشې او مخ پر سهیل د

-------»» سعدالله خان د پاني پت په جګړه کې د احمدشاه په ملتیا غوره هڅې وکړې او په خپله پر ۱۱۷۵ کال له نړۍ نه لاړ، وروڼه یې عبدالله خان، مرتضی خان والله یار خان لا پخوا مړه شوي وو. تر سعدالله خان وروسته مشري فیض الله ته پاتې شوه، څه موده وروسته د دې کورنۍ نومیالي لویان سپاه سالار دوندي خان، وسله مشر ملاسردار خان و میرسامان فتح خان هم مړه شول او د فیض الله خان و وزیر حافظ رحمت اداري چارې درنې شوې، دامهال شجاع الدوله د کمپنۍ له سرتېرېو سره پر کترا وروډانګل او تر جګړې وروسته ماتې خوړلی فیض الله خان «کماون خان» ته لاړ او حافظ رحمت د جګړې پر ډګر شهید شو.

وروسته تر هغې چې شجاع الدوله د کترا ودانۍ ړنګې او یو لوی ګهول یې یرغمل وخپلی و، او دې ته راستون او څه موده وروسته مړ شو.

خو حافظ الملک حافظ رحمت خان پر سیاسي چارو سربېره یو پوه سړی او د ښو اخلاقو خاوند و؛ په پښتو او پارسي یې شعر هم وایه؛ ارزښتمن کتابتون یې لاره او ډېر زامن یې دده د غوره روزنې ترسیوري لاندې شاعران و پوهان شول، لکه: نواب الله یار خان، نواب محبت خان، نواب مستجاب خان، نواب غلام مصطفی خان.

افغان احمدشاه د حافظ درناوی کاوه، خپل دوه لوی دښمن غازي الدین و سورج مل یې دده په غوښتنه وبښل او د پاني پت تر جګړې وروسته یې «اتاوه» سیمه ده ته وروبښله. حافظ د ژوندانه پر (۶۷) کال د (۱۱۸۸) د صفر پر (۱۱) په میرانپور کې د جګړې پر ډګر شهید شو. د ژوند پېښو مینه وال یې د سیدالطاف علي «د حافظ رحمت خان ژوند» نومی کتاب چې د دوان په بڼه پر ۱۹۳۳ کال چاپ شوی، کتلی شي.

جتانو سیمې ته ورتښتېدل. خو د مرهټیانو دویم لښکر د جمنا کیڼ اړخ ته په مکندره کې مېشت و.

احمدشاه له «بدنې» څخه «نارنول» ته وخوځېد او د رسالې کنډکونه یې چې څه د پاسه پنځلس زره سپاره یې لرل د پلازمېنې د ځواکونو د کوماندان شاه پسند خان اسحق زي ترمشرۍ لاندې د مرهټیانو د دویم لښکر جګړې ته ولېږل، نوموړی جنرال د شپې په تیاره ډیلي ته ورسېد او پر دویمه شپه له جمنا نه تېر او په مکندره کې یې ناڅاپي شبخون پیل کړ، په ځو ګېنټو کې د دښمن ټول اوردو تېت او ووژل شو او مشر یې «هولکر» له ځو سوو سپرو سره ورتښتېد. سمدلاسه د مرهټیو ځرک پاتې نه و خو لاتر اوسه یې ځواکمن دولت تر شا ولاړو.

احمدشاه د دښمن ترماتې او دهغه داوردو د زېرمو اولوښیو ترنیولو وروسته ډیلي ته ورننووت، همدا چې د راجپوت مشران له پېښې خبر شول، ژر یې احمدشاه ته خپلې ډالۍ او غوښتنې ورولېږلې، په دوی کې د «جیپور» و «ماروار» راجان تر ټولو لومړي شول، جتان هم غلي وو اود مرهټیانو د ملګرتیا یې څه نه ویل، خو احمدشاه غوښتل چې د جتانو غوروونه تاو کړي نو یو لښکر یې ددوی سیمې ته ولېږه نوموړی تر «آرام ګده» پورې پرمخ لاړ او دا پوځي کلا په شپاړسو ورځو کې له ټولو زېرمو او لوښیو سره ونیول شوه. دامهال غازي الدین وسورجمل دواړه له خپلو کړو پښېمانه شول، او له احمدشاه نه د ښننې غوښتلو له پاره یې د «حافظ رحمت خان» لمن ونیوه، احمدشاه هم دوي وښښل او په خپله له اوردو سره یوځای د جمنا له ښي اړخ نه کیڼ ته واوښت او د (۷۳) میلو پر واټن یې په انوپ ښار کې اډه جوړه کړه. احمدشاه له ډیلي نه د وتو په ترځ کې هلته د یعقوب علي خان بامیزي او نواب محسن الملک تر مشرۍ لاندې دوه ساتونکي پرېښوول.

احمدشاه چې په انوپ ښار کې و د اودې ولایت راجا او د ډیلي د توپونو کوماندان د نواب صفدرجنګ ابومنصور خان زوی نواب شجاع الدوله بهادر او احمدخان بنګښ[1] له فرخ آباد څخه له لسو زرو سرتیریو سره د افغاني اوردو ترڅنګ ودرېدل.

---

(۱) امیر الامرا بخشي الممالک غالب جنګ احمدخان بهادر بنګښ افغان د غضنفر جنګ محمد خان بنګښ زوی دی، لومړی یې پلار د هند په اوردو کې سپور بلو کشمر و، په هغه جګړه کې چې د شاهزي فرخ سیر په ملګرتیا یې د معزالدین دزوی شاهزي اعزالدین پر وړاندې وکړه د غضنفر جنګ بل نوم، اووه زریزه رتبه او د شمس آباد، بهوج پور و مراد آباد جاګیر یې تر لاسه کړل. د هندي محمدشاه پرمهال دا له آباد نایب الحکومه او د لویو سریو په ډله کې شو. ------>

احمدشاه لومړنی نواب چې د هندوستان له لویو سړیو څخه و او په « سکرتال » کې له مرهټیانو سره جګړې ته چمتو شوی و ، ډېر و نازاوه ، وروسته احمدشاه ته د کندهار لس زریزې نیم پوځې ډلې د عطا محمد خان ، کریمداد خان و څو تنو نورو ترمشرۍ لاندې راورسېدې ؛ دامهال د احمدشاه ټول اوردو شپېتو زرو ته رسېده .

پانیپت :

د مرهټیانو د لومړي اوردو له ماتې نه لا څلور میاشتې تېرې نه وې چې دویم ځل یې

------ » محمد خان خېل پښتوانی دښمن راجا چترسال د هغه له زرګونو وسله والو سره مات کړ ، بیا د مالوې نایب الحکومه وټاکل شو او دوه کاله وروسته ډهلي ته راوغوښتل شو . د خوراساني نادرشاه د یرغل پرمهال د هند پاچاه د ارګ ساتونکی شو ، نادر چې بېرته ستون شو محمد خان فرخ آباد ته لاړ او هماغلته مړ شو .

محمد خان پوه ، جنګیالی او مدنیت پال سړی و ، ده لکه څرنګه چې ځان له بلو کشمرۍ څخه د امارت څوکۍ ته ورساوه ، همداسې یې خپل اړوند ولایتونه د هند د وداتو ولایتونو پرکچه ودرول . محمد خان د بهوجپور پر سیمه او د ګنګ پر غاړه د خپل پښتواني مشرِ « فرخ سیر » په نامه « فرخ آباد » او د خپل زوی « قایم خان » په نامه « قایم ګنج » ښارونه جوړ کړل ، همدا راز یې ورو ، ورو د کول یا شاپور له برېده تر سل و پنځوس میله واټن پورې د محمد آباد ، دریا ګنج ، خدای ګنج ، نبي ګنج ، یاقوت ګنج ، شمشیر ګنج ، کاسګنج او د خپلو زامنو په نومونو داسې نور ګڼ شمېر ښارونه ودان کړل .

خو د محمد خان ځای ناستي مشر زوی قایم جنګ قایم خان د پلار ورتیا نه لرله او په هغه یې لامله جګړه کې چې د کترا ولایت له مشر افغان سعدالله خان روهیله سره یې وکړه په خپله ووژل شو ؛ د شپږو میلیونو روپیو په شاو خوا کې شتمني یې د هندي احمدشاه د استازي او سپاه سالار ابومنصور صفدرجنګ له خوا ونیول شوه او ګرد کهول یې الله آباد کلا ته بندي بوتلل او ووژل شو . له دغه کهاله څخه بوازې د محمد خان ناروغ زوی احمدخان وژغورل شو .

احمدخان د پلار رښتینی زوی و او د مهال له موندلو سره سم یې د افغان رستم خان شمس آبادي په مرسته پر پلارنۍ سیمه وروړانګل ، د صفدرجنګ نایب راجاه نولرای « یې وواژه او ولایت یې ونیو . صفدرجنګ د ډهلي له اوردو او جټانو سره جګړې ته وراندې شو ، رستم خان ماتې وخوړه خو احمدخان په خپله د صفدرجنګ د اوردو پر زړه یرغل ورووړ او د هغه پنځه زریز ساتونکی او خولې پرسر لښکر یې تار و مار کړ او په خپله هم د پیل پر شاتېې شو . دښمن په کړاو مات شو او احمدخان سمدلاسه د صفدرجنګ منځی لکهنو ونیو او بل لښکر یې الله آباد ته ولېږه ، د بنارس راجاګان « بلوند سنګ » و « میرتهې پټ » یې هم چوپړ ته راغلل .

د هغو تودو اوږدو جګړو په ترڅ کې چې وروسته د احمدخان بنګښ و صفدرجنګ و مرهټیانو ترمنځ وشوې ، سره له دې چې احمدخان خپل نیم هېواد بایلود ، خو د دویم عالمګیر پرمهال یې د امیرالامرا ، بخشي الممالک و غالب جنګ بلنومونه وګټل . د پاني پټ په جګړه کې احمدخان د افغان احمدشاه په ملګرتیا څرګندې تورې وکړې او پرځای یې د احمدشاه له خوا دده نیم هېواد چې دملهارا او مرهټیانو لاس ته ورغلی و بیرته ورکړ شو .

احمدخان بنګښ د غوره ځانګړ تیاوو او اوچتو اخلاقو ښه بېلګه وه ، د مړانې ، ورکړې او ښې ګروهې په اړه یې په تاریخ کې هیښنده کیسې لیکل شوي . تر مړینې وروسته یې زوی مظفر جنګ د پلار ځای ناستی شو او له هندي شاه عالم نه یې د هغه بلنومونه له مرغلینې جوغې ، پګړۍ او تورې سره واخیستل .

له سهیله شمال ته لویه لښکر لېږنه پیل شوه، ددغه اوردو لوی کوماندان د مرهټیانو د پاچاد بالاجي پېشواد تروروزوی «سداشیو بهاو» نومېده چې په «باوجي باباډو» پېژندل شوی و، د لښکر ستر غړي یې: د بالاجي پېشوا زوی چې د هندوستان پر پلاز د کېناستو له پاره لېږل شوی و، «منخکې یاد شوی «ملارا ولکر» او د «ابراهیم خان» په نامه یو ګاردي دکني مسلمان او څو نور وو.

ګڼو افغاني او هندي مؤرخانو ددغه اوردو شمېر تر سلو زرو لږ نه دی ښودلی.[1]، یو اوسنی هندي لیکوال یې شمېر له دري سوو تر نه سوو زرو ښیي.[2] یو بل اوسنی هندي لیکوال یوازې ددغه اوردو د ښېړو پوځیانو شمېر سل زره ټاکي.[3] عبدالکریم خان په مبالغې سره د نوموړي اوردو د توپونو شمېر له پېرنګي توپ ویشتونکیو سره یو زرو پېنځه سوه توپونه، د پېرنګیانو غوندې په چټماقي ټوپکو وسله وال دوه ولس پلي زریز کنډکونه، دوولس زره «راوت» او څو زره یې «پټه باز» شمېر لي، ټول اوردو یې بې شمېره او د «مهابارت» تر جګړې وروسته یې ساري ګڼلی دی.

سلطان محمد، د مرهټیانو په اوردو کې د انګریزانو دوولس زره پلي، دوولس زره سپاره او زر توپ ویشتونکي مني، لکه مرتضی حسین چې وایي: د مرهټیانو اوردو یو ګرځنده لوی بازار لاره چې غوړي پلورونکي، بنجارګر، رخت پلورونکي، جولاګان، کولالان او داسې نور په کې وو، همدا راز کارکوونکي لګیا وو او د ډول، ډول شنو بوټیو ګلداني یې له یوه ځایه بل ته وړي راوړي. د پیورو او بارووړونکیو غواګانو شمېر یې تر زرګونو اوښت او څو زره آسونه او پیلان یې لرل. دا رښتیا ده چې په دې جګړه کې انګریزانو د مرهټیانو بری نه غوښت، ځکه چې ددوی له خوا د ټول هندوستان نیول په بنګال ومدارس کې د انګریزانو نوې ودانې له ګواښ سره مخامخ کولې، خو دا چې د مرهټیانو ځواک خورا ډېر او تر افغانانو یې بری هرو، مرو ښکارېده، انګریزانو د توپ ویشتونکیو افسرانو او پوځي ډلو له پلوه د مرهټیانو مرسته وکړه چې د هغوی تر بري وروسته لږ ترلږه د انګریزانو اوسنۍ ګټې خوندي پاتې شي. دا په تاریخ کې لومړی ځل و

---

(۱) لکه سلطان محمد افغان ۱۳۳ - ۱۴۰ مخونه، ابن محمد امین ۱۲۴ - ۱۲۹ مخونه.

(۲) کتلی شئ: د حافظ رحمت خان ژوند، د بي ای سید الطاف علي لیکنه د هند چاپ ۱۹۳۳ کال ۹۱ - ۱۱۲ مخونه.

(۳) د هند لنډ تاریخ، د سید ابو ظفر ندوي لیکنه، د هند چاپ ۱۹۳۴ کال، ۱۸۴ مخ.

چې افغان او انګريز «که څه هم په ناسيده توګه» د جګړې پر ډګر مخامخ شول. جټانو او راجپوتانو هم د مرهټيانو خوا ونيوه، په پای کې دغه بې پايه اوردو د ۱۱۷۳ کال پر وروستيو د ډيلي سيمې ته ورګډ شو. د جټانو له سيمې نه د تيريدو په ترڅ کې غازي الدين او د جټانو مشر سورجمل د «سداشيوبهاو» هرکلي ته وروو تل او ډيلي ته ورسره لاړل، خو داځل دغو دواړو له احمدشاه سره د مخامخېدو مترونه لرله. د افغان له بري او غچ اخيستنې نه يې ګلکه ويره وه، همدا ويره يې د مرهټيانو له بري نه د مرستې د نه کولو لامله هم لرله، ځکه نو دواړه په ځير مخکې تلل او د غوڅې پريکړې له پاره يې لاري لټولې.

په هر ډول، د جمنا اوبه چې د برسات (اوربښت) له امله جګې شوې وې، اوس د افغان او مرهټې اوردوګانو د مخامخېدو خنډ وې.

سداشيوبهاو د ډيلي ښار ورچنې اړه جوړه کړه او د ابراهيم ګاردي، جنګوزاو، او هولکر لښکرو د ذی الحجې پر (۹) د پلازمېنې د بوالي جګړه ونښلوله. د يعقوب علي خان افغاني افسران ساتنې ته راپورته شول، خو د دښمن د بروالي تر دوو ورځو يرغلونو او توپ ډزو وروسته ځانسپارنې ته اړ ويستل. يعقوب علي خان د هغې وينا له مخې چې له مرهټيانو سره يې کړې وه، بې څنډه په ببړۍ له جمنا را پوربووت او د احمدشاه چاونۍ ته راغی. غازي الدين و سرج مل د پام له مخې په دې جګړه کې ورګډ نه شول او وروسته تر هغې چې سداشيوبهاو د ذيحجې پر (۱۹) ډيلي ته ورننووت پر تالا يې لاس پورې کړ: د «ځانګړي ديوان» سپينزرې چت يې راوسپړه او د شيخ نظام اوليا، قدمګاه، او محمدشاه هندي د زيارتو سپينزري لوښي يې ويلي کړل.

سورجمل و غازي الدين داسې لارجوړه کړه چې د سدا شيوبهاو په خوښه د سړيو او لوښيو د برابرولو په نامه د جټانو سيمې ته لاړل، خو بيا د مرهټيانو اوردو ته راستانه نه شول سره له دې، په پای کې سورجمل د افغان نجيب الدوله له لاسه د جګړې په ترڅ کې ووژل شو او څپل ځای يې زوی جواهر سنګ ته پرېښوو.

سداشيوبهاو د نوي ۱۱۷٤ کال د دويمې مياشتې (صفر) په پای کې له ډيلي نه ووت او ښار يې «ناروشنکر برهمن» ته وسپاره. سدا شيوبهاو غوره وګڼله چې له احمدشاه سره تر مخامخېدو وړاندې د ډيلي په (٦٠) ميلی کې «د ګنجپورې» پوځي کلا

ونیسي، له همدې امله «قطب درې» خواته وخوځېد، دا پوځي کلا د هماغه زړور افسر عبدالصمد خان ممن زی تر لاس لاندې، د یوه افغاني لښکر چاونۍ وه.

عبدالصمد خان د سرهند په جګړه کې تر یر غلمېدو او پر مرهټیانو باندې د احمدشاه ترلومړي برې وروسته د دښمن له لاسه خوشې او اوس د ګنجپورې چاونۍ کوماندان و چې د جمنا ښي لورې ته یې د افغان پوځي منځي ساتنه کوله. د سیدا شیوبهاو اوردو د تورسپل غونډې راشپوه شو او د ربیع الاول پر (۷) د عبدالصمد خان او د هغه د مرستیال قطب الدین خان افغان روهیله له کلک ټینګار سره مخامخ شو. د مرهټیانو توپونو د کلا برجونه ټینګ وویشتل او پلي یې ورننوتل، ښکاره ده چې عبدالصمد خان له خپلې ډلې سره د زرګونو دښمنو ترمنځ ولوېد او تر وروستي جنګیالي پورې یې د لاس ولستونې په جګړه کې ووژل شول. د عبدالصمد پر ځای یې زوی «فیض طلب» د احمد شاه له خوا د پلار ځای ونیو.

احمدشاه چې د ګنجپورې خواته د مرهټیانو د اوردو د راتګ واورېدل، ژر یې د لوی لښکر د خوځېدو لارښوونه وکړه، همدا چې د جمنا غاړې ته ورسېد، پوه شو چې عبدالصمد خان وژل شوی او ګنجپوره د دښمن لاس ته ورغلې ده، سره له دې چې د پشکال ورځې پاتې او سیند لارنه ورکوله، بیا هم په پوځي هوډ له تولو سپرو کنډکونو سره پر اوبو ورګډ شو، او د ربیع الاول پر (۱۸) د «باکپت» په سیمه کې له سېنده تېر شو، وریسې یو زرو څلور سوه پیلان د توپنو، جګړه یزو زېرمو او پلیو ډلو پر لېږدلو لګیا شول. سره له دې چې مرهټیان د جمنا له اوچتوالي ډاډه وو، خو بیا یې هم د سېند ښي اړخ ته څارونکې ډلې لرلې، احمدشاه چې له جمنا نه تېرېده د دوی له خوا ډزې پرې وشوې او د خیبر د دوو زرو سرتېرو مشر احمدخان خیبري له یو شمېر نورو سره ووژل شو او یو شمېر هم په اوبو کې ډوب شول، خو احمدشاه بې ډېل وځنډه مخ پر ګنجپوره روان شو.

مرهټیانو چې د احمدشاه راتګ واورېد، د پاني پټ خواته پرشا شول ځکه چې د هغه ځای ارتوالی د پوځي خوځښتونو وړو. سربېره پر دې مرهټیانو غوښتل چې له احمدشاه سره تر جګړې د مخه په هغه سپېڅلې چینه کې چې له پاني پټ نه اخوا د سرهند پر لار ده مذهبي لمباوکړي، احمدشاه هم پردوی پسې وخوځېد او تر هغې چې پاني پټ ته رسېده، دښمن مورچلونه کېندلي او ټینګ کړي وو. د مرهټیانو مورچلي د پاني پټ د ډګر

شمالي اړخ ته ځای پرځای او پېنځه ویشت زره مخکښې سرتېرې یې د «سنبالک» سرای په څو میلی کې تیارسی وو.

احمدشاه د دښمن د چمتووالي تر برسېرولو وروسته، د کندهار پوځي کوماندان «شاه پسند خان» ته چې د عبدالکریم په وینا ښکلی او غښتلی زلمی و، په خندا وویل:

«هو، شاه پسنده! نننی قراولي جګړه ستا په برخه رسېدلې، و به وینم چې څه کوې؟»

شاه پسند له یوه پېنځه زریز لښکر سره د سنبالک پر سرای ورغی: مرهټې ساتونکي یې مخې ته راپورته شول او شاه پسند پر یرغلیزه جګړه بوخت شو. ورځ لا پای ته رسېدلې نه وه چې مرهټیان مات او ووژل شول او شاه پسند په راستنېدو کې خپل سپاره په داسې ډول د احمدشاه له مخې تېرول چې هر یوه د دښمن یوه خولی په لاس کې نیولې وه.

احمدشاه وړاندې لاړ او خپل اردو یې داسې ور ځای ته ورکښته کړ چې هلته په آسانۍ سره د دښمن لاس نه وررسېده. دا ورځ چې احمدشاه د پاني پت پر ډګر په شپږ میله واټن کې د مرهټیانو پر وړاندې لښکر ځای پرځای کړ، د ۱۱۷۴ کال د ربیع الاول (۲۱) وه، تردې وروسته د جګړې تر پایه دواړه دښمن اردوګان نېږدې درې میاشتې سره ښېتي وو.

ددې مودې په لړ کې د احمدشاه جګړیزه وړتیا ښر ګندېږي، احمدشاه له شپېتو زرو پلیو او سپرو، توپونو او یو زرو څلورو سوو پیلانو سره غوښتل چې په یوه لرې هېواد کې پر یوه درې سوه او څلوېښت زریز اردو، ګڼو توپونو او څو زرو پیلانو بریالی شي.

احمدشاه په دې جګړه کې پر ته له هغه څه چې لرل یې، له یوې خوا یې هم د مرستې هیله نه وه او ځان یې په پردي هېواد کې لیده، خو دښمن په خپل هېواد کې جنګېده چې له پاني پته یې د هندوستان تر سهیلي بریدونو پورې اړیک کرښې غځېدلې وې.

احمدشاه پرېکړه وکړه چې د دښمن د ستر اردو اړیک کرښې له هرې خوانه د یوې لویې دبرش میلي کړۍ په منځ کې غوځې کړي، ددغه هوډ له پاره یې له خپلو برسېروونکیو او ځریو ډلو ښخه کار واخیست، لکه څه رنګه چې لیدل کېږي د احمدشاه د ځریو لړۍ او هڅې د ستایلو وړ دي، ځکه چې هغه د سېمې په منځ کې د دښمنې تول

ځوځښتونه او د باندې د هغه اړیکلارې، څواکونه او مرستندویې زیرمې ځائغه پرسېره او ځر ګندې کړې او بې څنده یې د سپرو ډلو په مرستــه چې په پرله پسې او شنلې توګه ګرځېدې؛ له منځه وړي دي. احمدشاه وکړای شول تولې هغه لارې چې د مرهتیانو اوردو ته خواړه او واښــه پرې راوړل کېدل درسالې ډلو په مرستــه وڅارې، ان د دغو لارو یوه ارزښتناکه هغه یې چې د مرهتیانو د اوردو شاته غځېدلې وه او د شمال له خوا د سرهند د هندوانو یوه مشر او د افغانانو کلک دښمن « آلا جیت » واښــه او خواړه پرې راوړل هم وتړله، همداراز د احمدشاه د سپرو ډلو له خوا د ډیلې د پیسو خوندېښه چې مرهتیانو غوښتل پاني پت ته یې یوسي د لارې په اوږدو کې پرسېره او ونیول شوه او تول ساتونکي یې ووژل شول.

مرهتیانو غوښتل چې کوماندان « ګوبند پنډت » له لسو زرو سپرو سره له جمنا نه اخوا ولېږي او پر اوذه او روهیلکنډ « د شجاع الدوله، نجیب الدوله او نورو افغاني روهیله سردارانو تاتوبې » یرغل وکړي او د نوموړیو سردارانو اروا تر اغېز لاندې راولي چې د احمـــدشــاه په اوردو کــې یې خـدمت کــاوه، نوموړي کـومـــاندان لا د ډیلې په اتلس میلۍ « جلال آباد » کې کورو وسم شوی نه و چې د احمدشاه پینځه زره سپاره د عطاګي خان کندهاري په مشرۍ د شپې په تیاره کې پرې ورشېوه شول او یو یې هم ژوندي پرې نه ښوو، سهار یې په پاني پت کې د « ګوبند پنډت » سرله تولو لوښیو سره احمدشاه ته راورساوه، په دې توګه د احمدشاه پوځي چارو د مرهتیانو لوی اوردو په دار کې واچاوه.

مرهتیـانو د سنبـالک تر مخکښې قراولپورې یو ځل بیا د ربیع الاول پر (۲۸) د « داړې » جګړه پیل کړه خو په دغه ورانډې تګ کې د سپاه سالار جانخان د سپرو له خوا چې ځانونه یې پټ کړي وو، له یوه اړخه ښه پاسته شول او د ګڼو مړیو تر پرېښوولو وروسته تر خپلو مورچلو پورې په منډه وتښتېدل. د ابراهیم خان ګاردي ورور فتح خان چې پر افغـان کېڼ اړخ یې ناڅاپي یرغل راوړی و، کلکه ماتې وخوړه او خپله ټوله وسله یې بایلله، تر دې وروستــه مرهتیـانو پرمخـتګ ته زړه ښه نه کړ او د دوې د اوردو پر ښهلا ښهلو برخو د افغـاني تولیـو ناڅاپي بریدونو خورا ډېر تاوان وراړاوه. عبدالکریم د دغو یرغلونو یوه ښهلګه داسې را اخلي چې هره ورځ به یوه افغـاني ډله د دښمن مـورچلو ته ورننوته او تر خونړۍ جګړې او ټکر وروسته به خپل اوردو ته راستنېده، په دغه ترځ کې

به ډېر ژوبل و تيان شول او له سرونو او مخونو نه به يې وينې بهېدې، خو ټولو به په خندا افغاني سندرې ويلې او نڅا به يې كوله، دغې پېښې هندي نواب شجاع الدوله و بوګناوه او په ليدو يې سرتر پايه هېښ پاتې و.

په هر ډول، اورږد څنډ دواړه خواوې ستړې او د لانجې غوڅولو ته چمتو كړې، په ځانګړې توګه مرهټيان چې د لارو د بندېدو له امله خواړه او نور شيان ورته نه راتلل، همدا وه چې د (۱۱۷۴) كال د جمادى الاخر پر (٦) د ۱۷٦۱ د جولاى پر (۱٦) ټول افغاني او مرهټي ځواكونه د جګړې ډګر ته راووتل او د سهار له خوا دا جګړه چې د هند په تاريخ كې سارى نه لري پيل شوه. د مرهټيانو ښى اړخي لښكر د مرهټيانو د پاچاه د زوي «بهادر وسواس راو» ترمشرى لاندې مخ پر خوځېدو او «سداشيو بهاو» د منځ ځواك افسر ګڼل كېده. د مرهټيانو د يرغليز ځواك لومړى كربښې د دوزرو او څلور سوو پيل سپرو او د ابراهيم خان ترمشرى لاندې د څلوېښت زريز مسلمان ګاردي لښكر تر شا د سېل غوندې راتويي شوې، چمتو توپونو يې هم پر له پسې اور ورونه پيل كړه، د مرهټيانو لښكر په خورا بشپړ تابه او چټكى مخكې راتلو، احمدشاه د ډګر پر يوه جګ ځاى ناست و؛ د جګړې ټول خوځښتونه يې څارل او د افغاني اوردو بې جوكې ځايونه يې د شا له خوا پياوړي كول. د احمدشاه لوى وزير شاه ولي خان له دوولسو شاهي زغره والو (كربښه ماتوونكي زلمي) سره، بدرګې ته ولاړو، افغاني دواړه خواوې د سپاه سالار جانخان و امير لښكر شاه پسند خان تر لارښوونه لاندې مخكې تلې، ... كښيو كربښو كې د نجيب الدوله او نورو افغاني مشرانو تر لاس لاندې روهيله افغاني ډلې او د نواب شجاع الدوله بهادر ډله وه، د احمدشاه درانه توپونه هم د دښمن د غټ ځواك پر وړاندې د افغان وسله وال پوځ د ډاډ تكى و.

مرهټيان په بيړه راوړاندې شول او د روهيليانو يرغليزې ډلې د مرګ ژوبلې په زغملو او تمبدو اړ شوې. نجيب الدوله سردار عنايت خان له خپلو لسو زرو سرتېريو سره د مرهټي لښكرو په منځ كې كلابند او عطاګى خان كندهارى له خپل پنځه زريز لښكر سره پوېناشو. دا مهال نواب شجاع الدوله له خپلو لسو زرو جنګياليو سره كلك يرغل وكړ، سره له دې چې لا تر اوسه افغاني ښى اړخ پر خپل ځاى و خو د احمدشاه كيڼ اړخ د دښمن د ډېروالي او نه تمېدونكي پرمختګ له كبله بې جوكې او له منځه تګ ته نږدې وو

مرهټیان پرخپل بري بشپړ ویسا وو او لږ شبېې یې برلاسي ته پاتې وې. احمدشاه چې دا هرڅه لیدل د دښمن له دغه ګواښن پر مختګه یې زړه ونه غورځاوه او د مخنیوي له پاره یې شاهي زغره والو ډلو ته چې وروستنۍ نوې ځواک او د ټول افغان پوځ پیاوړی کوونکی ګڼل کېده د مرهټیانو پر لښکر د یرغل بولنه ورکړه، دا هغه وروستنۍ شېبې وې چې تېرېدې او د دواړو خواوو د ژوند و مرګ برخلیک ټاکل کېده.

احمدشاهي ډلو لکه څنګه چې هیله کېده، د مرهټیانو د لښکر منځه ونیوه او بریالۍ شوې چې منځ یې تر کلک اور لاندې ونیسي. په دې ډول چې لومړی یو زریز کنډک د احمدشاه له خوا د دښمن د لښکر پر منځ غورځنګ و یرغل ته واستول شو او مخته لاړ، همدا چې له ستر ګو لرې شو، دویم کنډک ورولېږل شو، په همدې توګه د وولس کنډکونه یو پر بل پسې لاړل، همدا چې لومړی کنډک خپل اوربل وکړ او لا یې بیا توپکونه ډک کړي نه وو، دویم کنډک راورسېد او اوربل یې وکړ، همداسې دوولس واړه کنډکونه راغلل او یو ځای یې تر اور لاندې ونیو، د دغه پرله پسې اور له امله د مرهټیانو لښکر مشر شاهزی«بسواس راو» مړ او ملي افسران یې تار و مار شول، ځکه د دښمن دښي لاس ټولې کرښې ولړزېدې. دې پېښې د څو شېبو په ترڅ کې د دښمن نیم بریالی اوردو شاتګ ته اړ ویست. افغاني توپونو هم چې لا د مخه یې د جګړه یزو پیلانو کرښې او د مرهټیانو غوره منځې تر اور لاندې نیولې وو او س یې د ژوبلو پیلانو په ستنولو او تېښتې کې او د مرهټیانو د جبهې په شاتنیو کرښو کې د بلوا جوړولو له امله، له افغاني یرغلیزو ډلو سره ښه مرسته وکړه. دا مهال افغان اوردو په لوی یرغل د دښمن کرښو ته ورننوت او د اورنیو وسلو جګړې خپل ځای غوځوونکیو وسلو او لاس لستوني جګړې ته پرېښوو. څو ګېنټې د پانیپت په خونړی او پرغږ جنه سېمه کې د لمر تر ځلاندو وړانګو لاندې د تورو او چاړو له برېښنا او د وینو له سېل پرته بل څه نه لېدل کېدل، نیوونکې او نیول شوې، بریالي او ماتې خوړلي یې وینا او موسکا په ډاروتکې چوپتیا پر دغه ډګر د ژوند و مرګ له پاره، نه د بري له پاره جنګېدل، د دې ګرانې سوبې او بري جایزه د هندوستان ځلاند تاج و پلازو چې په پای کې د دغه تاریخي ورځ د مرهټیانو په نه راستنېدونکې ماتې بشپړ شوه او د هندي او انګریزي مورخانو د وینا له مخې پانیپت ډګر د دښمن په دوو سوو زرو مړیو پټ شو. [1] د مرهټیانو پاتېشوني هم د افغاني

---

(۱) ابوظفر ندوي، ۱۸٤ مخ او د هند تاریخ، د مارسېډن لیکنه، د لندن چاپ، ۱۹۱۰ کال، ۱۳٦ مخ.

لښکرو له خوا تر ځلوريښتو ميلوپورې وڅارل او ووژل شول او د مرهټيانو له دوو، دريو نوميااليو، لکه: «هولکر» «شمشيرراو» او «ماجي سنديا» پرته بلڅوک ژوندي پاتې نه شو، مرتضي حسين وايي: نور نو تر دېرو کلونو پورې مرهټيانو په ټول «دکن» کې ونه شو کړی چې داسې لښکر جوړ کړي، يوازې څو کاله وروسته د مرهټيانو مشرانو په ډېر کړاو ايله پنځوس زريز اوردو جوړ کړای شو.

دا ده د پانيپت جګړه د افغان په تاريخي بري پای ته ورسېده او احمدشاه د جګړې دا تل په توګه د تاريخ پرمخ راځرګند شو.

د پانيپت جګړې ولجې ډېرې وې، د پيسو پرخونديينو سربېره پنځوس زره آسونه، دوه سوه زره غوايه، پنځه سوه پيلان و څو زره اوښان د احمدشاه لاس ته ورغلل. په دې جګړه کې په منځني شمېر هر افغان جنګيالی د دښمن له پنځو سرتېريو سره جنګېدلی، هر افغان د مخامخ لوري درې تنه وژلي او هرو دريو افغانانو يو د دښمن يرغمل نيولی دی، خو د افغانانو مرګ ژوبله دومره لږ وه چې هيڅ مؤرخ يې ليکلو ته پام کړی نه دی، کېدای شي چې لسو زرو ته به نه رسېده.

له دوو ويشتو زرو يرغملو څخه يوازې ابراهيم کاردي چې مسلمان او د اسلام دښمنو؛ ووژل شو، پاتې نور وبښل شول.

احمدشاه تر جګړې وروسته ډيلي ته راغی او دا چې کرنلار يې د هند د اوسني بې جوکې حکومت پياوړول وه، نه د هغه نيول او خپلول، نو د هندوستان سلطنت يې د دويم عالمګير زوی غازي پاچاه «ابوالمظفر جلال الدين عالی ګهرشاه عالم» ته چې په خپله په بنګاله کې و، وربا وبابنه او زوی يې «ميرزا جوان بخت» د سلطنت نايب وټاکه. د هندوستان سياسي او اداري چارې يې د هند د وزارت په رتبه او د «فرزندخان و هند رستم» په بلنامه «نواب شجاع الدوله بهادر» ته وسپارلې او پوځي چارې يې د هندوستان سپاه سالار «نواب نجيب الدوله بهادر افغان» ته پرېښوو ې.

اوس احمدشاه له يوه ستر کاره وزګار شوی و، هماغه کار چې ډېرې خبرې پرې شوي، ځکه چې احمدشاه د کړاو په ګاللو، د افغان زلميو د وينو په بلهارۍ او د هندوستان دولت د ګواښناک دښمن پر وړاندې د کېدونکې ماتې د بورنونکې پايلې له په پام کې نيولو سره د هندوستان ځلېدونکی تاج د مرهټيانو له لاسه اخيستی او ورېا يې پريوه

ناوره سر اېښې و. دا چې ددې جګړې ګټوره پايله د افغانستان پر ځای هندوستان ته ورسېده، نو دا ستره جګړه د احمدشاه له خورا بې ګټې کارونو څخه شمېرل کېږي، له بلې خوا چې هاغه مهال احمدشاه په هند کې د اروپايانو راتلونکي ګواښونه اټکلولای نه شول، ځکه نو د بنسټيزو چارو د نه ترسره کولو له امله ګرم نه ګڼل کېږي.(۱)

احمدشاه نور په هند کې ځنډېدلی نه شو، نو مخ پر شمال وخوځېد، دا ځل په پنجاب

---

(۱) د افغان احمدشاه تر زېږېدو (۲۳۱) کاله وړاندې پر ۹۰٤هـ=۱٤۹۸ زېږدي کال د «واسکو ديګاما» په نامه يوه پرتګالي ګرځندوی د «دماغه اميد» له لارې د هندوستان لوری ونېژاند او لومړی ځل دده د ملت ګام دهندستان پر خاوره کېښوول شو، وروسته په هند کې د پرتګال اقتصادي ځانګې هم وغځېدې. په ۱۱-۱۲ پېړۍ کې (د احمدشاه ژوند مهال) د غارکيانو، پرانسويانو او انګرېزانو هم د پرتګاليانو لار ونيوه خو پرانسويان په هند کې ترخپلو سيالانو مخکې شول. انګرېزان د ملکې اليزابت پر مهال يوازې سوداګر وو او د هند په بندرونو کې يې د ختيز هند د انګرېزي شرکتونو په نامه سوداګري تولنې پرانيستې. جهانګير (۱۰۱٤-۱۰۳۷) د لومړي جارج په غوښتنه (۱۰۲۱هـ) د احمدآباد په «سورت» کې کمپنۍ ته د سوداګر خونې د جوړولو خوښه ورکړه.

اورنګزېب (۱۰٦۷-۱۱۱۸) د سورت و احمد آباد تر نيولو او د بمبيي تر ښار بندۍ وروسته کمپنۍ په کورنيو چارو کې نه لاس وهنې ته اړ کړه.

د افغان احمدشاه تر زېږېدو دوه کاله وړاندې کمپنۍ وکړای شول چې له محمدشاه (۱۱۳۱-۱۱٦۱) نه په ټول هندوستان کې د سوداګرۍ کولو خوښه ترلاسه کړي، له همدې نېټې نه کمپنۍ ترخپل اغېز لاندې سېمې پر دريو برخو: کلکته، مدراس و بمبيي ووېشلې او په هره يوه کې يې له يوې سلاکارۍ ډلې سره يو مشر وټاکه. د کلکتې مشر «لارډ کلايو» د هند له نوابانو او راجاګانو څخه ځومره چې کېده د سوداګرۍ او ګمرک واک ترلاسه کړ، تر دې وروسته د هند په کورنيو چارو کې ورو، ورور د کمپنۍ لاس غځېده.

په پانيپت کې د احمدشاه ترجګړې پينځه کاله وروسته (۱۱۷۹) د بنګال نواب دخپل مشر تابه واک د يوې ټاکلې کالنۍ تنخا پرځای کمپنۍ ته ورکړ. شاه عالم هندي هم د کالنۍ دريو نيم مېليونې تنخا په بدل کې کمپنۍ ته د «بنګال، بهار و اوريسه» پرېښوول؛ ومنل. احمدشاه چې په کندهار کې د ناروغۍ پر کټ پرېوت (۱۱۸٦) د اودې نواب شجاع الدوله چې د احمدشاه له خوا د هند پر صدارت ټاکل شوی و د لارډ کلايو له ځای ناستي «وارن هيسټينګس» څخه يې د کترا افغاني ولايتونه په يوولس نيم مېليونه روپۍ وپېرودل او نومړي ځايونه يې د پوځي چلند له لارې تر وژلو او ړنګولو وروسته ونيول. پر ۱۷۸۹ کال د بريتانيا او پرانسې ترمنځ د «ورسای» تړون په هند کې د پرانسې د لاسوهنې مخه ونيوه، تر دې وروسته بريتانيا د هندوستان د لويو او ودانو سېمو، لکه: بنګال، بنارس، بهار، مدراس و بمبيي څښتنه شوه.

پر (۱۲۱٤) هـ کال کمپنۍ د «ټيپو» ترمړينې وروسته د ميسور خاونده او نورې برخې يې پر ۱۲۳۳ کال وريورې ونښلولې او له ۱۲٥٤ تر ۱۲٦۱ کال پورې ورو ورو د ستلج اخوا سېمې هم د کمپنۍ په ښتمنيو کې راغلې، په پای کې د هند تر بلوا ۷۳-۱۲۷٤ وروسته کمپنۍ د بريتانيا پارلمان له خوا ړنګه او د ملکې ويکتوريا د فرمان له مخې د هندوستان سلطنت د بريتانيا د تاج و پلازيوه برخه شوه او ملکې د هند د امپراتريس بلنوم غوره کړ.

کې د احمدشاه له ویرې هیڅ و نه ننګهرل شو د چې سیکان په تېره بلوا ګر به په دې سېمه کې پاتې وي، ځکه چې تولو ناخوښیو ودانی پرې ابښې او په کونجونو کې پټ شوي وو، احمدشاه د دوي د چارو سمون ګاندي ته پرېښوو او چې لاهور ته راغی پنجاب حکومت یې «زین خان مومند» ته چې پوه سړی او جګړه لیدلی افسر و؛ ورکړ او په خپله سمدلاسه د پېښور و کابل پر لار کندهار ته لاړ. احمدشاه کندهار ته تر راتګ وروسته پلازمېنې ته د نوي ښار د جوړولو په لټه کې شو، د ۱۱۷٤ کال په پای کې یې د اوسني کندهار ښار بنسټ کېښوو او پر همدغه کال یې شاهزی تیور د هرات ولایت د نایب الحکومه په توګه وټاکه او ولېږه.

څلور د پرشم څپرکی

نهم یون له ۱۱۷۵ تر ۱۱۷۷ کال پورې

په پنجاب کې د سیکانو گواښل (د شنې پانې جگړه)

کشمیر ته لښکر لېږل او د هغه سمون

سیکان د پر لانجه مار وو او د مرهټیانو له ماتې یې پند وانه خیست، ځکه همدا چې احمدشاه یې له سره تېر شو، بیا را تول شول او بلوا یې پیل کړه. داځل یې د آدینه بېگ پرځای آرسیک «جیساسنگ» د مشر په توگه وټاکه، دا سړی د سرهند د یوه مشر «الاجیت» له خوا چې له افغانانو سره یې ژوره دښمني لرله پیاوړی کېده، وروستی یاد شوی هماغه سړی دی چې د پانیپټ په جگړه کې یې له مرهټیانو سره د خواړو او وسلو ارزښتناکه مرسته کوله.

سیک مشرانو پرېکړه کړې وه چې په پنجاب کې سیکي دولت جوړ او پرېښوودروي، د «رنجیت ظفرنامې» لیکوال «امرنات» د خپل ستایلي په غوړمالی کې هڅه کوي چې د رنجیت د نیکه «چهرت سنگ» نوم په ناوړه توگه د دغه پاڅون د مشرانو په لیکه کې د تاریخ د اتل په توگه وښیي. (۱)

سیکان د بلوا پر تلپاتې منځي «امرتسر» سرېېره، د ستلج پورې غاړه او د سرهند

---

(۱) ظفرنامه، ۳ مخ

پر د گرونو هم راټول شوي وو چې وينا وو يې د کشمير پرهم مذهبانو هم اغېز وښيند.
سيک وسله والو پرگنو چې له افغاني ساتونکيو نه لاهور ونيو او نايب الحکومه زين خان
يې په «کوټ» بانده کې کلابند کړی و، د کشمير سيکانو ناپلوي وگړي هم په خپلو
موخو کې گډ او پر سېمه يې يرغل وکړ. دامهال (۱۱۷۵) کال د پنجاب و
کشمير ټول لوی منځي د بلواگرو لاس ته ورغلي وو.

د سيکانو گواښل له پخوا رهيسې د احمدشاه په پام کې وو، همدا چې د بلوا غږيې
واورېد، د تيارسۍ لارښوونه يې وکړه.

هاغه مهال چې احمدشاه لاهور ته ورسېد د (۱۱۷۵) کال لومړي نيمايي پای ته
نږدې و، دا مهال د سيکانو د غونډې ځای امرتسر او وسله وال ځواک يې په «چنداله»
او «کوب» کې له افغاني افسرانو سره پر دېوالي جگړه بوخت و. احمدشاه پرېکړه وکړه
چې د سيکانو پر منځي ناڅاپي کلک يرغل وکړي، نو ددې له پاره چې دده د يرغل په
ترڅ کې افغاني هندي سرتېري ته تاوان ونه رسېږي «ځکه چې هغوی هندي کالي
اغوستل او په سختۍ يې له سيکانو سره توپير کېده» نو د ځانگړي منځوي په لاس يې
افغاني افسرانو ته لارښوونه وکړه چې ددوی وگړي او هندي سرتېري دې په خولۍ او
پگړۍ کې يوه، يوه شنه پاڼه وتومبي چې پرغليز ځواکونه يې له بلواگرو سره توپير کړای
شي، په دې توگه احمدشاه ناڅاپ پر سيکانو تينگ يرغل وروړ او کلک تاوان يې
ورواست، تښتېدليو هڅه وکړه چې سرهند ته پرشا شي، خو احمدشاه پرېکړه کړې وه چې
کار يې يو مخيز کړي، نو له ستلجه په تېرېدو سرهند ته وراندې شو و په ٤٨ گېنټو کې
يې ۱۳۵ ميله لار ووهله. سيکان د يوې ډلې په توگه د ورستۍ جوارۍ له پاره چمتو
شول، احمدشاه لار ورنه کړه او درجب پر يوولسمه يې بريد پرې وکړ، د سيکانو اويا زريز
پلي او سپاره لښکر پښځه ويشت زره مړي ورکړل او پاتې وتښتېدل. تر دې وروسته چې
احمدشاه ژوندی و بيا سيکانو د بلوا ځواک ومتره و نه موندهاو دې ستغې جگړې ته
يې «راگلوگارا - بې شمېره وژنه» ويل.

احمدشاه د هندوستان سپاه سالار نجيب الدوله راوغوښت او ددې سېمې د سمون
ساتلو له پاره يې لارښوونه ورته وکړه او بشپړ واک يې ورکړ، همدا راز يې د پټيالې او
سرهند حکومت يوه ځان پلوي سيک ته ورکړ او ويې غوښتل چې د دغه سياست له لارې

دبلواګرو ځواکونو ترمنځ دډون راولي او د نوروسیکانو د زرونو په لاس ته راوړنه د
پنجاب سمون وساتي.

دا بختور وغوره شوی سیک هماغه «امیرسنګ» نومی و چې څو کاله یې له وزیر
شاه ولیخان سره خدمت کړی او افغاني روزنه یې لیدلې وه، ترهغې چې نوموړی ژوندی و
له ربنبتینولی یې لاس وانه خیستان چې په لیکونو کې به یې د لاسلیک په ترڅ کې
خپل نوم «امیرسنګ بامیزی» «د شاه ولي د تیره اړوند» لیکه.

په هر ډول، احمدشاه له سرهنده لاهور ته راستون شو؛ د پنجاب چارو بنستیز سمون
ته ځیرشو او هغه پوځي لنبکر چې مخکې د نورالدین خان ترمشرۍ لاندې کشمیر نیولو
ته لیږل شوی و، پر (۱۱۷۵) کال یې کشمیر بېرته له بلواګرو نه ونیو او اوس نورالدین
حکومت پرې کاوه.

احمدشاه د (۱۱۷۶) کال پاتې ورځې هم په پنجاب کې ددغه سترولایت د چارو پر
سمون او د سیکانو پر ګواښلو بوخت و. وروسته له هغې چې د چارو له بهیره ډاډمن شو،
د نوموړي ولایت حکومت یې هماغه زین خان ته ورکړ او په خپله پر (۱۱۷۷) کال
کندهار ته راوګرځېد. تر دې وروسته بیا احمدشاه پنجاب ونه لید او دا په ختیزو ولایتو
کې دده وروستی یون ګڼل کېږي.

ځینو مؤرخینو د مرهتیانو ترجګړې وروسته له ۱۱۷۵ کال تر ۱۱۸۲ کال پورې
دوه ځلې پنجاب ته د احمدشاه تګ پرګوته کړی دي، خو له ۱۱۷۵ تر ۱۱۷۷ کال پورې
ددغه یانه د یوځل تګ کلو په اړه د غلام حسین خبره ربښتینې ګڼل کېږي[1] ځکه چې
نوموړی مورخ د احمدشاه هممهالی او د پانیپت ترجګړې وراندې په ډېلي کې و.

احمدشاه کندهار ته د راستنېدو په بهیر کې د یانه کرښه له ملتانه اسماعیل خان
دېرې ته وټاکله، له هغه ځایه ګومل درې ته راغی او غزنې ته ننوت. داځل دی د کلکې
تودوخې له امله ناروغ شو او پرمخ یې دانې راوختې، یو شمېر سرتېري یې هم په لار کې
د ډېرې تودوخې له امله مړه شول، سره له دې هم احمدشاه کندهار ته راورسېد او تر
۱۱۸۳ کال پورې په پلازمېنه کې د حکومت پر چارو بوخت و.

---

(۱) «سیرالمتاخرین» تاریخ، د غلام حسین لیکنه، د هند د نولکشور چاپ، دریم توک، ۹۲۰مخ

پښنځه د برشم څپرکی

د (۱۱۸۱) کال لښکر لیږنې

د شمالي ولایتونو سمون، د افغانستان و بخارا برید تاکنه

له څه مودې راهیسې د باختر و تخارستان «مزار و کتغن» ولایتونو ځینې برخې د بخارا د پاچاه عبدالعزیز په نامه بلوا ته هڅول کېدې، نوموړی د بخارا د سلطنتي کورنۍ (جنیدیه کورنۍ) وروستی غړی و چې د یوې خپلچارې او ځان خوښې دلې له لاسه یې ماتې خوړلې وه. دا سړې د نوغي مغولو د «مانغیت» له ځانګې څخه وو چې د «کبچاک» له بېدیا څخه د بخارا جنیدي پاچاهانو ته راغلي او وزارت یې موندلی و، په پای کې دوی هم هماغه لوبه چې له «شیبانیانو» سره یې بایللې وه له «جنیدیانو» سره یې هم بایلله. عبدالعزیز د بخارا تش په نامه پاچاه و اود افغانستان په شمال کې دا لومې د مانغیتیانو له خوا د عبدالعزیز په نامه غځول کېدې.

احمدشاه د شمالي ولایتونو د چارو د سمون له پاره پر ۱۱۸۱ کال وزیر شاه ولیخان له شپږو زرو سپرو سره ولېږه، ځکه چې نوموړی له پخوانه د شمالي سیمو په چارو پوهېده، دی چې بلخ ته ورسېد او چارې یې وکتې، د بخارا یانو پرجګړه یز چمتووالي وپوهېد او له افغاني بریدونو نه د بخارا لورې ته تېر شو، سره له دې چې بخارا یانو په «کرشي» کې د جګړې چمتووالی نیولی و، خو د سولې له لارې یې روغې جوړې ته غاړه کېښوه. د افغانستان دولت چې د افغاني سېمو له سمون پر ته یې له آمو نه اخوا لاس نه غځاوه، نو ځکه افغاني وزیر هغه ترون چې د دواړو هېوادو ترمنځ یې آمو سیند برید ټاکه؛ ومانه او په خپله له بلخه بدخشان ته لاړ. د ۱۱۸۲ کال په پسرلي کې د کتغن و بدخشان تر سمون وروسته د کابل له لارې کندهار ته ورسېد. داځل شاه ولیخان د حضرت محمد (ص) سپېڅلې خرقه هم د بدخشانه فیض آباد ښاره کندهار ته راووړه چې تر ننه شته او د دغه ښار د مانیزو برکتونو د لامل په توګه ګڼل کېږي. (۱) «د یارلسم انځور کتلی شئ»

(۱) حضرت محمد «ص» ته ددې سپېڅلې خرقې اړوند والی ښه څرنه غواړې.

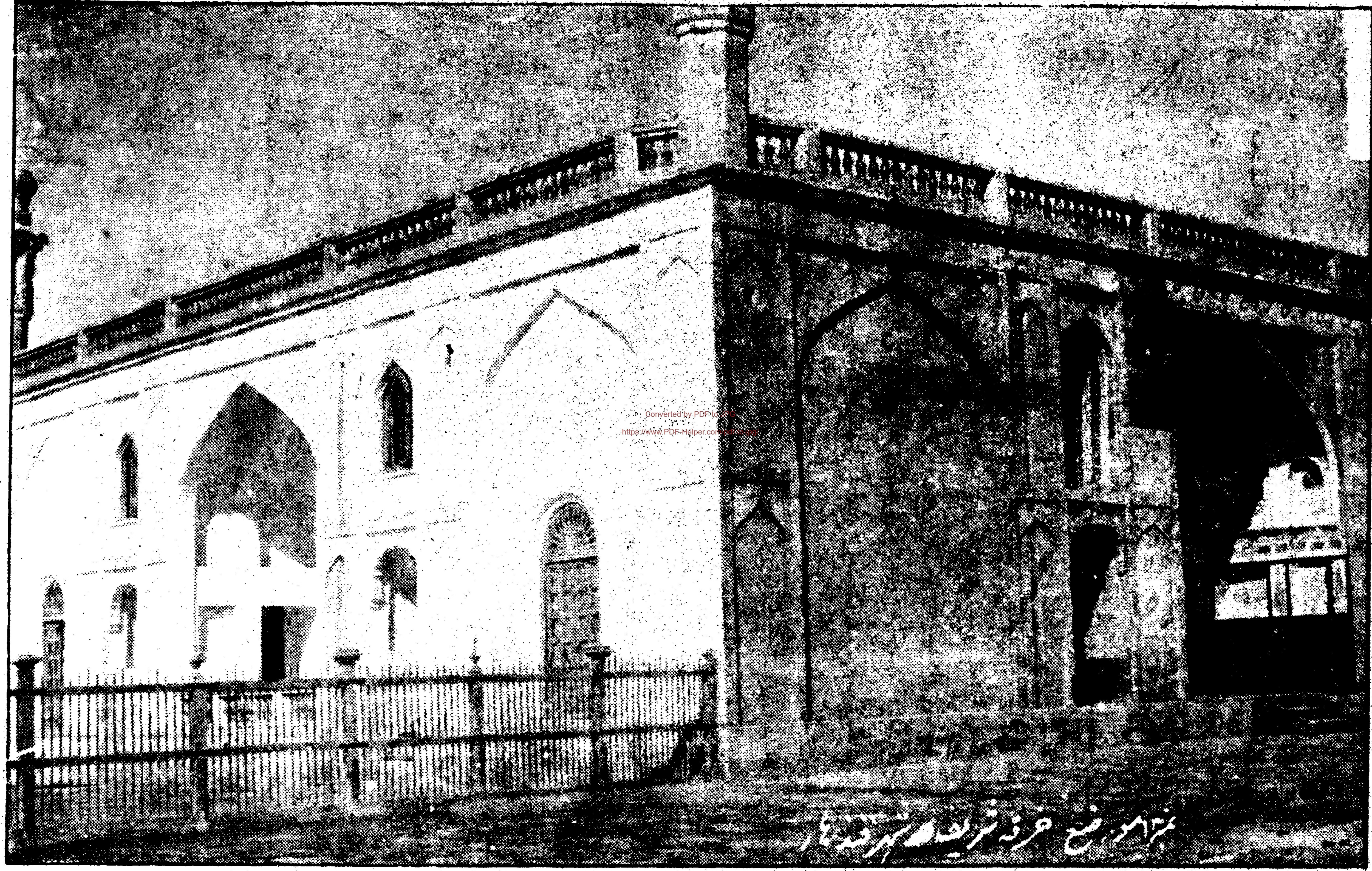
شپږ د پرشم څپرکی

لسم یون (۱۱۸۳) کال

د خــوراسان ولایت سمون

په خوراسان ولایت کې د احمدشاه نایب الحکومه شاه رخ له څه مودې راهیسې دخپل مشر زلمی زوی میرزا نصرالله تر اغیز لاندې راغلی و، نصرالله د پلار له ږوندوالي څخه ناوړه گټه واخیسته؛ یوځل پر (۱۱۸۱) کال د زند د کریم خان دربار ته د مرستې غوښتلو له پاره ورغلی و او بیا یې پر ۱۱۸۲ کال له کوردانو او نورو نه د پوځې ځواک د جوړلو تابیا کړې وه او غوښتل یې چې په خپله خپلواک حکمران شي. د تون و تبس حاکم علیمردان هم داسې خوب لیدلی واحمدشاه د دغو خپلسریو د مخنیوي له پاره پر ۱۱۸۳ کال د کندهار له اوردو سره وخوځېد او له هرات نیاره د جام و لنگر پر لار د ولایت منځي «مشهد» ته وړاندې شو، نصرالله په «کوچان» کې له کوردانو نه دلښکر پر جوړولو لگیا شو او غوښتل یې چې دموخې دبشپړاوي له پاره په خپله کوردستان ته لاړ شي.

خو چې د ولایت له سر بریده یې د احمدشاه د راتېرېدو خبر واورېد په بیړه مشهد ته راستون شو، د شاه رخ دویم زوی میرزا نادر چې هوښیار زلمی او پلار ته گران و د هغه تاو له امله چې مشر ورور یې تل له ده سره د پلار د ځای ناستي له کبله لاره، مشهد پرېښودو ته اړ شو، ده غوښتل چې د پارس له پاچاه کریم خان نه د مرستې غوښتلو په نامه څو ورځې دخپل ورور د واک له سیمې څخه لرې اوسي، خو د تون و تبس حاکم علیمردان وکړی شول چې هغه د لارې په اوږدو کې څو ورځې د مېلمه په نامه له ځان سره وساتي،

نمبر۳۲ موضع خرقہ شریف شہر قندھار

علیمردان هیله لرله چې میرزا نادر د خپلو ځای غوښتونکیو موخو له پاره لویني کړي.

احمدشاه چې مشهد ته ورنیږدې شو او د جلوالي سیمه یې چې پر ۱۱۶۷ کال یې لښکر میشت کړي وه بیا چاونۍ کړه، شاهرخ و نه کړای شول چې د زوی له خوښې پرته د خپل پاچاه هرکلي او درناوي پرځای کړي. نصرالله هم د مشهد ورونه وتړل او ځان یې کلابند کړ. احمدشاه د یوالي جګړه پیل کړه، نصرالله د برزر پوه شو چې د پرګنو او پلار له خوښې پرته د یوه لوی پاچاه پر وړاندې سپین سترګي نه شي کړای، نوژر ځانسپارنې ته اړ شو.

د مشهد مشران احمدشاه ته راغلل او د نصرالله بښنه یې وغوښته، شاهرخ هم د نصرالله بښنه وړاندې کړه او خپله لور «گوهرشاد» یې شاهزي تیمور ته ورکړه. میرزا نصرالله خپل نومیالي او بیساري سور رنګی آس چې «غریب» نومېده او پنځلس زره روپۍ بیه یې وه احمدشاه ته ډالۍ کړ. د شاهزي تیمور دواده دوه د احمدشاه په اوردو او مشهد ښار کې ترسره شو او نصرالله د احمدشاه له خوا «فرزند خان» بلنوم تر لاسه کړ.

دا مهال سپاه سالار سردار جانخان چې له اتو زرو سرتیرو او د بلوچستان نایب الحکومه سردار نصیرخان چې له شپېږزرو سپرو بلوچو سره مخکې د احمدشاه له خوا د تون و تبس د سیمو د سمون او د هغه ځای د حاکم علیمردان د غوړ تاوونې له پاره لیږل شوي وو د تون و تبس، گلستانه، سلطان آباد او نورو تر سمونې او په کاخک کې د علیمردان او اتو سوو بلواګرو تر وژلو وروسته د مشهد لویې چاونۍ ته راستانه شول.

احمدشاه د مشهد ولایت تر سمون وروسته، د خپل پخواني چلند له مخې، یوځل بیا شاه رخ د خوراسان ولایت نایب الحکومه وټاکه[1] او د هغه بل زوی یزدان بخش یې د یرغمل په توګه له ځان سره روان کړ او په خپله چې د پارس هیوادونو د نیولو هیله یې نه لرله (۱۱۸٤) د صفر پر (۸) یې کندهار ته د ستنېدو پریکړه وکړه او سمدلاسه د هرات له لارې ورغی.

(۱) احمدشاه د خوراسان پر دویم یانه (۱۱۶۷) نورمحمد خان پښتون د شاه رخ نایب وټاکه خو څه موده وروسته یې راوغوښت او پرځای یې امیرخان ولیږه. بیا شاه رخ فریدون ګرجی په دغه نامه ومانه. میرزا نصرالله چې رالوی شو فریدون یې وواژه او په خپله یې د هغه چارې واخیستې. نصرالله خان زوور خو ځان خوښی زلمی و، ځکه یې پلار ډیر ژر ترې وځوریده او خپل دویم زوی میرزا نادر یې د هغه پرځای وټاکه، څه موده ددوو ورونو ترمنځ په شخړو کې تیره شوه. نصرالله د تیمور شاه مهال پر لوریو پر ته له دې چې د افغانستان دربار ته راشي پر (۱۱۸۸) کال یې له حسن علیخان کاجار نه مرسته وغوښته خو بریالی نه شو، بیا په شیراز کې د پارس پاچاه کریم خان زند ته ورغی او تر (۱۱۹۳) پورې هلته پاتې شو، وروسته اصفهان ته لاړ؛ شیراز ته ستون شو؛ مشهد ته راغی او له ورور سره یې جګړه وکړه دا ځل یې تر یوه کاله د پلار نیابت لاس ته راوړ، له ۱۱۹۸ کال وروسته یې بیا څرک نه لګیږي خو میرزا نادر مشهد ته د احمدشاه تر دریم یانه او له نصرالله نه د پلار تر ځوریدو وروسته، څه موده د شاه رخ نایب و، خو چې له ورور ------>

تر دي وروسته چې احمدشاه ژوندی و بیا چېرته نه لاړ، ځکه چې جوکه یې ټیټېده اود تګ له پاره یې غوره لامل هم نه و.

------>> سره یې په جګړه کې ماتې وخوړه، تېښته لاړ او په زور یې د هغه ځای د حاکم د علیمردان د زوی میرمحمد عرب خور واده کړه. نصرالله چې خبوشان ته لاړ نادر بېرته مشهد ته راغی او د پلار نایب شو. میرمحمد دخور د غچ اخیستنې له پاره مشهد ته راغی او په درو یې د نادر په غوږه کې ځان ځای کړ او همدا چې مهال ګوتو ته ورغی دخپلو څو سوو ملګریو په مرسته یې نادر له څلورو خوږندو او وروږنو سره ونیو او تېښته یې وتښتاوه. تیمور شاه ددې پېښې له اورېدو سره سم میرمحمد ته کلک فرمان ورولېږه او وروسته یې د مددخان په مشرۍ یوه وسله واله ډله د میر محمد دخپلو له پاره واستوله. مددخان په مشهد کې میرمحمد کلابند کړ خو د میرمحمد له خوا د بېښې تر غوښتلو او د ډېرو پیسو تر ورکولو وروسته یې لاس ترې واخیست. او میرزا نادر یې راخوشې او هرات ته یې راوست. په هرات کې نادر د هغه ځای د نایب الحکومه او د تیمور شاه د زوی شاهزي محمود په چوپړ کې و، خو څه موده وروسته چې نصرالله مشهد ته راغی، دی هم بېرته لاړ او له وروړ سره تر جګړې وروسته توس ته ورسېد. همدا چې وروړ یې له مشهده ورک شو، بېرته ښار ته راننووت او د پلار د نیابت دنده یې پرمخ بېوله.

د زمانشاه ابدالي د پاچاهۍ پرمهال د پارس پاچاه آقامحمد خان کاجار پر ۱۲۱۰ کال خوراسان ولایت ته ننووت، شاه رخ یې د هغه له کهاله سره ونیو او مازندران ته یې واستاوه، خو شاه رخ د لارې په اوږدو کې مړ شو. میرزا نادر چې افغان کارکوونکي و هرات ته ورسېد. زمانشاه ددې پېښې په اورېدو پرغز واخیست، آقامحمد خان یې د یوه استازي«کدوخان بارکزي» په ورلېږلو و ګواښه او په خپله د لښکر پر چمتووالي لګیا شو. آقا محمد خان پارس ته د زمانشاه د لښکر غځونې انګازې ورورناوه او محمد حسین «کراګوزلویې» د سفیر په توګه د بښنې غوښتلو له پاره د زمانشاه دربار ته واستاوه او په خپله یې مشهد و نېشاپور ولایتونه خوشې کړل. زمانشاه نوموړی سفیر د یوه پوځي لاریون لیدو ته راوغوښت او بېرته یې ولېږه. میرزا نادر له خپل وروړ میرزا عباس سره د افغانستان دولت له خوا د مختار الدوله شیرمحمد خان تر څنګ مشهد ته ولېږل شو اود نوموړي ولایت نایب الحکومه توب یې په لاس کې ونیو.

د آقا محمد تر مړینې وروسته (۱۲۱۲) چې فتح علیخان د هغه پرځای کېناست ده هم یوځل دخپل مخکښي آزمېښت تر سره کړ؛ تر نېشاپوره وراندې لاړ او ښار بند یې کړ. بیا زمانشاه طره باز خان د سفیر په توګه ورولېږه او له آقامحمد خان سره د پخوانې ژرون یادونه یې وکړه او څرګنده یې کړه چې افغانستان د پارس نیولو هیله نه لري، نو پارس ته هم بویه چې پر مشهد و نېشاپور کارونه لري، که نه نو ددواړو خواوو ترمنځ به د جګړې اور بل شي. فتح علي خان له نېشاپوره تېرېدو ته اړ شو. دا هغه مهال و چې د لویدیځ سیاست ګام پر ګام له ختیځ و شماله په منځنۍ آسیا کې پرمختګ کاوه او په زور یې د نوموړیو هېوادونو په سیاسي ژوندانه کې اغېز ښېنده.

د ناپېلیون تګلارې، په لویدیځ کې د لومړي الیکساندر د پلار امپراتور پاول لرلید او په ختیځ کې د شاه زمان پوځي چارو هند تر ګواښ لاندې راوستی و، د ناپېلیون استازي کابل و تهران ته لېږل کېدل او سارجن ملکم هم پارس ته راغی، د پارس فتح علي شاه ومنله چې د افغانستان پر لویدیځ یرغل وکړي او شاه زمان د هېواد دننه بوخت وساتي. دا مهال د زمانشاه مشر وروړ محمود چې په هرات کې نایب الحکومه و او د افغانستان د پاچاهۍ هیله یې لرله، ځان یې د پارس د سیاست غېږې ته وراچاوه؛ پایله څرګنده وه، د کورنۍ جګړې اور بل او زمانشاه ړوند کړای شو او پرځای یې محمود د افغانستان د پاچاهۍ تاج پر سر کېښود. دوه کاله وروروسته فتح علي خان مشهد ولایت ته لښکر ولېږه او دلښکر کوماندان محمد حسین د مشهد تر څلور میاشتنی کلابندۍ وروسته د(۱۲۱۸) کال دوژې پر یوولسمه د ولایت منځی ونیو؛ افغاني نایب الحکومه میرزا نادر زنځیر تړلی تهران ته ولېږ شو او هماغلته ووژل شو؛ دوه زامن یې عباس و ابراهیم ووژل شول؛ درې زامن طهماسب، خالق ویردی او محب علي ړانده یې او بل زوی مصطفی یې بندي کړی شو «ددې کورنۍ د ژوند پېښو د لوستلو له پاره په ایران چاپې مجمل التواریخ کې د مدرس رضوي او زین العابدین لمنلیکونه کتلی شئ»

په همدغه تیاره پېر کې مرو ولایت هم له لاسه ووت خو پارسیانو و نه ساتلی شو او د بخارا امیر ته یې ورکړ.

اووه دیرشم څپرکی

د احمدشاه مړینه

د (۱۱۸٦) کال د رجب شلمه د جمعې شپه

احمدشاه پر ۱۱۷۷ کال له سرهند و پنجابه تر راستنېدو وروسته د لارو د ګڼ شمېر کړاوونو او پوځي ژوندانه له امله چې ده لاره؛ ناروغ شو. د لارې په اوږدو کې د هواد تودوخې کلکوالي ناروغي وړه بېره کړه او پرمخ یې ګڼ شمېر دانې راوختې، چې کندهار ته راورسېد خورا بې جوړ کې او کمزوری شوی و، نور یې د زلمیتابه هغه ځواک وجوکه چې دده د یو ځلویښت کلن منګ وړ وه؛ نه لرله.

سره له دې چې احمدشاه تر دې وروسته نېژدې شپږ کاله له کندهاره بهر ونه خوځېد، خو خپله ښځوانۍ روغتیا یې بیا ونه مونده، سربېره پر دې هم پر ۱۱۸۳ کال یو ځل بیا د هېواد د ننه مشهد ولایت ته لاړ او تر راستنېدو وروسته نور هم بې دمې شو، خو بختور و چې لوس یې ټول هېواد بشپړ تر لاس لاندې او کارکوونکي یې رښتیني او غبتلي وواو ده کړای شول چې په پلاز مېنه کې په هوسا ینه دمه وکړي. د احمدشاه وروستي ژوند کلونه تر ډېره په اداري او ودانیزو چارو کې تېر شول، دده له ښکلیو ودانیو څخه یوه دده زیارت دی چې په همدغو ورځو کې بشپړ شو.

پر ۱۱۸٦ د احمدشاه ځان ځواک نور هم راټیټ شو، مخکېنی ناروغي یې بیا راوګرځېده او د ډېرو افغاني مؤرخینو د څرګندونو له مخې «آکله» پرې ولګېده. د

کندهار د طبیبانو دارو درمل گټور نه وو، احمدشاه له ژوندانه نه لاس ومینځه او په هغه جرگه کې چې د دولت له لویو مشرانو او چارواکیو په گډون یې رابللې وه، د غونډې پام یې د شاهزي تیمور ځای ناستي ته راواړاوه او د هغه پر راتلونکي پاچاهي یې خپله خوښه ځرگنده کړه. جرگې د احمدشاه وړاندیز ومانه او له تیمور سره یې د پټ ساتلو لوړه وکړه.

احمدشاه د همدغه کال پر لومړیو د اوبو او هوا بدلولو له پاره له خپلې کورنۍ سره د توبه غر خوا د کندهار ښار په ٤٥ میلې کې سهیل ختیزې سیمې «معروف» ته کډه یووړه، خو دا چې د برخلیک لاس دی په مرگ محکوم کړی و، هره ورځ یې هغې بوږنوونکې شیبې ته ورنږدې کاوه. دا مهال تیمور له هراته د پلارلیدو ته راروان شو، خو احمدشاه دی د کندهار و هلمند ترمنځ د «واشیر» له سیمې بېرته هرات ته ستون کړ، وایې چې دا کار د وزیر شاه ولیخان په لمسانه وشو، ځکه چې دده زوم شاهزی سلیمان همدا چې د احمدشاه وروستی سلگی وې، ځای ناستي ته چمتو شوی و. شاهزی تیمور هم د پېښې په آر پوهېدلی او له هماغې ورځې یې شاه ولیخان له پامه بد شو. احمدشاه د رجب د میاشتې په لومړیو کې له هرڅه ولوېدا او د هماغې میاشتې پر شلمه د جمعې پر شپه یې د ژوندانه پر یو پنځوسم کال تل ترتله له دې نړۍ نه کډه وکړه او یو ملت یې د خپل ویر پر ټغره کیناوه.

ده خپل نیمایی ژوند د خپل هېواد و ملت د سیاسي بنسټونو د پیاوړتیا په لار کې تېر کړی و او په پای کې یې د څه د پاسه څلوېښتو میلیونو وگړیو، شتمنو زړمو او پیاوړیو سرتېریو یو لوي هېواد تر شا پرې ایښی و. دده ستر پاچاه مړینه په ټول افغانستان کې لوی ویر و غم و چې هر افغان یې د زړه له کومې وردداوه.

د احمدشاه ځنازه له توبه غر نه کندهار ښار ته خواجه سرایا قوت راوړه او وروسته له هغې چې یوه شپه په شاهي ارگ کې وا او د لمبونې او کفن چارې یې لوی وزیر شاه ولي خان وشاهزي سلیمان بشپړې کړې، د هغې پرتمینې او ښکلې مانۍ په لاندېنې پوړ کې چې احمدشاه د همدې موخې او سپېڅلې خرقې د ځای پرځای کولو له پاره جوړه کړې وه، په ملي او رسمي درانه دود خاورو ته وسپارل شو. خو د احمدشاه تر مړینې وروسته سپېڅلې خرقه دې ودانۍ ته رانه وړل شوه او په هماغه پخواني ځای کې پاتې شوه چې تر ننه په کې ده.

اته دېرشم څپرکی

د احمدشاه ځای ناستی

احمدشاه تر خپلې کلکې او وروستۍ ناروغۍ پورې ځای ناستی ونه ټاکه، سره له دې یې هم خپل مشر زوی شاهزی تیمور د دولت په ارزښتمنو چارو کې ورګډاوه او روږدی کاوه، ځکه احمدشاه نه غوښتل هغه دود چې تل مشر زوی د پلار ځای ناستی ګڼي؛ تاپلې پرېږدي، که څه هم چې د غه ځای ناستی تر ځان غوره او وړ، خو کشر ورور ولري.

احمدشاه چې د بیا روغېدو هیله له لاسه ورکړه د تېر مهال د ساتلو له پاره یې په غیابي ډول جرګې ته تیمور د ځای ناستي په توګه ورو پېژاند او لکه مخکې چې وویل شول، هماغلته د غونډې له خوا ومنل شو.

دا مهال شاهزای تیمور د هرات نایب الحکومه و او د مروې او مشهد ولایت چارې یې څارلې. پر ځای یې د احمدشاه دویم زوي شاهزی سلیمان په کندهار پلازمېنه کې و او د پلار تر مړینې وروسته د خپل خسر وزیر شاه ولیخان په مرسته د افغانستان پر پاچاهۍ کېناست. د وزیر پلویان وایي چې شاه ولیخان په دې اړه د سملاسي سمون له ساتلو پر ته بله موخه نه لرله او همدا چې تیمور پاچاهۍ ته راپورته شو؛ وروسپارل شوه، خو دا یوه استدلالي څرګندونه ده، چې لاسوند کېدای نه شي. په هر ډول، نوموړي وزیر سلیمان د هواد د پاچاهۍ وړ ګاڼه خو هغه نه غوښتل چې د غه مقام په وینو وساتي، ځکه همدا چې سلیمان وپوهېد چې تیمور د هرات له اوردو سره راخوځېدلی او ولس هم د احمدشاه مشر

زوی غواړي، په خورا سره سینه له دې غوښتنې څخه پرشا شو او د کورنی لانجې د اور د مخنیوي له پاره یې مشر ورور ته غاړه کېښووه.

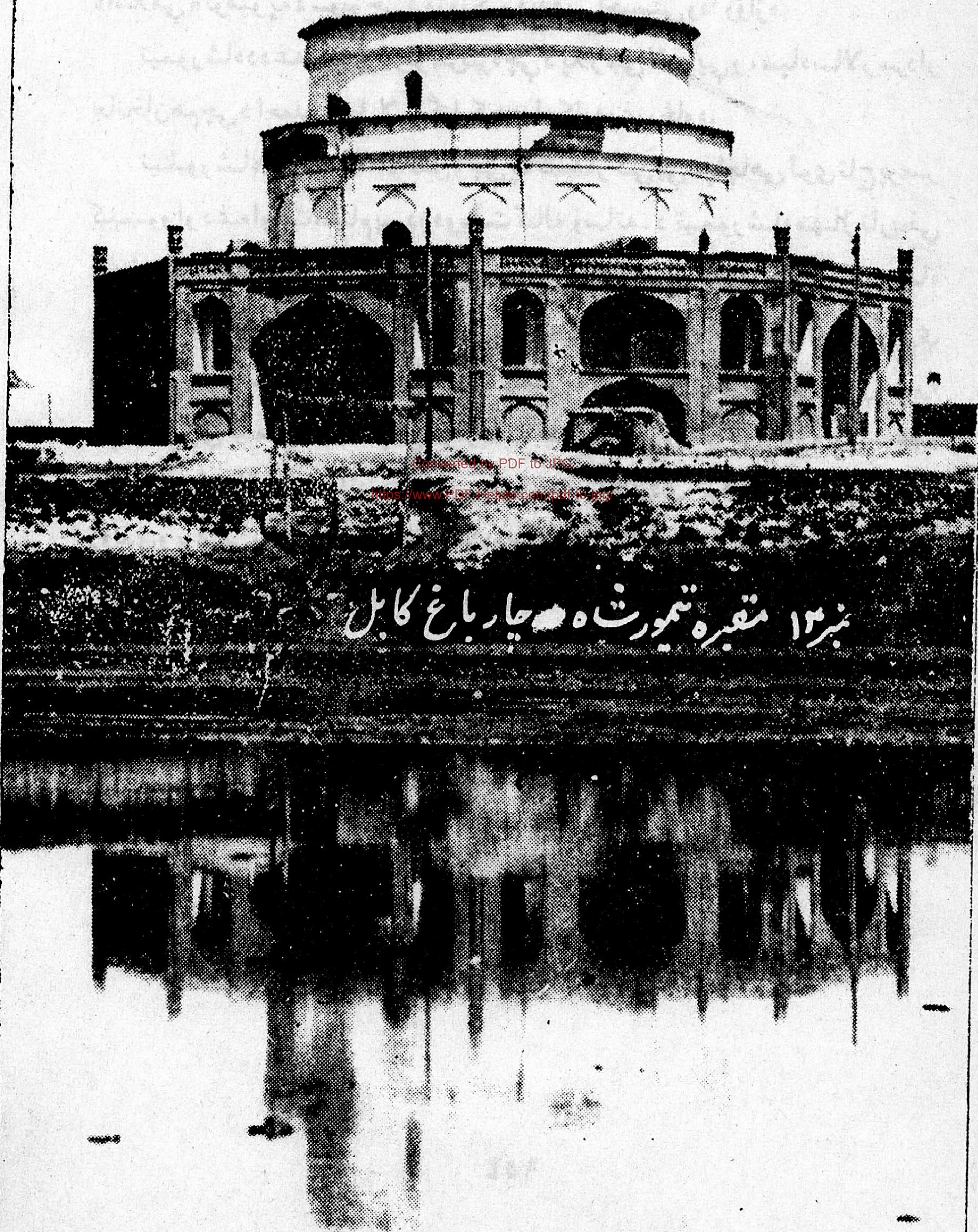
تیمور شاه هم تر هغې چې ژوندی و د خپل ورور د غه پتمن چلند یې هېر نه کړ، خو په خواشینی سره ښایي وویل شي چې د شاه ولیخان «هاغه بیساري افغاني وزیر» په اړه یې خورا ناوړه بې باکي وکړه او هغه یې له خپلې رښتینې کورنی سره د «انکو» او «اسلامي» نومیو په لاسونو چې د وژونکیو دنده یې اخیستې وه؛ وواژه.

تیمور شاه د دغه وزیر پر وژلو سربېره چې د پلار ښی لاس یې و، سپاه سالار سردار جانخان هم چې د احمدشاه بل لاس گڼل کېده؛ له کاره وغورځاوه.

تیمور شاه نېژدې (۳۲) کلن و چې په کندهار کې یې د پاچاهی لوی تاج پر سر کېښوو او دغه اوچت مقام یې دوه ویشت کاله وساته. د تیمور شاه مهال تاریخي سپړنې د دغه کتاب له دندې څخه بهر دي، ښایي یوازې همدومره وویل شي چې تیور شاه عیاش و هوساغوښتونکی پاچاه و او د خپلې پاچاهی په ترڅ کې داسې تېروتنې ترې وشوې چې پر افغانستان باندې یې د هغه د زامنو په پېر کې توري وربخې راوستې. هېره دې نه وي چې تیمور شاه د خپلې دوه ویشت کلنې پاچاهی په لړ کې زیار ویوست هغه هېواد چې له پلاره ورته پاتې و، بشپړ خپل زوی ته پرېږدي. تر هغې چې تیمور شاه ژوندی و پرې یې نه ښووه چې افغانستان درون تاوان وگالي، په دې لار کې یې د بخارا د اوزبکو، د پنجاب د سیکانو او د کشمیر و ملتان ه بلواگرو پروړاندې گڼ شمېر جگړې وکړې او په ټولو کې همدی بریالي هم و.

تیمورشاه چې پلازمېنه یې له کندهاره کابل ته راوړې وه، تر مړینې وروسته هماغلته د کابل د چارباغ په نومیالي ودانی کې ښخ شو. «ځوارلسم انځور کتلی شئ»

پای

نمبر ۱۴ مقبره تیمورشاه ـ چار باغ کابل

اخځ

١- محمد حیات خان، «حیات افغاني» دلاهور چاپ ١٨٦٥ زکال.
٢- شیر محمد خان گنډاپوری «خورشید جهان» د لاهور چاپ ١٨٩٤ زکال.
٣- «تذکرة الملوک».
٤- نواب حافظ محبته خان «ریاض المحبته».
٥- سلطان محمد خان خالص «تاریخ سلطاني» د بمبیي چاپ ١٢٩٨ هـ.
٦- محمد سعادت خان «خصایل السعاده» د لکهنو چاپ ١٨٥٥ زکال.
٧- محمد قاسم فرشته «تاریخ فرشته».
٨- بایزید روښان «حالنامه».
٩- اخون درویزه ننګرهاری «تذکرة الابرار و الاشرار» د پېښور چاپ ١٣٠٩ هـ.
١٠- مؤبد شاه زرتشتي «دبستان مذاهب» د بمبیي او کانپور چاپ ١٢٩٢ هـ ١٩٠٤ زکال.
١١- میرزا عباس خان اقبال «تاریخ عمومي» دویم چاپ تهران ١٣٠٥ ل.
١٢- ابن محمد امین ابوالحسن گلستانه «مجمل التواریخ بعد نادریه» د لندن چاپ ١٨٩٦ کال. او د مدرس رضوي او زین العابدین له لمنلیکونو سره د تهران چاپ ١٣٢٠ ل.
١٣- میرزا محمد مهدي استرآبادی «جهانګشای نادری» د بمبیي چاپ ١٣٠٩ هـ.
١٤- محمد حسن «مرأت الاشباه» د اودي چاپ.
١٥- منشي عبدالکریم علوی «تاریخ احمدي».
١٦- سید جمال الدین افغان «تتمة البیان فی تاریخ الافغان» د مصر چاپ ١٩٠١ زکال.
١٧- سارجن ملکم «تاریخ ایران» د هند چاپ ١٩٦٨ ز.
١٨- «کابل کالنۍ» ١٣١٥ ل کال د کابل چاپ.
١٩- محمد حسن آزاد «نګارستان فارس» د لاهور چاپ ١٩٢٢ ز.
٢٠- سرپرسي سایکس «تاریخ مختصر ایران» د اصفهان چاپ.
٢١- امیر عبدالرحمن خان «تاج التواریخ» د بمبیي چاپ ١٣٢٢ هـ.
٢٢- «د کابل مجلې دویمه ټولګه» د کابل چاپ ١٣١١ ل (افغان درهندوستان «غبار»)
٢٣- میرزا حسین فروغی «تاریخ ایران» د پارس چاپ ١٣١٨ س.
٢٤- منشي غلام حسین «سیر المتأخرین» د لکهنو چاپ.

۲۵- «د کابل مجلې لومړۍ ټولگه» ۱۳۱۰ ل (د «غبار» لس لیکنې).
۲٦- «لومړنی کابل کالنی» ۱۳۱۱ ل (تاریخچه افغانستان «غبار»).
۲۷- «مکتوبات شاه فقیرالله علوی» د لاهور چاپ.
۲۸- «د کابل مجلې ټولگه» ۱۳۱۷ ل.
۲۹- ابوالفضل «تاریخ بیهقی» د کلکتې چاپ ۱۹٦۲ ز.
۳۰- میرزا فیض محمد خان «سراج التواریخ» د کابل چاپ.
۳۱- مرتضی حسین بلگرامی «حدیقة الاقالیم» د لکهنو چاپ ۱۲۹٦ هـ.
۳۲- جرجي زیدان «تمدن الاسلام» د قاهرې چاپ ۱۹۰۲ ز.
۳۳- «تاریخ سیستان» د تهران چاپ ۱۳۱٤ ل.
۳٤- «شمس النهار» د افغانستان لومړنی ورځپاڼه ۱۲۹۲ س.
۳۵- احمد علي خان کهزاد «رساله مسکوکات افغانستان درعصر اسلام» د کابل چاپ ۱۳۱۹ ل.
۳٦- امرنات «ظفرنامه رنجیت» د لاهور چاپ ۱۹۲۷ ز.
۳۷- قاسم علي «محاربه کابل و کندهار» د اگرې چاپ ۱۲۷۲ هـ.
۳۸- سیدالطاف علي «حیات حافظ رحمت خان» دهوانې چاپ ۱۹۳۳ ز.
۳۹- سید ابوظفر ندوي «تاریخ مختصر هند» د هند چاپ ۱۹۳٤ ز.
٤۰- منشي غلام حسین «سیرالمتأخرین» د نولکشور چاپ.
٤۱- History of Afhanistan from the earliest period to the oputbreak of the war of 1878 By colonel G.B Mallson, C.S.I London 1878.
٤۲- History of india for Junior classes By E. Marsden B.A London - 1910.
٤۳- Afghanistan from Darus to Amanullah By L.T General Sir George macmann London 1929.
٤٤- The Encyclopaedia of islam London - 1927.
٤۵- A Grammer of the pukhto (pushto) By captain H. Raverty London.

د انځورونو نيوليک

۱- داحمدشاه بابا د مور «زرغونې انا» قبر.
۲- افغان احمدشاه بابا.
۳- داحمدشاه بابا امسا، جګړه يزه خولۍ او مټ بند.
٤- رنګ شوی پخوانی کندهار ښار.

۵- د شيرسرخ زيارت، پر پاچاهي باندې د احمدشاه د تاکل کېدو ځای.
٦- د احمدشاه پرېګړې غنم وړی تومبل کېږي.
۷- د کندهار په کوکران کې د ميرويس نيکه زيارت.
۸- د احمدشاه مهال دوديزې وسلې.
۹- د احمدشاهي کندهار نوی ښار.
۱۰- په نوي ښار کې د احمدشاه شاهي جومات.
۱۱- په کندهار ښار کې د احمدشاه، بابا زيارت.
۱۲- د احمدشاه مهال د لرګين کاري يوه بېلګه.
۱۳- په کندهار کې د حضرت محمد (ص) د سپېڅلې خرقې ودانۍ.
۱٤- د کابل ښار په چارباغ کې د احمدشاه د ځای ناستي «تيمورشاه» قبر.

وېي پانگه

آر- اصل ، رهبنه ، ببخ، قاعده
آزموینه- امتحان، آزمون.
اتل- قهرمان، پهلوان.
اند - فکر، نظر
اډه- چاونی ، پوځي قراگاه، گارنېزیون.
اروا- روح
اړنک- شک
اړیکی- رابطه، تماس
اغوستن- کالی ،جامی، لباس
اغېز- تاثیر
الواک- نظر، فکر ، ایډیا
اټکل- پیش بیني، لرلید
اوتا- وضع، حالت،شرایط
اوسار- څرگند، ښکاره
اوډل- پیل، ترتیب
اورنی- آتشین
اوم- خام، کچه
بډ- سیال، مخالف
بدرگه- معیت، مؤکب
برسیره- ښکاره، مکشوف
برید- حد، پیل ، حمله ، هجوم
بڼه- قیافه، شکل ، څېره
بلنوم- لقب
بولنه- لارښونه، کومنده
بوختیا- مشغولیت
بېلگه- مثال، نمونه، ماډل، سمبل
تم- ولاړ
تاړاک- یرغل، حمله ،
پانگه- پیسې، سرمایه، کاپیټال
پایله- نتیجه، نچوړ
پرغز- قهر، غصه ، غ

پرگنې- تودې، خلک، بشري ډلې
پنه- اوبول، خړوبول
پلاز- تخت
پلازمېنه- پای تخت
پلارناستی- جلوس
پنه- خړوبول، ابیاری
جوړښت- تشکیل
جوکه- انرژي، قبوه، کارمایه.
جوگه- وړ ، ماوی، قابل، مطابق، طبق حال
ختیځ- شرق
ختېز- شرقي
خوندیینه- خزانه، میانی، کیسه، سیف
ځای ناستی- ولی عهد، جانشین
ځان سپارله- تسلیمېدل
ځری- جاسوس ، مخبر
ځنې- له، از
ځینې- بعضی
ځواک- قوت، قدرت
چارواکی- لوی مامور
چوپړ- خادم، نوکر
چاونی- گارنېزیون، اډه، قرارگاه
څارن- مراقبت، ناظر
څرک- نښه، علامه، درک ، پته
دروه- خیانت، ټگی، دوکه، غوولو
دریځ- منبر، ستېج، محراب
دمنی- تفریحی
ډال- سپر، مانع
رمبې- جنډه، بیرغ
روږدی- آوخته، عادي
ریونده- مایل، سرشېب، نیمه راست
زباب- ثابت، متنه

زوکړه- تولد، زېږېدل
زېرمه- ذخیره، ډیپو، تحویلخانه، ستوک.
ژمن- متعهد
ژمنه- تعهد، قول، پیمان،
ساری- مثال، بېلگه، نمونه، ماډل
ستونزه- مشکل، تنگڅه
سربرید- سرحد
سربېره- علاوه
سکالو- موضوع
سمون- نظم، تنظیم، تامین
سنېکیا- یو ډول زهر
سیال- رقیب
شاهزی- شاهزاده
شاهزی- شاهزادگی
شولت- ذوق، سلیقه
ښکیلاک- سیطره، نفوذ، استعمار
ښیندل- غورځول، شنل، اچول
گواښ- خطر، آسیب، ضرر
لاریون- مارش
لامل- علت، سبب
لرلید- دورنما
لویدیځ- غرب
لویدیز- غربي
لېږدوني- انتقالات
متره- غیرت، قدرت، توانایی، وسه
منځ- قرارگاه، زړه، مرکز
منځوی- میانجي ریبار، متوسط، رابط
منځی- مرکز، زړه، قرارگاه، نقطهء ثقل
منگ- عمر
موخه- هدف
نغتی- پټ، ناڅرگند.
ننگېرل- احساس
نیاو- عدل
واټن- فاصله

وړتیا، قابلیت، توانایی
وړ- قابل، مطابق، طبقحال، مستحق، مساوي
وېر- ماتم- غم
وړاندیځ- پیشنهاد
وړاندیز- پیشنهادي
وگړي- پرگني، خلک، تودي، انساني ډلې
هممهالی- هممعصر، همزولی
هینې- هک، حیران، تعجب
هیښنده- عجیب، بې ساري، شگفت
یرغل- حمله، هجوم.
یرغمل- اسیر، بندي
یون- سفر، حرکت، تگ

ستا د عشق له وینو ډك شوه ځګرونه
ستا په لاره کښې بایلي ځلمي سرونه

که هرڅو مې د دنیا ملکونه ډېر شي
زما څخه هېر نشي دا ستا ښکلي باغونه

د رقیب د ژوند متاع به تار په تار کړم
چه په تورو پښتانه کا ګذارونه

تا ته راسمه زړګی زما فارغ شي
بې له تا مې اندېښني د زړه مارونه

د دهلي تخت هېرومه چه را یاد کړم
زما د ښکلي پښتونخوا د غرو سرونه

که تمامه دنیا یو خوا ته بل خوا یي
زما خوښ دي ستا تش ډګرونه

"احمد شاه" به دغه ستا قدر هېر نکا
که ونیسي د تمام جهان ملکونه

لیکونکی: عزیز الدین وکیلي پوپلزی ۱۳۴۲

دانش کتابخانه - دهکی نعلبندی
قصه خوانی - پشاور تیلفون: 2564513